

บทที่ 3

“ผู้หญิง” สร้างบ้าน

จากนโยบายพัฒนาตัวเมืองของรัฐบาล และมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่ได้
นำเสนอไปแล้วในบทที่สอง ทำให้เราได้เห็นว่าเป็นสาเหตุให้เกิดการโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่ทาง
ภูมิศาสตร์ กายภาพ และทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนแออัดกลางนครหลวง ซึ่งนำไปสู่การ
เปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ของประชากรและแม่ค้าเชื้อสายเวียดนามซึ่งเป็นกรณีศึกษาใน
งานวิจัยชิ้นนี้ ดังนั้นในบทที่สามนี้ ผู้ศึกษาต้องการจะสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์เชิงพื้นที่
(spatial identity) การปรับตัว การจัดพื้นที่ภายในบ้านจากความคุ้นชินเดิมมาสู่ความคุ้นชินใหม่ การ
จัดความสัมพันธ์ทางเพศภาวะในครอบครัว และสาเหตุของความเป็นเวียดนาม จากเรื่องเล่าของ
กรณีศึกษา ผ่านความทรงจำเกี่ยวกับบ้านและบ้านเกิดที่เป็นส่วนหนึ่งในการมองอัตลักษณ์เชิงพื้นที่
ขณะเดียวกันอาณาบริเวณของบ้านก็มีส่วนสร้างอัตลักษณ์ของพวกเขาด้วย รวมไปถึงกระบวนการ
สร้าง “บ้าน” หลังใหม่ซึ่งก็คือการสร้าง “อัตลักษณ์เชิงพื้นที่” ขึ้นมาใหม่บนพื้นที่/สถานที่
(space/place) แห่งใหม่ที่ไมคุ้นเคย

3.1 บ้านในความทรงจำ

หากจะกล่าวถึง “บ้าน” (home/place) และ “บ้านเกิด” (home/land) แล้ว มีความผูกพัน
กับประเด็นเพศภาวะ (gender) และความเป็นหญิง (femininity) จนแทบจะแยกไม่ออก เนื่องจากใน
แนวคิดสตรีนิยม (feminism) นั้นเชื่อว่า ผู้หญิง หรือความเป็นหญิงนั้นถูกกระบวนการทางสังคม
สร้างผ่านสถานะของความเป็นลูกสาว พี่/น้องสาว เมียและแม่ ให้รับบทบาทหน้าที่ผูกติดอยู่กับ
พื้นที่ส่วนตัว (private sphere) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพื้นที่แห่งอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ และการถูกกดขี่
ของเพศหญิง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับครอบครัว เครือญาติ ปากท้อง ความอยู่รอด รวมไปถึงเหตุการณ์
เรื่องราวต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงอยู่กับสมาชิกในครอบครัว ทั้งหมดเหล่านี้เกิดขึ้นภายในอาณาบริเวณที่
เรียกว่า “บ้าน” ทั้งในเชิงของกายภาพ (home as physical space/location) และสังคม (social space)
บ้านจึงเป็นที่รวมของกิจกรรม การกลม่อมเกล่าเลี้ยงดูสมาชิกภายในครอบครัว ความสัมพันธ์
ประสบการณ์ ความทรงจำ ทุก ๆ อย่างเกิดขึ้นในขอบเขตของบ้าน ดังนั้น การจับเอาเรื่องเล่า การ
ตีความ และการให้ความหมายเกี่ยวกับบ้าน และบ้านเกิดของเหล่าแม่ค้าเชื้อสายเวียดนาม เพื่อมาใช้
มองอัตลักษณ์ในฐานะที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ จึงสามารถสะท้อนให้เราเห็นพื้นที่เฉพาะนั้น ๆ ว่ามีส่วน

สร้างอัตลักษณ์เฉพาะให้กับกรณีศึกษาแต่ละคนอย่างไร ขณะเดียวกันพวกเขาก็ตอบโต้โดยการจัดพื้นที่ ปรับเปลี่ยน และต่อรองอยู่ตลอดเวลา

ไม่เพียงเท่านั้น อัตลักษณ์ของผู้หญิงเชื้อสายเวียดนามในเวียงจันทน์ยังมีความแตกต่างหลากหลายภายใต้ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่แตกต่าง (position of difference) อันได้แก่ เพศภาวะ (gender) ชาติพันธุ์ (ethnicity) ชั้นชั้น (class) อายุ (age) และสภาวะทางร่างกาย (body) รวมไปถึงภูมิหลังที่มาหรือรากเหง้าของบุคคลก็ยังเป็นอีกส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ที่ติดตัวปัจเจกมาอย่างไม่อาจมองข้ามได้ ไม่ว่าจะเป็นคำถามง่าย ๆ ที่ว่า “เป็นคนที่ไหน” คำตอบที่ได้ไม่เพียงบ่งบอกถึงสถานที่ แต่หากยังพุ่งไปถึงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่หล่อหลอมเป็นหนึ่งในเดียวกับอัตลักษณ์ของตัวปัจเจกด้วย ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้ศึกษาจะต้องนำเสนอภาพคร่าว ๆ ถึงเหตุปัจจัยในการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามเข้ามาสู่ลาว เพื่อเชื่อมโยงเข้าสู่การตีความ การให้ความหมายของบ้านเกิด และบ้านของผู้หญิงเวียดนามในงานวิจัยนี้

3.1.1 ตามรอยบ้านเกิด

ในบริบททางประวัติศาสตร์ การเคลื่อนย้ายของประชากรเวียดนาม (บางครั้งเรียกสั้น ๆ ว่าชาวเวียดนาม) มาลาวานั้นมีมาอย่างต่อเนื่องและกระจัดกระจาย ยกเว้นในสมัยการปกครองของราชวงศ์เหงวียน (Nguyen 1802-1945) ที่มีการเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามออกนอกประเทศเป็นขบวนใหญ่ กล่าวโดยสรุปแล้วมาจาก 2 สาเหตุหลักคือ ประการแรกเนื่องมาจากภาวะสงครามและปัจจัยทางการเมือง ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนย้ายออกของประชากรเวียดนามในแต่ละช่วงเวลานับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 มาจนถึงปัจจุบัน จากการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามผู้ที่เชื่อถือศาสนาคริสต์นิกายแคทอลิก อุทกภัยต่อเนื่อง ภาวะอดอยาก โรคระบาด รวมไปถึงการเก็บภาษีและขูดรีดแรงงานอย่างหนักของระบบศักดินา บางส่วนเป็นผู้ลี้ภัยจากขบวนการต่อต้านฝรั่งเศส (1858-1896) ซึ่งส่วนใหญ่เดินทางเข้ามาทางภาคเหนือของลาวคือ แขวงเชียงขวาง และทางภาคใต้คือ แขวงคำม่วน (โดยเฉพาะเมืองท่าแขก เมืองหนองบก หมู่บ้านเชียงขวาง บ้านบ่อ ฯลฯ-ผู้ศึกษา) แขวงสุวรรณเขต และจำปาสัก ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝรั่งเศสได้มีนโยบาย “ขุดค้นหัวเมืองขึ้น” ก็คือการสร้างเส้นทางคมนาคมขนส่ง ทั้งทางบก และทางน้ำ เพื่อลำเลียงทรัพยากรต่าง ๆ ในแถบอินโดจีนกลับไปยังประเทศของตน ในช่วงนี้จำนวนของชาวเวียดนามที่ย้ายถิ่นมาลาวได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยฝรั่งเศสเป็นผู้ให้เข้ามา (อู๋ ๒๐๐๘: ๑๐๓) ซึ่งผู้วิจัยขอเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า “เวียดนามเก่า”

ปัจจุบันชาว “เวียดนามเก่า” นี้เพื่อให้ได้รับสิทธิประโยชน์ในฐานะพลเมืองและบริการของรัฐ ส่วนใหญ่จึงใช้สัญชาติลาวหรือแต่งงานกับคนลาว และยังสามารถซึมซับปรับเปลี่ยนเอาอัตลักษณ์

แบบลาว รวมไปถึงรูปแบบวิถีชีวิตให้เข้ากับบริบทสังคมการเมืองและคนลาวจนแยกแทบไม่ออก ไม่ว่าจะเป็นชื่อ-นามสกุล การแต่งตัวหรือภาษา คนรุ่นหลังเหล่านี้แทบจะไม่สามารถพูดภาษาเวียดนามได้ นอกจากพ่อแม่จะส่งไปเรียนในโรงเรียนที่สอนภาษาเวียดนาม หลายครอบครัวไม่มีศาลหรือหิ้งกราบไหว้บรรพบุรุษภายในบ้าน หลายครอบครัวหันมานับถือพุทธแทนแคทอลิก แต่เราจะรู้ว่าพวกเขามีเชื้อสายเวียดนามในช่วงเวลาปีใหม่เวียดนาม หรือ “เต็ด” ภาษาเวียดนามเรียกว่า เต็ดเหงเวียน ด่าน (Tết Nguyên Đán) แปลว่าเทศกาลต้อนรับแสงรุ่งอรุณของปีใหม่ ซึ่งในช่วงก่อนปีใหม่หนึ่งสัปดาห์ผู้หญิงชาวเวียดนามจะต้องทำการล้างบ้าน หมายถึงการทำความสะอาดบ้านทุกซอกทุกมุมและประดับตกแต่งให้สวยงามเพื่อต้อนรับโชคกลาง เตรียมอาหาร จัดซื้ออุปกรณ์ในการเซ่นไหว้เช่น กระดาษเงิน กระดาษทอง ดอกไม้ ผลไม้ ไข่ต้ม บางครอบครัวอาจทำข้าวต้มมัดเอง เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ (แต่ในปัจจุบันชาวเวียดนามในลาวจะนิยมตั้งจากแม่ค้าชาวเวียดนาม หรือซื้อจากตลาดมาใช้ไหว้แทนเนื่องจากประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย-ผู้ศึกษา) ตลอดจนถึงตอนเก็บกวาดเช็ดล้างก็ยังเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนหน้าที่ของผู้ชายมีเพียงจัดรูปเรียกบรรพบุรุษเข้าบ้าน เช่น ไหว้ และรับแขกที่มาเยี่ยมเยียนเพื่ออวยพรเท่านั้น ชาวเวียดนามไม่ว่าที่ไหนจะให้ความสำคัญกับช่วงเวลานี้มาก เพราะเป็นช่วงเวลาที่เหลือญาติจากที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลได้มีโอกาสมารวมตัวกันเพื่อเซ่นไหว้บรรพบุรุษและพบปะสังสรรค์ในรอบหนึ่งปี แต่ก็มีเพียงบางส่วนที่ยังคงรักษ้อัตลักษณ์ความเป็นชาวเวียดนามไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

ส่วนปัจจัยที่สองคือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ก็คือการเคลื่อนย้ายของประชากรเมื่อไม่นานมานี้ (อู๋ ๒๐๐๖, 2008:125) ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลลาวเริ่มมีการเปิดประเทศ ภายใต้นโยบายเศรษฐกิจ “จินตนาการใหม่” หรือ “กลไกเศรษฐกิจใหม่” (New Economic Mechanism - NEM) ในปี ค.ศ 1986 ปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่ จากระบบสังคมนิยมมาเป็นระบบทุนนิยม ทำให้เกิดการหลั่งไหลของชาวเวียดนามมาสู่ลาว ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าลาวมีจำนวนของประชากรน้อย จึงขาดแคลนแรงงานในด้านต่าง ๆ ดังนั้นความต้องการแรงงานจากภายนอกจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งเพื่อช่วยผลักดันเศรษฐกิจของลาวให้ก้าวไปสู่กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ซึ่งแรงงานเหล่านี้มีทั้งแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทั้งโดยถูกต้อง ก็คือนายจ้างหรือนักลงทุนชาวเวียดนามในลาวเป็นผู้นำเข้ามา ภายหลังสิ้นสุดโครงการแล้ว หลายคนตัดสินใจอพยพครอบครัวมาอยู่ที่ลาวอย่างไม่ถูกต้อง หมายถึงแรงงานที่ลักลอบเข้ามาโดยไม่มีเอกสารอนุญาตจากทางการ หรือเข้ามาขายแรงงานตามฤดูกาลด้วยเหตุแห่งความยากจน โดยเฉพาะทางภาคกลางของเวียดนามที่ยากจนมาก ประกอบกับมีชายแดนติดกับภาคใต้ตอนบนของลาวที่สามารถเดินเท้าเข้ามาได้ไม่ยากนัก ปัจจุบันยังไม่สามารถระบุจำนวนที่แน่นอนได้ แต่รัฐบาลลาวก็ได้ทำการส่งแรงงานเถื่อนเหล่านี้กลับไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มที่สองนี้ผู้วิจัยขอเรียกว่า “เวียดนามใหม่”

จากสถิติของกรมพลเมืองสหรัฐปี ค.ศ. 2006 ได้ระบุความหนาแน่นของประชากรเวียดนามไว้ในอัตราส่วน 657 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จากจำนวนประชากร 84.2 ล้านคน ในเนื้อที่ 128,066 ตารางกิโลเมตร ส่วนลาวมีเพียง 66 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จากจำนวนประชากร 6.1 ล้านคน ในเนื้อที่ 91,429 ตารางกิโลเมตร คือน้อยกว่าเวียดนามกว่า 10 เท่า (อ่าวเวง ทวีปมูบ ตวาลิ, 2008:191) ตัวเลขดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าชาวเวียดนามต้องอยู่ภายใต้บริบทที่แออัดแอ่งขันกัน เพื่อเอาตัวรอด จากจำนวนประชากรที่หนาแน่น ภาวะอดอยากขาดแคลนอาหารและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการดำรงชีพ ภาวะสงครามยืดเยื้อยาวนาน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนเวียดนามต้องใช้ความขยัน ประหยัดและอดทนอย่างมาก นอกจากนี้ชาวเวียดนามยังมี “ห้วงการค้า” เนื่องด้วยได้รับอิทธิพลจากการอยู่ภายใต้การปกครองของจีนเป็นเวลานาน โดยเฉพาะผู้หญิง ที่ถูกบังคับจากเงื่อนไขทางการเมืองและสังคมให้ต้องออกมาทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ประกอบกับที่ดินทำกินที่มีจำกัด การทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประเทศจึงไม่ใช่ทุกคนจะสามารถทำได้และพอกิน ผู้หญิงเวียดนามจำนวนมากจึงต้องหันมาทำการค้าขายตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของชาวเวียดนามที่รู้จักกันไป ในขณะที่ผู้ชายกลับถูกคาดหวังในเรื่องสาธารณะที่ไม่ใช่การค้าขาย แต่เป็นในรูปแบบของการอุทิศตัวเพื่อส่วนรวม บ้านเมือง (เช่นการเป็นทหาร และรับราชการ) เนื่องจากการค้าขายถูกให้ค่าตามลัทธิขงจื้อว่าค้อยศีลธรรมและเป็นผู้ที่คิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนผู้ชายเวียดนามส่วนใหญ่จึงอายที่จะค้าขาย หรือถ้าต้องทำก็มักจะให้ผู้หญิงเป็นผู้ออกหน้า ตรงข้ามกับลาวที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ คนลาวจึงมีวิถีชีวิตการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ทำการผลิตเพียงเพื่อบริโภคในครัวเรือนไม่ต้องดิ้นรนแสวงหาก็กิน ดังนั้นคนลาวส่วนใหญ่จึงค้าขายไม่เป็น และมักถูกชาวเวียดนามมองว่า “ขี้เกียจ” เพราะไม่ค่อยมีความกระตือรือร้นในการทำมาหากิน ถ้าหาได้ก็กินหาไม่ได้ก็ไม่ถึงกับอดตาย

ปัจจุบันในนครหลวงเวียงจันทน์ ย่านธุรกิจเก่าแก่หลายแห่งเช่น ถนนสามแสนไท ถนนเส้นริมแม่น้ำโขง หรือดงป่าลาน เราจะคุ้นตากับภาพบริษัท ร้านค้า ร้านอาหารทั้งเล็กและใหญ่ ที่มีเจ้าของเป็นชาวเวียดนามหรือคนลาวเชื้อสายเวียดนาม หรือมีบ้างที่เป็นคนจีน ในตลาดเช้าซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่และเก่าแก่ ตั้งอยู่ใจกลางเวียงจันทน์ หรือปัจจุบันกลายเป็นห้างสรรพสินค้าแบบ “Shopping Mall” มีประธานเป็นคนเวียดนาม ร้านค้ากว่าร้อยละ 50 เป็นของคนลาวเชื้อสายเวียดนาม และร้อยละ 90 ของร้านขายเครื่องประดับและทองคำเป็นกิจการของชาวเวียดนามที่เป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน กลุ่มคนรวยเหล่านี้ล้วนแต่เป็นชาวเวียดนามเก่าซึ่งหมายถึงชาวเวียดนามรุ่นที่สอง สาม หรือสี่ที่อพยพมาอยู่ในลาว คนกลุ่มนี้มักจะถูกรวมเข้าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศและสร้างเศรษฐกิจให้กับลาว แต่ก็มีชาวเวียดนามอีกกลุ่มหนึ่งที่มีฐานะยากจนกว่า ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็น

หลักแหล่ง ยึดอาชีพหาบเร่ แผงลอย ซึ่งในที่นี่ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มชาวเวียดใหม่ที่พักเคลื่อนย้ายเข้ามาลาวในช่วงไม่นานนี้ด้วย

การที่รัฐลาวยอมรับให้ผู้อพยพชาวเวียดนามเข้ามาเป็นจำนวนมากนั้น ในอดีตอาจเป็นเพราะลาวและเวียดนามเป็นสองประเทศที่มีอุดมการณ์ร่วมเดียวกัน ต่อต้านฝรั่งเศสและสหรัฐเหมือนกัน จึงสถาปนาความเป็นพี่น้องกัน การเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของชาวเวียดนามจึงเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ และในช่วงหลังปฏิวัติยังถือได้ว่าการเคลื่อนย้ายของชาวเวียดนามมาสู่ลาวเป็นการสร้างผลประโยชน์ให้กับลาวอีกเช่นกัน โดยเฉพาะในยุคที่ลาวเน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยม แต่ลาวกลับยังเสียเปรียบในด้านทุน เทคโนโลยี และจำนวนแรงงานที่ไม่เพียงพอ ขาดทักษะ และ “ไม่มีหัวการค้า” หรือการทำธุรกิจเท่ากับชาวเวียดนามและชาวจีน ทำให้รัฐบาลลาวมองการเคลื่อนย้ายข้ามมาอยู่ในลาวของชาวเวียดนามว่าเป็นการเสริมพลังและช่วยเพิ่มพูนศักยภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ลาวได้ นอกจากนี้ ชาวเวียดนามที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในลาวยังสามารถใช้ข้อได้เปรียบในส่วนนี้ให้กลายเป็นโอกาสในการขยับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของพวกเขาส่งขึ้นไปในพื้นที่รัฐชาติลาว ซึ่งถือได้ว่าทำให้เกิดมีความแตกต่างด้านตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ บวกกับความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ ซึ่งย่อมหมายความว่าความแตกต่างเชิงอำนาจด้วย แต่รัฐลาวเท่าที่ผ่านมาไม่นับมองผู้อพยพชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาในลาวว่าเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์

ในกรณีของผู้หญิงชาวเวียดนามที่เคลื่อนย้ายจากบ้านเกิดที่เวียดนามเข้ามาอาศัยในลาวดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า บ้าน (home) ได้หลอมรวมเข้ากับอัตลักษณ์ของเพศหญิง (female identity) ผู้หญิงจึงไม่ยอมละทิ้งสายสัมพันธ์ที่บ้านเกิด นอกเสียจากว่ากลุ่มคนที่เธอผูกพันจะเคลื่อนย้ายมาอยู่กับเธอด้วย ดังนั้น ความทรงจำในการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของรัฐชาติ จึงไม่ใช่เพียงแต่ความทรงจำของผู้หญิงเท่านั้น หากแต่เป็นชุดความทรงจำของกลุ่มคนที่มีสายใยบางอย่างที่ยึดโยงไว้กับตัวตนของผู้หญิง ซึ่งในที่นี่หมายถึงสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน การเลือกจุดหมายปลายทางของการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงยังมีเหตุผลที่เชื่อมโยงอยู่กับประเด็นเรื่องเพศภาวะ (gender issue) เนื่องจากลาวเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดกับเวียดนามจึงทำให้ผู้หญิงเหล่านั้นไม่รู้สึกรู้ว่าตนต้องตัดขาดจากความเป็นบ้านเกิดเมืองนอน ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์และสังคมที่เป็นอยู่ของชาวลาวนั้น ไม่ได้แตกต่างจากบ้านในเวียดนามมากนัก และที่สำคัญคือที่บ้านในเวียดนามมีความอดอยาก ตกในภาวะสงคราม จึงทำให้ชาวเวียดนามอพยพไม่รู้สึกรู้ถึงความแปลกแยก (otherness) เมื่อต้องมาอยู่ต่างถิ่น จึงกล่าวได้ว่าแทบไม่มีข้อจำกัดใด ๆ ในการย้ายเอาบ้าน (relocate home) ของชาวเวียดนามเข้ามาไว้ในอาณาเขตรัฐชาติลาว

“สาเหตุที่คนเวียดนามจากกวางบิงเข้ามาลาวเพราะมันใกล้กับเมืองเซโปน (แขวงคำม่วน) เดินมานิดเดียวก็ถึงแล้ว สมัยสงคราม อดอยาก ขาดอาหาร ก็เลยชวนกันเดินไปเรื่อย ๆ มาถึงลาวก็สบาย เพราะคนลาวเป็นคนใจดี เห็นไม่มีอาหารก็ให้กิน เราก็กลับไปชวนกันมา อย่างพ่อของยายก็เคยเล่าให้ฟังเหมือนกันว่ามาใหม่ ๆ ก็ลำบากมาก พ่อมีพี่ชายคนหนึ่ง ตอนมานั้นพี่ชายมาก่อน เห็นว่าที่ลาวอุดมสมบูรณ์ดี ผู้คนก็เป็นมิตร วิถีชีวิตก็คล้าย ๆ เรา จึงกลับไปตามกันมาทั้งหมด บ้านไปชวนเพื่อนชวนอะไรมาด้วย พ่อบอกว่ามาอยู่ลาวแล้วสบาย ถ้ายังอยู่เวียดนามก็ยังคงลำบาก แต่แม่ไม่ค่อยอยากมาเท่าไรเพราะคิดถึงบ้าน ช่วงแรก พ่อของยายเป็นช่างเย็บ ส่วนแม่ก็ค้าขายธรรมดา หลัง ๆ ก็ค้าข้าว ไปส่งเขา พี่ ๆ ของยายก็ต้องช่วยกัน เพราะว่าเราขยันชีวิตเราก็ดีขึ้น แต่ยายไม่รู้เรื่องหรือกสมัยนั้น เพราะพอเกิดมาทางบ้านก็สบายแล้ว” (ยายสวา อายุ 87 ปี อดีตแม่ค้าเชื้อสายเวียดนาม)

จากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ในชุมชน ชาวเวียดนามเคลื่อนย้ายมาตั้งรกรากครั้งแรกที่บึงหนองจันนี้ในปี ค.ศ. 1945 โดยประมาณ ซึ่งตรงกับช่วงที่เวียดนามเหนือรบพุ่งกับเวียดนามใต้ กรุงฮานอยถูกกองทัพโฮจิมินห์ตีแตก ทำให้มีการอพยพผู้คนจากเวียดนามบางคนบางกลุ่มขึ้นเครื่องบินมาลี้ภัยที่แขวงต่าง ๆ ของลาวเช่น ภาคเหนือ-แขวงเชียงขวาง ภาคใต้-แขวงสุวรรณเขต ปากเซ (แขวงจำปาสัก) และภาคกลาง-เวียงจันทน์ ซึ่งกลุ่มหลังนี้เป็นกลุ่มที่เข้ามาทำการบุกเบิกพื้นที่หนองจัน หลังจากนั้นชาวเวียดนามกลุ่มต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ในแขวงอื่น ๆ ของลาวก็พากันเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองหลวงของลาว เพื่อหวังปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตนโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ และบางส่วนที่ยากจน ไม่มีที่อยู่อาศัยก็เข้ามากระจุกตัวกันอยู่ในหนองจัน ดังนั้น การเคลื่อนย้ายทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของเพศภาวะกลายเป็นขอบเขตพื้นที่ (boundaries) ที่สามารถขยับโยกย้าย หรือเปลี่ยนแปลงเพื่อก่อให้เกิดการต่อรอง (negotiations) ได้ (ศิริจินดา ทองจินดา, 2547) และผู้หญิงเวียดนามที่เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนหนองจันก็จะมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ้านเกิดชุดหนึ่งคิดตัวมาด้วย ไม่ว่าจะเจอนิยามบ้านเกิดว่าอยู่ที่เวียดนาม หนองจัน หรือที่อื่น ๆ ในลาว การหยิบยกเอาเรื่องราวความทรงจำเหล่านั้นมาใช้ตีความอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลจึงทำให้เราเข้าใจถึงตัวตนของพวกเธอในมิติมุมมองที่แตกต่างออกไป ซึ่งส่วนนี้ผู้ศึกษาต้องการเชื่อมโยงให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของผู้หญิงเวียดนามกับบ้านเกิด (home/land) ภายใต้อำนาจสัมพันธ์เชิงอำนาจจากทุกทิศทางรอบตัว และจากตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของพวกเธอ

3.1.1.1 พี่เอื้อง กับความทรงจำของแม่

พี่เอื้องเป็นแม่ค้าขายน้ำเต้าหู้ (อายุ 38 ปี-เกิดเมื่อปี ค.ศ. 1972) เธอทำน้ำเต้าหู้แบ่งใส่ถุงเดินเร่ขายในตลาด บางครั้งก็ให้ลูก ๆ แบ่งกันเดินเร่ขายในหมู่บ้านใกล้เคียง ขณะเดียวกันเธอก็รับผ้า

มาเขียนที่บ้านแบบระบบรับเหมาช่วง รับมาจากชาวเวียดนามด้วยกัน ความเป็นผู้หญิงเวียดนามของพี่
 เชื่องแสดงออกทางรูปลักษณะภายนอกจากการแต่งตัว การใส่เสื้อผ้าเป็นชุดเสื้อ-กางเกงขายาว ทำให้
 เธอแตกต่างจากผู้หญิงลาว ถึงแม้เธอจะบอกกับทุกคนว่าตัวเองเป็นคนเวียดนามกัน เกิดที่หนองจันทน์
 แต่เธอยังรักษาสัญชาติเวียดนามอยู่จนถึงปัจจุบัน เรื่องเล่าหลาย ๆ ชุดที่เชื่อมโยงไปสู่รากเหง้าของ
 เธอ ถูกเล่าซ้ำแล้วซ้ำอีกจากความทรงจำที่ได้รับการบอกเล่าต่อจากพ่อแม่อีกทอดหนึ่ง ภาวะกดดัน
 จากสงคราม และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ไม่อาจเลือกได้ ทำให้ครอบครัวของเธอต้องจากผืน
 แผ่นดินเวียดนามมา

“พ่อแม่ที่อพยพมาจากเวียดนามเลย เป็นเวียดนามแท้ ๆ มาจากฮานอยโดยทางเครื่องบิน
 ทหารเวียดนาม เขาอพยพชาวบ้านมาที่ไร่ที่เวียดนาม ลงจากเครื่องบินก็ไปบริเวณหนองจันทน์
 สมัยนั้นบริเวณนี้ยังเป็นป่าไม่มีบ้านคนเลยนะ เขา (ทหารเวียดนาม) มาปล่อยไว้เฉย ๆ ชาวบ้านมา
 ช่วยกันถางป่ากันเอง ตอนนั้นประมาณช่วงปี 1940 กว่า ๆ นี่แหละ สมัยนั้นที่ยังไม่เกิดหรอก พ่อแม่
 เล่าให้ฟัง เครื่องบินเป็นของรัฐบาลเวียดนามเหนือ อยู่ในช่วงเวียดนามเหนือรบกับเวียดนามใต้
 อยากรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวแต่ยังไม่พร้อม ฮานอยถูกตีใกล้จะแตก เขามาถามชาวบ้านว่าตอนนี้
 มีใครอยากอพยพบ้างจะมีเครื่องบินพาหนี ทางพ่อแม่พี่กลัวลูกตาย เลยตัดสินใจอพยพพร้อมกับคน
 ในหมู่บ้าน มาพร้อมกันเต็มลำเครื่องบิน สิบกว่าครอบครัว มาช่วยกันถางป่า ปลูกบ้าน ต่อมาก็เริ่ม
 กลายเป็นหมู่บ้านขึ้นมา”¹

ภาวะสงคราม และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ผลักดันให้ชาว
 เวียดนามต้องตัดสินใจละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนมาตั้งรกรากอยู่ในลาวเพื่อความอยู่รอด ในขณะที่
 การเคลื่อนย้ายของผู้หญิงนั้นกลับก่อให้เกิดความสับสนและคลุมเครือในการตีความอัตลักษณ์ของ
 พวกเขา

“ตอนที่เด็ก ๆ แม่พี่มักจะเล่าเกี่ยวกับชีวิตที่เวียดนามให้ฟังอยู่บ่อย ๆ แม่ยังคิดถึงอยู่
 เสมอ บอกว่าอยู่ที่โน่นสบาย ถ้าไม่มีสงครามเราก็ไม่ต้องมาอยู่ที่นี้ ไม่ต้องอยู่กลางหนองน้ำเน่า
 เหม็น อยู่บ้านโทรม ๆ ไม่ต้องพลัดพรากจากญาติพี่น้อง จากบรรพบุรุษ แต่ไม่รู้ล่ะ พี่เกิดอยู่หนอง
 จันทน์ชินกับที่นี่แล้ว ไม่รู้สึกว่ามันลำบากอะไร หาเช้ากินค่ำไปวัน ๆ เพียงแค่มิเหลื่อเก็บจรรยาเท่า
 นั้นเอง อย่างพี่ บางคนก็บอกว่าเป็นลาว แต่ทำไมพูดภาษาเวียดนามได้ แต่พอบอกว่าเป็นคนเวียดนาม ก็ทำ
 ทุกอย่างตามประเพณีลาว อย่างใส่บาตรเราก็ไป สงกรานต์เราก็เล่น ทำเหมือนคนลาวทุกอย่าง แต่ถ้า
 ถามพี่นะ พี่จะบอกว่าพี่เป็นคนเวียดนาม เพราะพ่อแม่ครอบครัวเราเป็นเวียดนาม”

ด้วยเหตุที่ความเป็นหญิงนั้นถูกสร้างให้มีรากเหง้า (roots) ที่สัมพันธ์กับบ้านเกิด ชุมชน
 และครอบครัวอย่างแนบแน่นอยู่ตลอดเวลา อัตลักษณ์ของผู้หญิงจึงถูกกำหนดไว้ที่อาณาบริเวณของ

¹ เป็นเรื่องที่พ่อแม่ของพี่เฟื่องเล่าให้ฟัง ซึ่งไม่ได้หมายความว่าตรงกับที่เขียนไว้ในประวัติศาสตร์

บ้านเป็นสำคัญ การหวนรำลึกถึงสถานที่ที่มาจากของผู้เป็นแม่จึงเป็นเสมือนการเมืองของความทรงจำ (politic of memory) ที่ย้ายเดือนลูกสาวถึงตำแหน่งแห่งที่ในบ้านเกิดที่ยังคงเชื่อมประสานกับความรู้สึกของการมีตัวตนของผู้หญิงในสถานที่ปัจจุบัน ขณะที่ที่ที่เอียงระบอบอัตลักษณ์และตัวตนของเธอกับความเป็นชาติพันธุ์เวียดนามเช่นเดียวกับพ่อแม่ แต่เธอไม่ได้เห็นด้วยกับคำพูดเกี่ยวกับพื้นที่ทางกายภาพของหนองจันทน์ เพราะเธอเกิดและเติบโตที่นี่ การก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ของเธอจึงเริ่มขึ้นที่นี่ ความรู้สึกแปลกแยกกับพื้นที่หนองจันทน์ดังเช่นคำบอกเล่าจากแม่ของเธอ ไม่ได้มีผลกระทบต่อเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของเธอกับหนองจันทน์เลย ดังนั้น การที่ผู้หญิงเวียดนามต้องเคลื่อนย้ายตัวเองออกจากอาณาบริเวณบ้านซึ่งในกรณีนี้หมายถึงรวมถึงการเคลื่อนย้ายตัวเองข้ามรัฐชาติด้วยนั้น ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกทั้งอัตลักษณ์และตัวตน ความทรงจำ รวมทั้งชุดประสบการณ์ของผู้หญิงซึ่งมีความหลากหลายของทั้งเธอและแม่ ที่หล่อมซ้อนและขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองไม่น้อย อัตลักษณ์ของเธอจึงไม่ตายตัว แต่ผันแปรไปตามสถานการณ์ สถานที่ และเวลา ยิ่งเมื่อผู้หญิงเวียดนามมีความเชื่อเรื่องการเคารพบูชาบรรพบุรุษด้วยแล้ว การตัดขาดออกจากบ้านที่นับว่าเป็นสถานที่สิงสถิตของวิญญาณปู่ย่าตายายอันเป็นที่รักนั้น สามารถสร้างความเจ็บปวดให้กับพวกเธอด้วยเช่นกัน

อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ที่เอียงรู้สึกผูกพันกับบ้านเกิดหรือที่มาของครอบครัวมาก เนื่องจากเหตุปัจจัยแห่งการเคลื่อนย้ายนั้น ไม่ได้เป็นเพราะความยากจนของครอบครัวดังเช่นชาวเวียดนามคนอื่น ๆ การเล่าถึงคำพูดของแม่ที่ดูเหมือนจะตั้งคำถามกับตำแหน่งแห่งที่ในปัจจุบันของเธอที่ถลันจากตำแหน่งแห่งที่ของครอบครัวในอดีต จากผลกระทบของบริบททางประวัติศาสตร์ สงคราม ความขัดแย้ง ที่เข้ามามีส่วนตัดสินใจชะตาชีวิตของเธอ การเล่าเรื่องของเธอก็ฟังดูราวกับว่าตัวเธออยู่ในเหตุการณ์จริง ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นเธอเองยังไม่เกิดด้วยซ้ำ

“ก่อนย้ายมาอยู่ลาวครอบครัวมีที่นา เราไม่ได้ทำเองแต่ให้คนอื่นเช่าทำ แล้วจ่ายค่าเช่าให้เราเป็นข้าวสาร ส่วนแม่ที่เขาค้าขายนะ ขายผัก เหมือนเป็นแม่ค้าคนกลางที่รับซื้อผลผลิตจากชาวสวนแล้วมาขายในตลาดอีกที แม่เล่าว่า ตอนนั้นเราขายดีมาก กำไรดี เราประหยัดจนมีเงินซื้อที่และปลูกบ้านในกรุงฮานอย แต่ฝืนก็ต้องสลายเพราะภาวะสงคราม พอพี่สาวคนโตอายุได้ขวบกว่าเราก็ต้องทิ้งทุกอย่างเพื่อมาเริ่มต้นใหม่ที่นี้ พ่อมาทำงานเป็นช่างก่อ (กรรมกรก่อสร้าง) เสียชีวิตไปแล้วตั้งแต่ปี 1981 ส่วนแม่เป็นแม่บ้าน ครอบครัวเราต้องลำบากมากหลังจากย้ายมาอยู่หนองจันทน์”

การพลัดพรากจากบ้านเกิดในความรู้สึกของที่เอียงจึงเป็นการพลัดพรากจากตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ดีกว่า เพราะที่นั่นพ่อแม่เธอมีที่นา มีบ้าน และมีความมั่นคงไว้ให้ลูก ๆ ในระดับหนึ่ง และการตัดสินใจเคลื่อนย้ายข้ามรัฐชาติของพ่อแม่ภายใต้ภาวะบีบคั้นของสงคราม ทำให้สถานะของครอบครัวต้อง “ตกต่ำ” ลงกว่าเดิม ต้องกลายเป็นคนพลัดถิ่น ไร้ที่อยู่อาศัย ทำให้ความรู้สึกที่เรียกว่า “เสียขาย” หรือถวิลหาความเป็นเวียดนามในอดีตติดอยู่ในจิตใจตลอดเวลา

ถึงแม้ว่าเธอจะไม่เคยได้สัมผัสแผ่นดินเกิดของพ่อแม่เลยก็ตาม แต่อย่างน้อยครอบครัวเธอก็เคยมี “อะไร” อยู่ที่เวียดนาม

“ถ้าพี่มีเงินสักก้อนก็อยากกลับไปเวียดนามนะ ไปसानอย เพราะเคยได้ยินแต่คนโน้น คนนี้เล่าให้ฟังว่าสวยมาก อยากไปเห็นเองว่าเป็นยังไง พ่อแม่เราเคยอยู่ยังไง อยากเจอญาติพี่น้อง ด้วย ไม่เคยติดต่อกันเลย ไม่รู้ว่าจะตามหากันได้ยังไง”

อำนาจการเมืองของความทรงจำ (politic of memory) ที่ผลิตซ้ำผ่านการเล่าเรื่องของเมื่อนั้นส่งผลต่อการรับรู้อัตลักษณ์และตัวตนของพี่เสือง ซึ่งก่อให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ การจัดความสัมพันธ์และการต่อรองของเธอกับคนอื่น ๆ แต่หนองจันทน์ก็อาจเป็นบ้านทางภูมิศาสตร์ที่เธอไม่ได้อยากอยู่ เพราะรู้สึกว่ารำคาญ เธอจึงอยากกลับไปซานอยเพื่อสัมผัสกับสถานที่ที่มาจากมา เมืองที่พ่อแม่บอกว่าเธอเป็นคนอีกสถานะหนึ่งของสังคม ทั้งที่ไม่ได้หมายความว่ากลับไปของเธอคือการกลับไปสู่สถานะดังกล่าวจริง ๆ

3.1.1.2 ป้าเลียน “ที่ไหนอ้อมท้อง ที่นั่นคือบ้าน”

ป้าเลียน อายุ 63 ปี (เกิดประมาณปี ค.ศ. 1947) เป็นชาวเวียดนามที่เกิดในทางภาคใต้ของลาว และเคลื่อนย้ายต่อเข้ามาเวียงจันทน์ มาอาศัยอยู่ที่หนองจันทน์พร้อมสามีหลังแต่งงานเพื่อทำมาหากิน การบอกเล่าของป้าเลียนถึงแม่จะเป็นเรื่องราวของบ้านเกิดเช่นเดียวกับพี่เสือง แต่ก็มีความเฉพาะเจาะจงโดยมีบริบท ช่วงเวลา และสถานะของครอบครัวกำกับอยู่ด้วย ป้าเลียนเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเกิดให้ผู้ศึกษาฟังด้วยภาษาลาวสำเนียงเวียดนามชัดเจน

“ป้ามาอยู่หนองจันทน์ตั้งแต่ปี 1965 มาอยู่ได้ปีเดียว ก็เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ที่เวียงจันทน์ในปี 1966 อยู่หนองจันทน์จนโดนรัฐบาลไล่อื่อนั้นแหละ (ปี ค.ศ. 2000) ก่อนย้ายมาอยู่หนองจันทน์ครอบครัวยากจน ชีวิตลำบากมากต้องอดมื้อกินมื้อ เพราะป้าอยู่บ้านนอก ทางใต้โน้น ทางแขวงจำปาสัก จำชื่อหมู่บ้านไม่ได้แล้ว เพราะไม่ได้เรียนหนังสือ พ่อแม่อพยพมาจากกวางบิง (ทางภาคกลางของเวียดนาม) เดินมาชนบ้านนอกไง เดินมาภาษาลาวก็ไม่รู้เรื่องเลย มาเกิดป้าที่เมืองลาวนี้ มีพี่น้องทั้งหมด 7 คน ย้ายมาอยู่เวียง (เวียงจันทน์) หมดทุกคน แม่ของป้าก็ย้ายมาอยู่หนองจันทน์เหมือนกัน ส่วนพ่อตายตั้งแต่อยู่ทางใต้ เลยเอาแม่ย้ายมาอยู่เวียงด้วย ผัวป้าก็เป็นคนเวียดนามอพยพเหมือนกัน เอาหัวอยู่จำปาสักตอนอายุ 18 ปี เลยจำได้ เลือกลงมาอยู่หนองจันทน์เพราะกลัวพามาป่าไม่รู้เรื่องอะไรหรอก เขาเป็นคนเล็ก”

สำหรับป้าเลียนความทรงจำเกี่ยวกับบ้านเกิดดูเหมือนจะเลื่อนกลางเต็มที แทบไม่มีอะไรน่าจดจำ เกือบทุกประโยคที่แกเล่าจะมีคำว่า “บ้านนอก” และ “ลำบาก” รวมอยู่ด้วย หรือแม้แต่ชื่อหมู่บ้านที่เธอเกิดและเคยอาศัยอยู่ก็ยังไม่จำได้ ในที่นี้บ้านเกิดจึงกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกลืม อดีตไม่

มีความสำคัญต่อตัวเธอเท่ากับปัจจุบันที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาตัวเธอและลูก ๆ ทั้ง 13 คน ให้อยู่รอด และดำรงรักษาตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เข้ามากระทบจากทุกทิศทางรอบตัว ซึ่งคงไม่ต่างไปจากพ่อแม่ของของเธอที่อพยพมาจากเวียดนาม เนื่องจากความยากจนและภาวะอดอยาก ดังนั้น เมื่อเรากลับมาทำความเข้าใจการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงเวียดนามจึงเป็นการเคลื่อนย้ายเพื่อขยับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม เพื่อความอยู่ดีกินดีของครอบครัว เพราะในเมื่อที่เก่าอยู่แล้วลำบาก จึงต้องย้ายไปหาที่อยู่ใหม่ที่ดีกว่า ซึ่งในที่นี้หมายถึงสถานที่ที่สามารถตั้งหลักแหล่งเพื่อทำมาหากินและมีรายได้ทางเศรษฐกิจ

“คิดว่ามันก็ดีกว่าที่อื่น เรื่องหาอยู่หากิน เพราะมันใกล้ตลาด มาเช่าบ้านอยู่ พอเก็บตังค์ได้ก็ซื้อบ้านอยู่ เมื่อก่อนซื้อถูก ๆ เอง เพราะเป็นกระต๊อบหลังเล็ก ๆ (ซื้อเฉพาะตัวบ้าน ซึ่งจะซื้อต่อจากคนที่ย้ายออก ส่วนที่ดินต้องจ่ายค่าเช่ารายปีให้กับเจ้าของที่หรือนายบ้าน) สมัยนั้นเงินเดือนพนักงานรัฐได้เดือนหนึ่ง 300-400 กีบเองนะ (ปัจจุบัน ปี ค.ศ. 2010) เงินเดือนพนักงานรัฐอยู่ที่ 6-7 แสนกีบ-ประมาณ 3,000 บาท) ในตลาดเช้าก็มีแต่คนไทย ของไทยทั้งนั้น ลาวยังไม่มียะไรเลยนะ ไม่มีผัก ปุปลาหมอก อะไรก็นำเข้าจากเมืองไทย เมื่อก่อนนอกจากหาบเร่ไปทั่วละแวกใกล้เคียงหนองจันทน์แล้ว ป้ายิ่งนั่งขายของตามริมถนนคูเวียงยาว ไปถึงไปรษณีย์โน่นแหละ ตอนที่เริ่มมีตลาดสดใหม่ ๆ ปุกกันกับพื้นนะ ไม่มีร้านเหมือนเดี๋ยวนี้ ตอนตลาดสดใหม่ ๆ ยิ่งสนุกนะ คนเวียดนามอะกว่าคนลาว หลัง ๆ ก็มีคนลาว มีไทดำมาอยู่มากขึ้น สมัยย้ายมาอยู่ กระทรวงภายใน (Ministry of Interior-ผู้ศึกษา) ยังไม่มีนะ เพิ่งตั้งเสาขึ้นสักเสาหนึ่งแหละ”

สำหรับป่าเลี่ยนแล้วบ้านหมายถึงการหาเลี้ยงชีพ “ที่ไหนมีกินที่นั่นมีบ้าน” เป็นคำกล่าวของเธอ การขายของคือกิจกรรมที่ป่าเลี่ยนใช้เชื่อมโยงตัวเองอยู่กับพื้นที่บ้าน ความเป็นชาวหนองจันทน์ และความเป็นชาติพันธุ์เวียดนามด้วย ถึงแม้ว่าจากการพูดคุยหลาย ๆ ครั้งป่าเลี่ยนไม่ได้ผูกพันตัวเองอยู่กับความเป็นบ้านเกิดทั้งในเวียดนามและจำปาสักที่จากมาก็ตาม แต่สิ่งที่ยื่นยันถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของเธอได้ดีก็คือการยึดถือการดำเนินชีวิตแบบเวียดนาม การค้าขาย อาชีพหาบเร่ในลาวสมัยก่อนนั้นมีเพียงชาวเวียดนามเท่านั้นที่ผูกขาด ส่วนชาวลาวนั้นจะไม่เลือกทำ² เพราะตีภาพลักษณ์ว่า “มีแต่แรงงานต่างด้าวเท่านั้นที่ทำ” คนลาวมักจะยึดอาชีพเกษตรกรรม หรือรับราชการซะมากกว่า จะค้าขายตามบ้านหรือเปิดร้านตามตลาดบ้างแต่จะไม่นิยมเดินหาบเร่ จึงเป็นการเปิดช่องทางทำมาหากินแก่ผู้หญิงเวียดนามพลัดถิ่น ได้นำเข้าวัฒนธรรมค้าขายแบบเวียดนามมาสู่ลาว กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมค้าขายแบบเวียดนามคือส่วนหนึ่งที่สำคัญของนิยามความเป็นบ้านเกิด (home/land) ที่ป่าเลี่ยนได้ย้าย (relocated) ข้ามพรมแดนรัฐชาติมา นอกจากนี้ กิจกรรมค้าขายของ

2

เป็นการบอกเล่าและวิเคราะห์ต่อ ๆ กันมาซึ่งอาจเป็นการสรุปรวบยอดที่มีมูลเพียงบางส่วนเท่านั้น

แม่ค้าอย่างป่าเถียนจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีพื้นที่ตลาดติดกับชุมชนหนองจันทน์ที่ช่วยให้ความเป็นแม่ค้าของเธอสามารถดำรงอยู่รอดมาได้

3.1.1.3 พี่เฟื่อง “คนตลาด”

ตอนที่ผู้ศึกษาพบกับพี่เฟื่อง เจ้าของรถเข็นขายน้ำในตลาดสดวันครั้งแรก ดูไม่ออกเลยว่ามีเชื้อสายเวียดนาม เนื่องจากหน้าตา ลำเนียงการพูด การแต่งตัวจะออกไปทางผู้หญิงลาวชนบทเสียมากกว่า พี่เฟื่องเป็นลูกสาวของป่าเถียน เธอเป็นคนพูดเก่งตามประสาอัตลักษณ์ของความเป็นแม่ค้าทั่วไป ที่พยายามพูดจาเป็นกันเองเพื่อสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า พี่เฟื่องอายุ 33 ปี (เกิดประมาณปี ค.ศ. 1976) ตัวเล็กผอม ผิวคล้ำดูแก่กว่าอายุ เนื่องจากต้องทำงานหนักช่วยแม่ขายของตั้งแต่เด็ก เธอได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนประถมเวียดนามแถวบ้านถึงชั้น ป.2 ก็ลาออกเพราะครอบครัวยากจนมาก เราสองคนสนิทกันอย่างรวดเร็ว และจากการพูดคุยทำให้ผู้วิจัยทราบว่า พี่เฟื่องเกิดที่หนองจันทน์แห่งนี้ เป็นลูกสาวคนโตในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 13 คน ดังนั้น สมัยเด็ก ๆ พี่เฟื่องจึงช่วยทำหน้าที่ทุกอย่างแทนแม่ คือการดูแลน้อง ๆ ทำงานบ้าน และช่วยแม่ขายของ

ความเข้มข้นของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของพี่เฟื่องน้อยกว่าแม่ของเธอที่ยังพูดภาษาลาวสำเนียงเวียดนามอยู่และมักจะนุ่งกางเกงขายาวกว้าง ๆ สีส้มแบบชาวเวียดนาม ส่วนลูกสาวที่มาเกิดในเวียงจันทน์อย่างพี่เฟื่องจะแต่งตัวเหมือนผู้หญิงลาวอื่น ๆ ซึ่งผู้ศึกษามักจะเห็นเธอใส่ผ้าชิ้นเวลาอยู่กับบ้าน และใส่กางเกงยีนส์เวลาออกไปข้างนอก บ่อย ๆ ที่ผู้ศึกษาได้ยินสองแม่ลูกใช้ภาษาเวียดนามคุยกันอย่างสนุกสนาน ครอบครัวพี่เฟื่องมีวิถีชีวิตที่สืบทอดมาจากผู้เป็นแม่ และไม่ต่างไปจากครอบครัวชาวเวียดนามอื่น ๆ ในหนองจันทน์คือยึดถือการค้าขาย และรับจ้างเป็นหลัก

ป่าเถียนไม่ได้ปลูกฝังเรื่องราวความทรงจำเกี่ยวกับบ้านเกิดที่เวียดนาม และ/หรือที่ปากเซให้กับพี่เฟื่อง ซึ่งแตกต่างจากกรณีของพี่เสื่องที่แม่ของเธอพยายามต่อยอดคุณค่าที่แตกต่างของเวียดนามและหนองจันทน์อยู่เสมอ ทำให้ในสำนึกของพี่เฟื่องนั้น หนองจันทน์คือสถานที่ประกอบสร้างความเป็นตัวตนของเธอขึ้นมา เป็นทั้งบ้านเกิด (home/land) และบ้าน (home/place) ที่เธออาศัยอยู่และเติบโต ซึ่งความผูกพันของเธอกับหนองจันทน์นั้น ถูกส่งต่อให้ผู้ศึกษาได้รับรู้ผ่านเรื่องราวในความทรงจำของกิจกรรมในชีวิตประจำวันในวัยเด็กของเธอและครอบครัว

“ครอบครัวที่มีพี่น้องทั้งหมด 13 คน น้องสาวอยู่เมืองนอก 2 คน น้องชายอีก 2 คน อยู่เมืองไทย 1 คน แล้วก็ตายไป 2 คน ตกน้ำตายตั้งแต่ยังเด็กคนหนึ่ง อีกคนอุบัติเหตุรถชนเสียชีวิต ตอนช่วงสงครามเพราะกินเหล้าเมา ส่วนที่เหลือยังอยู่ในลาว พี่เองทำงานหนักมาตั้งแต่จำความได้ ตอนเด็ก ๆ ต้องลาออกจากโรงเรียนตั้งแต่ ป.2 เพราะแต่ละวันต้องตื่นแต่เช้ามาช่วยแม่ทำของขาย ตื่นมาคั้นเส้นข้าวเปียก (เส้นก๋วยจั๊บญวน) เส้นข้าวปุ้น (ขนมจีน) ทำเองนะสมัยนั้น บางวันก็ทำ

น้ำหวานใส่ถุง คือเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ไม่ให้ซ้ำ เพราะกลัวลูกค้าเบื่อ พี่เตรียมของให้แม่ออกไปขาย บางทีก็ออกไปเร่ขายด้วย เหมือนแบ่งกันออกไป อย่างที่จะไปส่งให้ลูกค้าประจำคือแม่ค้าตามตลาด ส่วนแม่ก็จะหาบไปตามบ้านคนแถวนั้น นื่อง ๆ ต้องช่วยกันทำงานทุกคน ไม่ว่าจะชายหรือหญิงทำเหมือนกันหมด ใครโตกว่าก็ต้องดูแลน้อง ส่วนน้อง ๆ ก็ต้องเชื่อฟังพี่ ๆ พ่อพี่น้องจากเป็นกรรมกรก่อสร้าง รับจ้างทำบ้านในชุมชนแล้วยังเป็นช่างตัดผมด้วย ไม่มีร้านหรือ ตัดกันที่บ้าน จะเป็นทีรู้จักกันในชุมชน ใครอยากตัดก็เดินมาหาเลย เราคิดไม่แพง พ่อพ่อตายภาระครอบครัวทั้งหมดก็ตกอยู่ที่แม่ ตอนนั้นนื่อง ๆ ก็ยังเล็กมาก แม่จึงต้องไปกู้เงินมาเปิดแผงขายผักเพราะกำไรดีกว่า พี่ก็ทำหน้าที่ซ่อมผัก จัดผักช่วยแม่ สมัยเด็ก ๆ จนมาก มีอะไรก็กินกันแหละนะ เลี้ยงกันไปวัน ๆ ก็โตกันมาได้”

ในฐานะพี่สาวคนโต พี่เฟื่องต้องออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยแม่ทำของขาย แสดงว่าป้าเลียนให้ความสำคัญกับความรู้กระแสหลักในโรงเรียนน้อยกว่าความรู้ในการทำมาค้าขาย อีกทั้งยังเป็น การช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัวอีกด้วย ความทรงจำเกี่ยวกับบ้านของพี่เฟื่องจึงเป็นในเรื่องของการเรียนรู้ที่ผู้เป็นแม่อย่างป้าเลียนผลิตซ้ำ ๆ เพื่อถ่ายทอดสู่ลูกสาวผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน งานดูแลเด็ก/นื่อง ๆ การทำอาหาร ซึ่งใช้เป็นทักษะในการประกอบอาชีพที่จะติดตัวพี่เฟื่องไปตลอดชีวิต รวมถึงความเป็นหญิงเวียดนามด้วย

“เรื่องค้าขายนี้ไม่ต้องสอนกัน เพราะเราเห็นแม่ทำเราก็ทำตาม ส่วนเรื่องความเป็นเวียดนามก็เหมือนกัน เราไม่รู้สิหรือว่าแม่สอนเราแต่แม่เป็นคนเวียดนามก็ทำอะไรแบบเวียดนามอยู่แล้ว เช่นเวลาจะกินข้าวก็ชอบเรียกผิ้วย่ามากิน มีอะไรก็จะจูดรูปบอกท่านอะไรแบบนี้ ส่วนเราเป็นลูกก็ต้องคิดมาโดยไม่รู้ตัว มันเป็นความเคยชินมากกว่า จะว่าไปแล้วการที่เราจนแล้วเลือกมาอยู่ที่นี้ทำให้เรามีกินนะ หนองจั้นนี้เลี้ยงคนมาไม่ใช่น้อย ๆ นะ เราไม่มีเงินก็อยู่ได้ แค่งหนองจับปลามากิน เก็บผักมาลวกจิ้มแจ่วก็อิ่มได้ ตอนเด็ก ๆ นื่อง ๆ ยังช่วยกันเก็บผักนึ่งไปขายในตลาดได้ตั้งค้มาให้แม่ซื้อข้าวด้วย เราเป็นคนตลาด อยู่กับตลาด อยากกินอะไรก็เดินไปไม่ก็ก้าวก็ได้กินแล้ว อยากขายอะไรก็ง่าย เก็บผักเก็บอะไรมาได้อะไรมาได้อะไรไปเร่ขาย”

คำพูดที่ว่า “เราเป็นคนตลาด” บ่งบอกได้อย่างดีถึงการตีความตัวตนของพี่เฟื่อง ผ่านอัตลักษณ์ของแม่ค้าที่ยึดโยงตัวผู้หญิงเวียดนามไว้กับพื้นที่ตลาด การขายของจึงเป็นกิจกรรมเชิงพื้นที่ (spatial practices) ที่เป็นดั่งลมหายใจเข้าออกของพวกเขา เธอ ดังนั้น บ้านเกิดในความหมายของพี่เฟื่องจึงไม่ใช่แค่หนองจั้นเท่านั้น แต่เป็นหนองจั้นที่ต้องพ่วงมากับพื้นที่ตลาดขั้วดินด้วย

3.1.1.4 ความเป็น “กาฝาก” ของพี่มาย

ด้วยความที่ผู้ศึกษาเป็นคนที่ชอบกินข้าวปุ้นน้ำแจ่ว (ขนมจีนน้ำเครื่องในหมู) จึงทำให้ผู้ศึกษาได้รู้จักกับแม่ค้าชาวเวียดนามเจ้าของร้านขายข้าวปุ้นน้ำแจ่วเจ้าอร่อยภายในโซนขายเนื้อสัตว์

ของตลาดแห่งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าร้านของเธอมีกุ๊กค้าเรียงรายอยู่ไม่ขาดสายตั้งแต่เช้าตรู่เรื่อยไป จนถึงหลังเที่ยงก็จะปิดร้านเพราะขายหมด พี่มายเป็นชื่อของเจ้าของร้าน เธอเป็นแม่ค้าร่างอ้วน อายุ 45 ปี ครอบครัวของเธออพยพมาจากเวียดนามผ่านทางใต้ของลาว แล้วมาอาศัยอยู่ที่เชียงวาง³ พ่อแม่ ยึดอาชีพทำนา ส่วนตัวเธอไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวตั้งแต่เด็ก แต่ถูกยกให้ญาติห่าง ๆ เอามาเลี้ยง อยู่ที่หนองจัน ทำให้เธอกลายเป็นชาวหนองจัน

“ที่เกิดอยู่ที่เชียงวางมาโตที่หนองจัน ย้ายไปย้ายมาละแวกนั้นแหละ ส่วนพ่อแม่เดินมาจากกว้างบึง เมื่อก่อนรับจ้างทำนาให้คนลาว ไม่มีไร่นาเป็นของตัวเองหรอก เพราะครอบครัวยากจนมาก แต่มีลูกหลายคน พี่น้องทั้งหมดรวม 9 คน ชาย 1 (คนโต) หญิง 8 คน เลี้ยงต้องแบ่งให้ไปอยู่กับญาติพี่น้องบ้าง อะไรบ้างเพราะเลี้ยงไม่ไหว เหลือแต่พี่ชายคนโตที่ได้ช่วยช่วยพ่อแม่ทำนา มีทั้งที่ไปอยู่ปากซัน (แขวงบอลิคำชัย) อยู่ท่าแขกก็มี (แขวงคำม่วน) พี่เองมาอยู่หนองจันตั้งแต่ อายุ 3 ขวบ เพราะมีญาติอาศัยอยู่ เป็นยายที่เป็นญาติห่าง ๆ ทางฝั่งแม่ แกยก็อาศัยทำขนมเร่ขายพอได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวัน ๆ ต่อมาพอเราเริ่มรู้ความ อายุได้ประมาณ 8-9 ขวบ ยายที่อยู่ด้วยแกยก็เสียชีวิตไปขาดที่พึ่งพา ต้องอาศัยทำงานตามบ้านคนไปเรื่อย ๆ รับจ้าง ทำงานบ้าน คุณแลดูก็ให้เขาแลกข้าว เรียกว่าเป็นคนรับใช้ ได้ค่าจ้างนิดหน่อย”

ภาวะของความยากจนทำให้พ่อแม่พี่มายตัดสินใจยกลูกสาวทั้ง 7 คนให้ไปอยู่ที่อื่น แต่พี่ชายคนเดียวกลับได้อยู่บ้านกับพ่อแม่ เพราะตามความเชื่อของครอบครัวปีศาจไปโดยแบบเวียดนาม แล้วลูกชายคนโตมีหน้าที่สืบสายตระกูลและรับช่วงการเช่นไหว้บรรพบุรุษ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าในภาวะที่จำยอมแล้วครอบครัวของพี่มายเลือกที่จะรักษาเฉพาะลูกชายคนเดียวของครอบครัวเอาไว้ ส่วนพี่มายพร้อมด้วยลูกสาวคนอื่น ๆ ต้องพลัดพรากจากครอบครัวไปเพื่อความอยู่รอด แสดงถึงสถานะของความเป็นหญิงและระบบคุณค่าทางเพศภาวะแบบเวียดนามที่ยกย่องลูกชายให้อยู่เหนือลูกสาว อีกนัยหนึ่ง เรื่องความสำคัญของลูกชายต่อพ่อแม่ ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติ น่าจะมีความซับซ้อนมากกว่าความสำคัญเชิงพิธีกรรมที่กล่าวมา

การต้องพลัดพรากจากครอบครัวมีผลทำให้การตีความอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับรากเหง้า (roots) ของพี่มายคลุมเครือและขาดตอน เช่นเดียวกับกรณีของป้าเลียนที่ไม่ได้ผูกติดตัวเองกับบ้านเกิดที่จากมา พี่มายเองก็ไม่ได้มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่บ้านเกิดทั้งของพ่อแม่ที่เวียดนาม หรือบ้าน

³ เชียงวาง เป็นหมู่บ้านที่ชาวเวียดนามอพยพผ่านทางแขวงสุวรรณเขต ตั้งอยู่เมืองหนองบก แขวง (จังหวัด) คำม่วน เป็นจุดพักหรือจุดผ่านแห่งแรกของชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาลาว โดยเฉพาะจากจังหวัดกว้างบึงทางภาคกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์ ชาวเวียดนามที่เคยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ ปัจจุบันหลายคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ชาวเวียดนามที่รวยที่สุดในแขวงคำม่วนก็เป็นชาวเวียดนามเชียงวาง และกลุ่มเครือญาติของเขายังเป็นเจ้าของร้านขายทองขายเพชรส่วนใหญ่ในนครหลวงเวียงจันทน์ ทำให้คนกลุ่มนี้เป็นชาวเวียดนามที่มีอำนาจที่สุดในสังคมนลาว จึงไม่แปลกที่ชาวเวียดนามหลายคนภูมิใจที่ได้บอกผู้วิจัยว่าตนเองมาจากเชียงวาง หรือเป็นเวียดนามเชียงวาง ซึ่งหมายถึงการอิงอัตลักษณ์ของคนอยู่กับพื้นที่หรือกลุ่มเครือญาติที่มีอำนาจ

เกิดของเธอก็เชื่องวาง เนื่องจากกระยะห่างของสายสัมพันธ์ระหว่างเธอกับครอบครัวและพี่น้องนั้น แยกออกไปคนละทิศทาง เป็นเหตุให้เธอไม่ได้รับการถ่ายทอดความทรงจำที่จะประกอบสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเธออย่างประติดประต่อมากเพียงพอ ดังนั้น สิ่งที่ประกอบสร้างเป็นตัวตนของเธอ จึงกลายเป็นความทรงจำเกี่ยวกับหนองจันทน์

ในขณะเดียวกัน บ้านที่เธอใช้ชีวิตอยู่สมัยเด็กยังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ภาวะ “กาฝาก” ในบ้านคนอื่น ต้องย้ายไปเริ่มต้นในสถานที่ใหม่ ครอบครัวใหม่ และสภาพแวดล้อมใหม่ เสมอนั้น ยิ่งทำให้การรับรู้ตัวตนของเธอไม่เป็นเรื่องเดียวกัน ความทรงจำของเธอจึงกระจัดกระจาย แยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อย (fragmented) ที่มีผลต่อการจัดความสัมพันธ์ของเธอต่อผู้คนในสังคม

“สมัยเด็ก ๆ ที่ต้องย้ายไปย้ายมาละแวกคงปาลาน บ้านฝาย เคี้ยวไปอยู่กับครอบครัวโน้น เคี้ยวครอบครัวนี้ แต่ก็ยังถือว่ายังอยู่ในเขตหนองจันทน์เหมือนเดิม เพราะมันเป็นหมู่บ้านติดกัน ปีสองปีก็กลับมาอยู่หนองจันทน์อีก เข้า ๆ ออก ๆ อยู่อย่างนั้น ครอบครัวที่พี่ไปทำงานให้ ส่วนใหญ่ก็จะ เป็นชาวเวียดนามเหมือนกัน แต่เขามีเงิน มีธุรกิจใหญ่โต เรามันจนต้องไปทำงานรับใช้เขาเพื่อแลกที่ อยู่กิน และค่าจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ พออายุได้ 14 ปี ก็ออกมาอยู่กับพี่ชาย เพราะพี่ชายแต่งงานกับคน ปากเซ แล้วมาเช่าบ้านอยู่ที่หนองจันทน์ อยู่กับพี่ชายจนอายุ 15 ก็แต่งงานเลยมาเช่าบ้านอยู่ในหนองจันทน์ แบบถาวร ไม่ต้องเร่ร่อนละ”

การรับรู้ตัวตนที่ต้องเร่ร่อนอยู่ตลอดเวลา ไม่สัมพันธ์กับสถานที่ใด ๆ เลยตั้งแต่เด็ก มีผล ทำให้อัตลักษณ์ของพี่มายคือเป็นคนพูดน้อย ไม่ค่อยชอบเล่าเรื่องของตัวเองให้ใครฟัง เวลาที่ผู้ศึกษา พูดคุยกับเธอ บางเรื่องที่ไม่อยากเล่า เธอก็มักจะยิ้มด้วยแววตาปนเศร้าแล้วก็เงียบไป เหมือน กำลังระลึกรถึงความเจ็บปวดของอดีต หรือเขยยันต่อประสบการณ์ที่ผ่านมาของตัวเอง อย่างเช่น เมื่อผู้ศึกษาขอให้เธอเล่าเกี่ยวกับความทรงจำเมื่อครั้งที่พี่มายต้องไปเป็นเด็กรับใช้ ดูแลลูกในบ้าน ชาวเวียดนามที่เป็นเจ้าของกิจการขายเครื่องไฟฟ้าระดับแถวหน้าของเวียงจันทน์ เธอเล่าแต่เพียงว่า

“มันไม่สนุกหรอกกับการไปเป็นคนรับใช้เขา เพราะตอนนั้นเรายังเด็กมาก ไม่รู้เรื่องอะไร เขาจะด่าว่าเรายังไงก็ต้องทน เถียงไม่ได้ กลัวเขาไล่ออกจากบ้าน เพราะเราไม่มีที่ไป ยายก็ตายไปแล้ว แต่ตอนนี้ดีแล้วนะ ดีขึ้นมาก ไม่อยากพูดถึงมันอีก”

การพยายามอยู่กับปัจจุบันของพี่มายทำให้เธอมีเรื่องราวที่จะสู้ต่อไป เพราะการต้อง ดำรงอยู่ในสถานะของ “กาฝาก” ที่ต้องเผชิญปัญหาโดยลำพังมาตั้งแต่เด็ก ทำให้ความทรงจำของพี่มายเต็มไปด้วยความเจ็บปวดและเรื่องราวอันหลากหลายของภาวะแห่งความไม่แน่นอนในที่อยู่อาศัยหรือบ้านและสิ่งที่เรียกว่าครอบครัว (ก่อนเจอกับสามี) ความผันแปรของโชคชะตานั้นตั้งแต่วัยเด็กที่ต้องพบเจอแต่ความพลัดพรากและ โยกย้ายที่อยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้ทำให้พี่มายพยายามทุ่มเทเพื่อ

สร้างบ้าน ที่หมายถึงความมั่นคงให้กับครอบครัวในเวลาต่อมา ซึ่งผู้ศึกษาจะนำมาเล่าในหัวข้อต่อไป

3.1.1.5 การตามหาบ้านเกิดของมินฮา

พืมินฮาเป็นแม่ค้าขายนมส้ม (นมเปรี้ยว) เธอเป็นเพื่อนกับพี่เฮือง เพราะเคยเป็นครูสอนเด็กอนุบาลในโรงเรียนเวียดนามใกล้กับชุมชนด้วยกัน พืมินฮาเป็นคนร่าเริงแจ่มใส พูดจาสำเนียงแบบ “ไทสะหวัน” (ชาวสุวรรณเขต จังหวัดทางภาคกลางตอนล่าง) ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาคาดได้ไม่ยากว่าครอบครัวเธอเคลื่อนย้ายมาสู่ลาวผ่านเส้นทางใด เธอเป็นคนตัวเล็ก ผิวขาว ชอบแต่งตัวทันสมัย แต่งหน้าตลอดเวลา ทำให้เธอดูแตกต่างจากผู้หญิงเวียดนามคนอื่น ๆ ในชุมชน เธอเป็นลูกสาวคนเดียวของครอบครัว พ่อแม่ของเธอมาจากเวียดนามทั้งคู่ พ่อเป็นคนลามเชิน ส่วนแม่เป็นคนฮาดง แต่มาเจอกันที่ “สะหวัน” เพราะก่อนปฏิบัติพ่อของเธอทำงานเป็นทหารให้กับฝ่ายฝรั่งเศส และหลังจากที่ย้ายครอบครัวมาอยู่หนองจัน ในปี ค.ศ. 1973 แม่ของเธอได้เข้าทำงานเป็นแม่บ้านในสถานทูตฝรั่งเศสประจำเวียงจันทน์ ชีวิตของพืมินฮาต่างจากพี่เฮือง ป้าเถียน พี่เฟื่อง แล้วก็พี่มายตรงที่ ตอนเป็นเด็ก เธอได้มีโอกาสไปใช้ชีวิตที่ฮาดง เวียดนาม ซึ่งเป็นบ้านเกิดของแม่

“ปี 1973 ครอบครัวเราย้ายมาอยู่เวียงจันทน์ อยู่ที่หนองจัน ตอนนั้นแม่ของพี่ได้ทำงานเป็นแม่บ้านที่สถานทูตฝรั่งเศสในเวียงจันทน์ สมัยนั้นพี่อายุ 10 ขวบ พ่อตีเกิดการปฏิวัติในลาว ในปี 1975 แม่ของพี่ขอให้ทางสถานทูตส่งตัวพี่ไปอยู่กับป้า (พี่สาวของแม่) ที่ฮาดง ใกล้กับसानอย โดยบอกกับพี่ว่า “ถ้ารักแม่ต้องไปเรียนที่เวียดนาม” แต่โชคไม่ดีพอพี่กำลังจะขึ้นชั้น ม.1 อายุได้ 15 ในปี 1979 เกิดสงครามระหว่างเวียดนามกับจีน แม่เป็นห่วงความปลอดภัยจึงมารับพี่กลับเวียงจันทน์ ทำให้พี่เรียนไม่จบ ซ้ำร้ายแม่ก็มาเสียชีวิตจากอุบัติเหตุเครื่องบินตกขณะเดินทางไปคานั่ง หลังจากพี่ได้กลับมาอนกอดแม่เพียงอาทิตย์เดียวเท่านั้นเอง”

เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาว ทำให้พืมินฮาต้องจากพ่อแม่ไปอยู่กับป้าที่เวียดนาม เธอจึงมีโอกาสได้เรียนอ่านเขียนภาษาเวียดนามจากโรงเรียนที่นั่น แต่ความทรงจำที่บ้านของปีนั้น กลับทำให้เธอยังคิดถึงพ่อแม่และหนองจันมากยิ่งขึ้น

“พี่อยู่ฮาดงเป็นเมืองที่ใกล้กับसानอย ถือว่าเป็นบ้านนอกนะ ตอนนั้นลำบากที่สุด เพราะเวียดนามยังยากจนไม่เหมือนทุกวันนี้ รู้ใหม่ว่าพี่ต้องกินข้าวกับอะไร กินข้าวผสมกับมันลูกเล็ก ๆ เพราะอดอยาก บางวันก็หุงข้าวปนกับผักแล้วชอย ต้มข้าวเปียก กินข้าวเปียกแทนข้าว บางมื้อก็ซูดมันเทศมาทำให้เป็นแป้ง แล้วต้มใส่เกลือกิน ร้ายแรงที่สุดคือต้องต้มรำข้าวกิน เจอมาหมครสชาติของความลำบาก ก็ตอนนั้นมันเป็นกันทั้งหมู่บ้านไม่ใช่แค่เรา ทุกคนไม่มีกิน เพราะปลูกข้าวก็ไม่ได้ ปีนั้นปลูกอะไรก็ไม่ได้ มันไม่มีน้ำไง ตอนอยู่ที่โน่นพี่ถูกหลายคนถามว่า “เธอคิดยังไงถึงมาอยู่กับ

ลูกกับป้า ที่เมืองลาวแสนสบาย ได้กินอ่อมกว่านี้เยอะ” ที่ได้ฟังแล้วน้อยใจก็ร้องไห้เพราะจริงดังที่เขาว่า ตอนอยู่กับแม่เราอยากกินอะไรแม่ก็ทำให้ เสื้อผ้าก็มีใส่ อ่างซักผ้าก็ใช้ได้ทุกอย่าง ไม่เคยขาดแคลน พอมาอยู่ที่นี่แล้วใส่เสื้อผ้าทั้งเก่าทั้งขาด ปะแล้วปะอีกตั้ง 3-4 ชั้น อย่างขาดแขนก็ต้องเย็บกางเกงขาดกันก็เย็บ ไม่มีหรือจะได้อะไรใหม่ ตอนนั้นคิดถึงพ่อแม่มาก ทำไมเราถึงต้องมาลำบากขนาดนี้ แต่กลับไปก็ไม่ได้กลับบ้านให้ที่บ้านฟังนะกลัวเขาตกใจ”

ความรักของพ่อแม่ทำให้ลูกสาวคนเดียวอย่างมินฮาไม่รู้สึกรู้ว่า การอยู่หนองจันทน์ลำบากตามประสาเด็ก เธอคิดว่าบ้านของเธอมันจะกิน แต่โชคชะตาก็เล่นตลกกับเธอเพราะหลังจากการเสียชีวิตของแม่ เธอจึงได้พบกับความจริงที่ว่าครอบครัวตัวเองยากจน

“หลังจากแม่ตายจำได้มีคนพูดกับพี่ว่า “มินฮาเอ๊ย ทำใจซะ แม่แก่ตายแก่ก็ต้องลำบากนั้นแหละ” มันก็เป็นจริงดังเขาวานะ วันหนึ่งเราก็ต้องรู้ เพราะทุกอย่างในบ้านมีแต่แม่ทำให้หมด พ่อเราเป็นผู้ชายไม่รู้เรื่อง ส่วนเราก็เพิ่งเริ่มเป็นสาวจะไปรู้อะไร ตอนนั้นอยากไปเรียนเย็บผ้า พ่อก็ไม่มีเงิน พี่ก็ไม่ได้ว่าอะไร สงสารพ่อเหมือนกัน พ่อต้องทำงานรับจ้างบ้าง ช่างก่อสร้าง เราก็อยู่ไปตามประสาจนของเรา พี่ไปหารับจ้างตามตลาด เคยทำตั้งแต่ เด็กรับใช้ ล้างจาน กวาดบ้าน ภูบ้านขายของตามร้าน ถ้าเขาให้เราทำได้หมด จะฆ่าจะแกงเราก็ต้องยอม เพราะเราอยากทำงาน อยากได้เงินมาซื้อข้าวให้พ่อ แล้วก็ใช้จ่ายภายในบ้าน”

เมื่อขาดแม่ ครอบครัวอันแสนสุขของพี่มินฮาก็ถึงกาลอวสาน เพราะผู้เป็นพ่อไม่สามารถสานต่อความรับผิดชอบจากแม่ได้เลยสักอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการดูแลครอบครัว/ลูก ไปจนถึงการหารายได้ เพื่อปากท้องของสมาชิกในบ้าน เนื่องจากในครอบครัวปีศาจปีศาจแบบเวียดนาม ได้ยกผู้ชายให้ลอยอยู่เหนือภาระหน้าที่ดังกล่าว จนดูเหมือนไม่ใช่เรื่องผิดปกติอะไรที่พ่อของมินฮาไม่สามารถส่งให้เธอเรียนเย็บผ้าได้ แต่มินฮาก็ยังต้องทำหน้าที่แทนแม่ และหน้าที่ของลูกกตัญญู คือการหารายได้และดูแลเรื่องการกินอยู่ของพ่อ ซึ่งดูเหมือนว่าการจัดแบ่งพื้นที่หญิงชายที่ไม่เท่าเทียมนี้ ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการรับรู้สถานะตัวตนของผู้หญิงเวียดนามอย่างมินฮา ที่ต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับบริบทพื้นที่ของครอบครัวอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ คำว่า “ครอบครัว” ที่มักถูกเหมารวมว่าประกอบไปด้วย พ่อ ที่เป็นหัวหน้าและทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว แม่ และลูก จนทำให้เป็นความเคยชินจนมองไม่เห็นตัวตนของผู้หญิงที่เป็นผู้แบกรับภาระที่แท้จริง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ “งานบ้าน” ของผู้หญิงได้ถูกทำให้กลายเป็น “งานนอกบ้าน” ดังนั้น ในกรณีของผู้หญิงในโลกที่สาม “งานบ้าน” จึงเลื่อนไหลไปมาระหว่าง “พื้นที่ภายในบ้าน” (domestic sphere) และ “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่างานเหล่านี้จะถูกทำที่ไหน โดยใคร และทำไปเพื่ออะไร

สิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพีมินฮา สร้างความสับสนในการตีความอัตลักษณ์ของเธออย่าง ยิ่ง ความทรงจำของบ้านที่เต็มไปด้วยความสุข แต่แล้วกลับพลิกผันสู่ความลำบาก สร้างความเจ็บปวดรวดร้าวให้กับเธอไม่น้อย แต่โชคชะตาก็ยังไม่หยุดที่จะเล่นตลกกับเธอ ครั้งหนึ่งเมื่อถูกผู้ศึกษาถามถึงบ้านเกิด สังเกตเห็นว่าน้ำตาของเธอคลอ ๆ เหมือนจะไหล น้ำเสียงเริ่มสั่นแล้วพูดว่า

“พ่อแม่ที่เลี้ยงเรามาที่ดีกับเรามากนะ คุณดูแลรักเราเหมือนลูกแท้ ๆ พี่ก็ไม่เคยเอะใจเลย ว่าไม่ได้เป็นสายเลือดของเธอ หลังจากแม่ตายที่เวียดนามพ่อก็แต่งงานใหม่ แล้วพ่อคงเล่าให้แม่ใหม่ ฟัง แม่ใหม่คนนี้ไม่รักพี่นะ เกลียดพี่ ค่าพี่เหมือนหมูเหมือนหมาจนถึงทุกวันนี้เลย พ่อพี่แต่งงานใหม่ ก็ไม่มีลูก มีพี่คนเดียว พี่ถึงแน่ใจใจ พ่อแม่เราอยู่ด้วยกันทำไม ไม่มีน้องให้เรา พี่มารู้ความจริงตอน อายุ 18 ได้ยินแม่เลี้ยงไปเล่าให้คนอื่นฟัง พอรู้เรื่องเราก็ร้องไห้ เสียใจมากที่ไม่ใช่สายเลือดของพ่อ แม่ น้อยใจตัวเองว่าไม่รู้จักชาติกำเนิดที่แท้จริง พอไปถามพ่อก็โดนว่า “เลี้ยงมาโตขนาดนี้ ถ้าไม่ใช่ ลูกแท้ ๆ จะเป็นลูกใครล่ะ ไปเอาเรื่องนี้มาจากไหน” พ่อไม่ยอมบอกเราจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต พอเรากลับไปเซโน (แขวงสุวรรณเขต) ก็ไปไล่ถามคนเก่าแก่คน โน้นคนนี่เหมือนคนบ้า ยังไงก็ต้อง รู้ให้ได้ อยากรู้มาก ทำไมทุกคนต้องปิดบังเรา ทำไมไม่ยอมบอกเพราะพ่อแม่เราก็ตายไปหมดแล้ว จะเก็บเอาไว้ทำไม อะไรก็ไม่อาภัพเท่ากับการเกิดมาแล้วไม่เคยรู้จักพ่อแม่ที่แท้จริง ตัวตนของเรา เป็นใครก็ไม่รู้ ไม่ว่าพ่อแม่ที่แท้จริงของเราจะดีจะชั่วยังไงก็ตาม เราก็แค่อยากรู้ว่าเขาเป็นใคร มาจากไหน เป็นเวียด จีน ลาวก็แล้วแต่”

นอกจากความจริงที่ว่าครอบครัวของเธออาจจนแล้ว การที่เธอ “ไม่ใช่ลูกแท้ ๆ” ยังเป็น อีกครั้งหนึ่งที่มินฮาต้องเสียใจกับ “ความจริง” ที่พ่อแม่ปิดบังเธอเอาไว้ การไม่ใช่สายเลือดของพ่อ แม่ การไม่รู้ถึงชาติกำเนิดของตัวเอง คือ “ความจริง” ที่เธอเกินจะรับได้ เพราะสำหรับชาวเวียดนาม แล้ว เมื่อตายไปวิญญาณจะกลับไปสู่รากเหง้าบรรพบุรุษของตน ดังนั้น การไม่รู้จักรบบรรพบุรุษของ ตัวเองคือความอาภัพอย่างที่สุด เป็นความเจ็บปวดอันลึกซึ้งที่ทำให้เธอยังคงตามหา และคอยเฝ้าถาม คนรุ่นเก่า ๆ ถึงชาติกำเนิดที่แท้จริง ถึงแม้ว่าพ่อแม่ที่เลี้ยงเธอมาจะรักเธอมากเพียงใด ก็ยังไม่อาจ ทดแทนสิ่งนี้ได้

กรณีของพีมินฮาทำให้เราเห็นภาพบ้านที่แตกต่างออกไปจาก พี่เอื้อง และพี่เฟื่อง เพราะ บ้านไม่ได้เป็นสถานที่อันเต็มไปด้วยความสุข ความรักความผูกพันของคนในครอบครัวเพียงด้าน เดียว แต่บ้านยังเป็นสถานที่แห่งความเจ็บปวด เป็นพื้นที่แห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิง ชายที่ไม่เท่าเทียม มีการกดขี่ที่มองไม่เห็นซ่อนอยู่ภายใต้อุดมการณ์ครอบครัว ดังที่นักสตรีนิยมได้ กล่าวไว้ว่า “เรื่องส่วนตัวคือเรื่องของการเมือง” (personal is political) เพราะหลังจากที่แม่ของเธอ เสียชีวิตไป เธอต้องรับภาระในบ้านแทนแม่ สิ่งเดียวที่ทำให้เธอมีกำลังใจสู้ต่อไปก็คือความทรงจำ แห่งความอบอุ่นจากแม่ในวัยเด็ก ถึงแม้ว่าแม่ใหม่ของเธอจะเกลียดเธอก็ตาม แต่ทุกครั้งที่เธอเกิด

ความทุกข์ เรื่องราวดี ๆ ในอดีตจะช่วยให้เธอคลายความเศร้าลงได้ แต่แล้วตัวตนของเธอก็ต้องลอย โดยไร้สิ่งยึดเหนี่ยวอีกครั้งเมื่อเธอถูกแม่ใหม่ทำให้เธอกลายเป็น “คนอื่น” (other) ของพ่อแม่ การเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของเธอกับครอบครัว พื้นที่บ้านเกิดของแม่ และความเป็นเวียคนามขาดสะบั้นลง เมื่อความไม่รู้ที่มาของตัวเอง นำไปสู่ความรู้สึกไม่มั่นคงที่ผลักดันให้เธอเฝ้าตามหาผู้ให้กำเนิดและบ้านเกิดที่แท้จริง

เรื่องราวของพื้มินฮายังบอกเราว่า มโนทัศน์เรื่อง “บ้าน” “บ้านเกิด” “การเกิด” “ความจริง” และ “ความทรงจำ” เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันไปมาอย่างซ้อนทับ ซัดแย้ง และบางครั้งก็คล่องจองกันและแต่กรณี ข้อสรุปเบื้องต้นที่พื้มองเห็นคือองค์ประกอบหรือเงื่อนไขด้านสถานที่ (บ้าน) กาลเวลา ความสัมพันธ์ และความรู้สึก/อารมณ์ ที่เกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของแต่ละคน ประกอบกันขึ้นเป็น “บ้าน” ของแต่ละคนที่แตกต่างกัน อันแตกต่างทั้งในแต่ละคน (แต่ละกรณี) และแตกต่างในตัวคน (กรณี) นั้น ๆ เองด้วย

3.1.2 บ้านกับความคุ้นชินเดิม

เราจะเห็นว่าความเป็นบ้านเกิดนั้นผูกติดอยู่กับอัตลักษณ์ของผู้หญิงเชื้อสายเวียคนามในชุมชนหนองจันทน์ที่มีการตีความบ้านเกิดแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบท และสถานะของครอบครัวที่หลากหลายนำไปสู่ชุดประสบการณ์ ความทรงจำ การจัดความสัมพันธ์ และการต่อรองที่เฉพาะเจาะจงของตัวเอง แม้พวกเขาจะมารวมตัวกันอยู่ในพื้นที่ชุมชนหนองจันทน์เหมือนกันก็ตาม ความคุ้นชินกับบ้านแห่งเดียวกันของพวกเขาก็ไม่ได้เหมือนกันไปซะทีเดียว แต่กลับวางอยู่บนเงื่อนไข ๆ ประการ ซึ่งหากเราทำความเข้าใจบ้าน อันเป็นพื้นที่เล็ก ๆ แต่เต็มไปด้วยความหมายของความรัก ความอบอุ่น และยังเคลือบแฝงไปด้วยความไม่เท่าเทียมทางเพศภาวะนี้ จะทำให้เราสามารถเชื่อมโยงไปถึงวิถีชีวิตของพวกเขาก็เป็นความคุ้นชินเดิม ๆ และเห็นได้ถึงความแตกต่างของการปรับตัวของพวกเขากับความคุ้นชินใหม่ในบ้านใหม่ต่อไป

ด้วยความเป็นชุมชนแออัดของหนองจันทน์การเคลื่อนย้ายเข้าออกของคนในชุมชนจึงถือว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะถือว่าเป็น “ชุมชนร่อยพ่อพันแม่” จึงไม่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันมากนัก การย้ายเข้ามามักจะอาศัยความเป็นคนรู้จักกัน มีผู้แนะนำหรือมีญาติพี่น้องเป็นคนในชุมชนอยู่ก่อนแล้ว จึงจะเข้ามาขอสร้างบ้าน เช่าหรือซื้อบ้าน (กระต๊อบ) ในชุมชนแล้วจึงไปขอขึ้นทะเบียนบ้านกับคณะกรรมการหมู่บ้านในภายหลัง ซึ่งในที่นี่มีทั้งชาวเวียคนาม ลาว และอื่น ๆ แต่ “ลักษณะเฉพาะ”⁴ ของชาวเวียคนามคือชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเป็นชุมชนเดียวกันเพื่อดูแล

⁴ “ลักษณะเฉพาะ” ในที่นี้ใช้ในความหมายเชิงวาทกรรมว่าด้วยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นที่รับรู้กันในหมู่คนเวียคนามและคนลาว ไม่มีความหมายว่าเป็น “ความจริง” ทางสังคม-วัฒนธรรมที่ผูกโยงกับ “เชื้อชาติ”

ช่วยเหลือกัน มักจะทำมาค้าขายหลากหลายประเภท และเมื่อมาอยู่ร่วมกับคนลาวที่มีนิสัยรักสงบ แล้วจึงไม่ค่อยเกิดปัญหาขัดแย้งต่อกัน เพราะต่างคนก็ต้องทำมาหากิน ดำรงชีวิตแบบตัวใครตัวมัน เพื่อหาเลี้ยงครอบครัว

ถ้าจะกล่าวถึงบ้านในเชิงกายภาพแล้ว ชาวเวียดนามในหนองจันทน์มักจะสร้างบ้านไม้ ที่มีลักษณะเป็นแถวเรียงรายกันลงไปกลางหนองน้ำแล้วทำสะพานไม้ข้ามไป เนื่องจากการสร้างบ้านเรียงติดกันจะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและวัสดุในการก่อสร้าง เพราะได้ยืมใช้ฝาข้างหนึ่งจากบ้านข้างเคียง หรือเรียกว่าไปขอต่อฝาบ้านกับบ้านที่มีอยู่ก่อนแล้ว ฝาบ้านอาจจะทำด้วยไม้อัด ไม้ไผ่ หรือลึงกระดากแปะซ้อนทับกันไปมาเพื่อไม่ให้มีช่องหรือรูโหว่ บางบ้านใช้สังกะสีมาทำฝาบ้านก็มี ขนาดของตัวบ้านก็จะแตกต่างกันไปตามกำลังทรัพย์ของแต่ละครอบครัว แล้วแต่ว่าใครมีสถานที่กว้างเท่าไร การปลูกสร้างบ้านก่อนอื่นต้องเดินข้ามสะพานไป ซึ่งสองข้างสะพานจะเป็นบ้านเรียงกันยาวไปเรื่อย ๆ สะพานบางแห่งยาวถึง 100-200 เมตร แต่ละหลังคาเรือนจะมีห้องน้ำ บางครอบครัวที่มีเงินก็จะใช้ท่อนปูนที่ใช้ทำบ่อน้ำ ทิ้งลงไปใต้น้ำเพื่อทำส้วม ส่วนตัวบ้านก็คล้าย ๆ กับทางลาวทั่วไป บ้านบางหลังที่มีสมาชิกเยอะเขาจะทำกว้าง มีถึง 4-5 ห้องนอน ขนาด 8 เมตร x 10 เมตร แต่ส่วนมากขนาดจะอยู่ที่ประมาณ 4 เมตร x 10 เมตร หรือ 20 เมตร ส่วนการเลือกทำเลว่าใครจะปลูกบ้านอยู่ตรงไหน หรือจะอยู่ใกล้กับใครนั้นขึ้นอยู่กับว่าใครมาก่อนใครมาทีหลัง แต่ไม่ค่อยมีการทะเลาะเบาะแว้งเรื่องทำเลที่อยู่

“ชาวหนองจันทน์ส่วนใหญ่จะตกลงกันได้ว่าใครจะปลูกสร้างบ้านอยู่ตรงไหน เพราะชาวบ้านอยู่ด้วยกันมาหลายปี รู้จักกันดี ถ้ามีเรื่องอะไรก็จะคุยกันดี ๆ มากกว่า ถ้าใครมาใหม่ หรือไม่มียี่งอที่จะบอกให้มาอยู่ตรงนั้นตรงนี้เสียว่าง อะไรทำนองนี้มากกว่า ไม่มีปัญหาการแย่งที่กันนะ เพราะเวลาที่คนย้ายเข้ามาอยู่จะทยอยกันมา ไม่ได้มากันเป็นขบวนใหญ่ อีกอย่างอยู่ที่นี้ไม่มีการแบ่งเวียดแบ่งลาว เพราะเราพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน คนลาวใจดีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ส่วนคนเวียดก็เก่งเรื่องทำมาค้าขายเราก็มามากแลกเปลี่ยนกัน พอมาอยู่แล้วเรื่องตัวบ้านก็ออกแบบกันเองแต่จะเน้นใช้บ่ให้น้อยที่สุดคือตามมีตามเกิด” (ลุงอิน อดีตคณะกรรมการหมู่บ้านหนองจันทน์)

ภายในบ้านแบบเวียดนามนั้นสิ่งทีถือว่ามีค่าสำคัญอันดับต้น ๆ ของบ้านก็คือหิ้งบูชาบรรพบุรุษ⁵ หรือเรียกว่าบ้านถ่อ (Ban thò) ในภาษาเวียดนาม เนื่องจากชาวเวียดนามเชื่อว่าการตายคือ

⁵ ผู้ศึกษาใช้คำว่า “บรรพบุรุษ” เนื่องจากเห็นว่าชาวเวียดนามนับถือญาติทางฝ่ายชายเป็นหลัก ซึ่งคนเวียดนามมีความเชื่อว่าตัวคนสามารถแบ่งได้เป็นสองส่วนนั่นก็คือ “ร่างกาย” และ “จิตใจ” สิ่งทีเรียกว่าจิตใจนี้ยังสามารถแยกได้อีกเป็นสองส่วนคือ วิญญาณ (Hồn) กับ ขวัญ (Vía) ทั้งสองสิ่งนี้คนสมัยโบราณได้อธิบายถึงความสัมพันธ์กับร่างกายที่มีการเจ็บป่วยไข้ เมื่อสิ้นลมหายใจ ขวัญจะลอยหายไปกับดิน ส่วนวิญญาณนั้น ยังเหลืออยู่และจะกลับไปยังดินธรรที่กำเนิดในอีกโลกหนึ่งด้วยเรือทีถูกสร้างจำลองคิดไปกับศพรวมทั้งข้าวของเครื่องใช้จากความเชื่อนี้เองทำให้เชื่อว่าคนที่ตายแล้วไม่ได้ไปไหนแต่หากไปอยู่อีกโลก ฟังหนึ่งทียังรับรู้ได้ และนี่เองเป็นพื้นฐานในการเคารพคนที่ตายแล้วและกลายเป็นพื้นฐานของความเชื่อและการบูชาเคารพบรรพบุรุษสืบมา ความเชื่อเรื่อง

การกลับไปสู่ต้นธารแห่งกำเนิด กลับไปพบกับบรรพบุรุษในอีกโลกหนึ่ง และวิญญาณที่จากไปนั้น ก็ยังคงคอยเฝ้าดู รับรู้เรื่องราวของลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ในภพนี้ และยังสามารถกลับมาเยี่ยมเยียน ปกป้อง ค้ำครองอยู่เสมอ ดังนั้น ชาวเวียดนามไม่ว่าครอบครัวไหน ก็ต้องไหว้บรรพบุรุษและมีหิ้งบูชาไว้ภายในบ้าน โดยปกติแล้วหิ้งบรรพบุรุษจะถูกวางไว้ที่ตรงกลางห้องโถงของบ้านหันหน้าเข้าหาประตูทางเข้าบ้าน เพื่อให้คอยดูแลบ้านและรับแขกที่มาเยี่ยมเยียน บนหิ้งจะมีรูปญาติตระกูลฝ่ายชาย (จะมีทั้งรูปผู้ชายและผู้หญิง) ที่ล่วงลับไปแล้ว รูป เทียนสองเล่ม ในทุกโอกาสหรือทุกครั้งที่มีเรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้นภายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือร้ายก็จะมี การจุดธูปบูชาบรรพบุรุษ ที่เป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการบอกกล่าวข่าวคราว สารทุกข์สุขดิบ การขอพร หรือ แม้แต่การขอความช่วยเหลือจากญาติผู้ใหญ่ที่จากไปแล้ว นอกจากนี้ ก็ยังมีการไหว้เจ้าแห่งเตาไฟ ในภาษาเวียดนามเรียกว่า องต้าว (Ông Táo) หรือ ต้าวเกวิน (Táo Quân) เจ้าแห่งเตาเป็นเจ้าที่คอยสอดส่องดูแลความเป็นไปทุกอย่างภายในบ้าน ช่วยลดบันดาลความอยู่ดีกินดีให้ครอบครัว ตามตำราแล้วหิ้งขององต้าวนี้จะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือวางไว้ทางซ้ายสูงกว่าหิ้งบูชาบรรพบุรุษเล็กน้อย แต่ห้ามติดไว้ในห้องครัว (หรือหลังบ้านเพราะท่านเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และยังต้องทำหน้าที่ช่วยดูแลบ้าน) แต่ผู้ศึกษาเห็นหลาย ๆ บ้านติดหิ้งองต้าวไว้ตรงข้ามกับหิ้งบรรพบุรุษคือหันหน้าเข้ามาในบ้านตรงส่วนบนของประตูเข้าบ้าน แต่ทางภาคใต้ของเวียดนามกลับนิยมวางองต้าวไว้ที่พื้น เพราะเชื่อว่าท่านเป็นเจ้าแห่งดินด้วยจึงต้องวางไว้บนพื้น แต่การแจ้งข่าวในโอกาสต่าง ๆ นั้น การจุดธูปบอกเล่าจะต้องจุดที่หิ้งขององต้าวก่อนจึงจะมาจุดเพื่อบอกเล่าต่อหิ้งบรรพบุรุษ

ลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่งของบ้านชาวเวียดนามในลาว คือเมื่อเข้าไปเยี่ยมเยียน จะเห็นถึงการตกแต่งที่สะอาด เพราะมักจะมีของตกแต่งจุกจิกมากขึ้นกว่าบ้านคนลาว และจะมีคู่มือสีล้นหลากหลาย อย่างเช่น จะมีรูปภาพติดผนัง ทั้งรูปของสมาชิกในครอบครัว เครื่องญาติที่อยู่ใกล้และไกล หรือภาพธรรมชาติ ต้นไม้ใบหญ้า นก ผีเสื้อ ใบประกาศเกียรติคุณ (ถ้ามี) พัดอันใหญ่ ๆ สีสวย ๆ และที่ขาดไม่ได้คือ ดอกไม้พลาสติก และ โถใส่ดอกไม้ไม้ขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไป ตั้งไว้ตามพื้น ตู้โชว์ โต๊ะเล็กมุมห้อง มีของตกแต่งห้องต่าง ๆ ซึ่งในช่วงปีใหม่เวียดนาม หรือตรุษเวียดนามก็จะเอามาทำความสะอาดกันสักครั้ง ในช่วงพิเศษนี้จะมีการนำดอกไม้สดมาตกแต่งเพิ่ม โดยเฉพาะบนหิ้งบูชาบรรพบุรุษ ประตูที่ผ่านไปสู่อีกห้องต่าง ๆ มักจะมีม่านหรือมู่ลี่คั่นหรือตกแต่งเพื่อความสวยงาม

บรรพบุรุษจึงเป็นความเชื่อพื้นฐานและมีความแนบแน่น ลึกซึ้งในจิตใจ การดำรงชีวิตและกิจกรรมประจำวันของชาวเวียดนามเหมือนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวรวมจิตใจของวงศ์ตระกูลและลูกหลาน ให้มีความกตัญญูรู้คุณเชื่อฟังคนบุพการี ทั้งขณะที่มีชีวิตหรือตายไปแล้ว เพราะครอบครัวทำหน้าที่หล่อหลอมและปลูกฝังคน ฉะนั้นการนับถือบรรพบุรุษนี้ก็เสมือนสายใยที่ยึดเกาะความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวเวียดนามเข้าไว้ด้วยกัน โดยที่ความสัมพันธ์ที่วางแน่น “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ที่มีความแตกต่าง สูง-ต่ำ มาก-น้อย ที่มีความเคลื่อนไหวและมีพลวัต มีการต่อรอง ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทต่าง ๆ รวมทั้งสถานที่และเวลา ทั้งนี้อยู่บนฐานของการรับรู้ว่า อำนาจผู้ชายมากกว่า-สูงกว่า อำนาจผู้หญิง

ถ้าเป็นบ้านที่ยากจนบ้านก็จะมีห้องเดียวโล่ง ๆ ไว้เพื่อผู้ชายบรรพบุรุษ ส่วนห้องอื่น ๆ ม่านหรือผ้าจะ ถูกใช้เพื่อกันแยกเป็นพื้นที่ส่วนตัวหรือเป็นห้องนอนของคนในบ้าน ม่านหรือผ้าจึงกลายเป็นทั้ง ผืนงและประตูไปพร้อม ๆ กัน แต่หากเป็นบ้านชาวเวียดนามชนชั้นกลางที่ฐานะดีกว่าเราจึงพบการใช้ม่านหรือมู่ลี่แบบต่าง ๆ กัน หรือตบแต่งประตูอยู่เช่นกัน ซึ่งอาจเป็นไปเพื่อหวนรำลึกถึงความคุ้นเคยเก่า ๆ ในอดีต ส่วนชุดรับแขกมักจะเป็นชุดไม้แกะสลักหรือฝงมุขที่เข้าชุดกับตู้โชว์ ซึ่งบรรยากาศเช่นนี้หาไม่ได้ในบ้านของคนลาว

โดยทั่วไปแล้วตามธรรมเนียมปฏิบัติแบบชาวเวียดนามแล้วของตบแต่งบ้านเหล่านี้จะเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้หญิงที่จะไปสรรหามาตั้งไว้ภายในบ้านของตน เพราะหน้าที่ดูแลบ้านเป็น ความรับผิดชอบของแม่บ้าน สำหรับผู้ชายจะถือว่าเป็นเรื่องจุกจิก เล็กน้อย ไม่ใช่สิ่งที่หัวหน้า ครอบครัวจะมายุ่งหรือวุ่นวายด้วย เนื่องจากการแบ่งความแตกต่างทางเพศภาวะภายในครอบครัว ของชาวเวียดนามเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ชายมีหน้าที่ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยียน (ในที่นี้หมายถึงเรื่อง ที่เกี่ยวกับสาธารณะ/ทางการ ทุกเรื่อง-ผู้ศึกษา) ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่เพียงดูแลความเรียบร้อย จัดการ ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน แต่ไม่มีหน้าที่ตัดสินใจใด ๆ แต่ต้องถามความเห็นชอบจากสามี อย่างไรก็ตาม ความเข้มข้นของธรรมเนียมความเชื่อจะลดลงไปในครอบครัวของชาวเวียดนามที่เคลื่อนย้ายมาอยู่ ในลาว

การตกแต่งบ้านของชาวเวียดนามในลาวแสดงถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทาง ชนชั้นและเพศ/เพศภาวะ นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าเป็นการนำเอา หรือเป็นการย้าย (relocated) ซึ่ง ความเป็น “บ้าน” (home/place) ของชาวเวียดนามพลัดถิ่นในพื้นที่บ้านเกิด (home/land) ที่เวียดนาม เคลื่อนย้ายข้ามรัฐชาติมาไว้ในลาว บรรยากาศเก่า ๆ ที่ชาวเวียดนามเหล่านี้คุ้นเคย วันวานที่แสน อบอุ่น (เวลา) ได้หลอมรวมเข้าเป็นเนื้อเดียวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของพวกเขาอย่างแยกไม่ ออก ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดการปะทะประสานระหว่างความเป็นบ้านเดิมกับความเป็นบ้านใหม่ ในพื้นที่รัฐชาติใหม่ (สถานที่) ขึ้นมา กลายเป็นสถานะลูกผสม (hybrid) ของอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกกำกับไว้ด้วยบริบทของพื้นที่ (space/location/spatiality) และเวลา (time/temporality)

เครื่องประดับตกแต่งบ้านทั้งหลายเหล่านี้จะลดลงไปตามลำดับฐานะทางเศรษฐกิจของ เจ้าของบ้าน ยิ่งถ้าเป็นบ้านของชาวหนองจันจริง ๆ แล้วแทบจะไม่มีของตกแต่งที่บ่งบอกถึงอัต ลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์เช่นนี้เลย เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยึดอาชีพประมงหาเช่ากินค่า สำหรับพวกเขาบ้านจึงกลายเป็นเพียงที่ไว้สำหรับ “ซุกหัวนอน” เพื่อให้มีแรงสู้ชีวิตในเช้าวันใหม่ ต่อไปเท่านั้น แต่ถึงแม้ว่าภายในบ้านจะไม่มีของใช้เพื่อความสะดวกสบาย หรือมีของตกแต่งน้อย ขึ้น หรือแทบไม่มีเลยก็ตาม สิ่งเหล่านี้มิได้หมายความว่า บ้านสำหรับผู้หญิงเชื้อสายเวียดนามกลุ่มนี้

ไม่มีความเป็นเวียดนามอยู่ แต่หากภายในบ้านนั้นยังมีการผลิตซ้ำสืบทอดวิถีชีวิต ภาษาเดิม การอบรมสั่งสอน ทักษะการค้าขาย ความอดทน ขยัน และประหยัด ซึ่งเป็นความสามารถที่โดดเด่นของชาวเวียดนามจากรุ่นสู่รุ่น รวมไปถึงวัฒนธรรมความเชื่อ การเช่นไหว้บรรพบุรุษ การฉลองเทศกาลต่าง ๆ ตามแบบเวียดนาม รวมไปถึงบทบาททางเพศภาวะ (gender role) แบบเวียดนาม การส่งต่อระบบคุณค่าของความเป็นผู้หญิงเวียดนามจากแม่สู่ลูกสาว แต่ความเข้มข้นจะมากขึ้นน้อยแตกต่างกันไปตามสถานะทางสังคมของแต่ละครอบครัว ซึ่งเป็นความคุ้นชินที่เกิดขึ้นในกิจกรรมประจำวัน ทั้งหมดนี้จึงทำให้ “บ้าน” ไม่ได้มีเพียงความหมายทางกายภาพ แต่ความเป็นบ้านยังมีความหมายทางจิตใจ หรืออารมณ์ความรู้สึก เป็นที่ ๆ คอยปกป้องสมาชิกภายในบ้านจากปัญหายุ่งยาก นานับประการภายนอก ความรัก ความผูกพันจึงเกิดขึ้นในพื้นที่ของบ้าน แต่สำหรับมุมมองสตรีนิยม (feminism) แล้ว “บ้าน” กลับเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private sphere) ที่ถูกปิดกั้นจากผู้คนภายนอก เป็นพื้นที่เก็บซ่อนความรุนแรงและการกดขี่ที่เพศชายกระทำต่อเพศหญิงภายใต้อำนาจของปีศาจปไตชิปไตที่ถูกทำให้เป็นเรื่อง “ธรรมดา” หรือ “ธรรมชาติ” อันก่อให้เกิดความเคียดแค้น ประสพการณ์ และความทรงจำหลากหลาย จนกลายมาเป็นเรื่องเล่าที่ผู้หญิงเชื้อสายเวียดนามใช้เล่าซ้ำ ๆ เพื่อยืนยันว่าพวกเธอมีอดีต (ประวัติศาสตร์/เวลา) ที่ฝังแน่นอยู่กับพื้นที่มานาน (historically embedded site) ดังนั้น อัตลักษณ์ของพวกเธอจึงสามารถเชื่อมโยงอยู่กับพื้นที่ (spatial identity) ของบ้านในชุมชนแออัดหนองจันทน์ได้อย่างกลมกลืน

3.1.2.1 พี่เลี้ยง บ้านคือตัวตน

นอกจากการนิยามตัวตนของพี่เลี้ยงผ่านการตีความหมายจาก “บ้านเกิด” ของพ่อแม่แล้ว การยอมรับอยู่เสมอกว่าเธอเป็นคนเวียงจันทน์ เกิดที่หนองจันทน์ แสดงให้เห็นว่าพี่เลี้ยงไม่ได้จำกัดว่า “บ้านเกิด” ของเธอต้องมีเจาะจงอยู่เฉพาะที่แห่งเดียว คือเวียดนามเท่านั้น แต่ยังมีหนองจันทน์ ซึ่งเป็นสถานที่ ๆ เธอและพี่น้องเกิดและเติบโตมา

“นอกจากพี่สาวคนโตแล้ว พี่น้องที่เหลือทั้งหมดมาเกิดที่หนองจันทน์ พี่เป็นลูกคนที่ 5 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 9 คน มีผู้ชาย 2 คน อาศัยกินอยู่กับหนองจันทน์กันจนโต แต่ตอนนี้แยกย้ายกันออกไปมีครอบครัวของตัวเองกันหมดแล้ว ลักษณะบ้านตอนที่ยังเด็กจะเป็นบ้านยกใต้ถุนสูงแบบลาว เขาจะกะระดับน้ำช่วงหน้าฝนไว้แล้วก็ยกขึ้นตามนั้น เพราะรู้ว่าน้ำจะขัง หมดหน้าฝนน้ำแห้งหมด ใต้ถุนบ้านตอนเด็ก ๆ วิ่งเล่นได้ ตกบ่ายกพี่กับน้อง ๆ ยังมานอนเล่นประจำเพราะมันเย็น มีลมโชยตลอด สมัยที่ยังเด็กยังไม่มียุ้งน้ำนะ ใต้ถุนบ้านเราสามารถปลูกผักปลูกอะไรก็ได้ เดินไปหากันก็ได้ ไปถึงบ้านฝายเลย (หมู่บ้านข้างเคียง) แต่หน้าฝนจะมีน้ำ เราก็ปลูกผักตบ ผักบุงกินกัน หมดหน้าฝนน้ำก็จะแห้ง ชื่อข้าวดินเกิดขึ้นเพราะหมู่บ้านเรามีข้าวดิน (สะพานดิน) เกิดจากการถมดินขึ้น

ให้สูงเป็นทางเดินต่อจากถนนคูเวียง⁶ (ที่สูงกว่า) ลงมา อีกฝั่งคือตลาดเช้าเข้ามาก็เป็นดินเหมือนกัน ที่ทำสูงเพราะน้ำจะท่วมแค่หน้าฝนเท่านั้นเอง ชื่อดั้งเดิมของบ้านเราจึงเรียกว่า “ข้าวดิน” เรียกกันมาตั้งแต่ที่ยังไม่เกิด ส่วนชื่อ “หนองจัน” เป็นชื่อตั้งใหม่นะ เพราะต่อมามันกลายเป็นหนองพอตอนหลังมีตลาดขึ้นก็เลยเรียกชื่อ “ข้าวดิน” ตามไปด้วย แต่หลังจากทางการตัดถนนจากคูเวียงออกไปหาถนนเส้นดงป่าลานเห็นใหม่ เป็นถนนดินแดง (ถนนลูกรัง) แต่ถึงแค่ตรงกลางแล้วไม่ทำต่อ ทำให้เกิดน้ำขัง ที่ตรงนั้นเลยกลายเป็นหนอง มีน้ำขังอยู่ตลอดทั้งปี คนลาวพอเห็นว่าเป็นหนองน้ำ ไม่รู้จะเรียกอะไรเลยตั้งชื่อว่า “หนองจัน” เพิ่งมาเรียกกันหลังปลดปล่อย (ปี ค.ศ. 1975) นี้เองเขาบอกว่าเพราะดี”

ภาพของหนองจันในความทรงจำวัยเด็กของพี่เอื้องยังคงปรากฏเด่นชัด ในทุก ๆ กิจกรรมที่เธอเคยทำร่วมกับพี่ ๆ น้อง ๆ มีความผูกพันของสมาชิกในครอบครัวที่บ่งบอกว่าเธอมีประวัติศาสตร์/อดีตที่ฝังตรึงอยู่ในสถานที่แห่งนี้ (historically embedded site) และยังคงกลายเป็นสำนึกร่วมกันของครอบครัว/ชุมชนที่ผูกพันกับพื้นที่ การมองอัตลักษณ์จึงไม่อาจจะเลยประเด็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ (image of place/location) และปฏิบัติการที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ (spatial practices) ได้ กิจกรรมในชีวิตประจำวันของพี่เอื้อง ทุก ๆ เรื่องราวในความทรงจำที่เกิดขึ้นภายในอาณาเขตพื้นที่หนองจันจึงเป็นความพยายามผูกพันตัวเองกับพื้นที่/สถานที่เพื่อบ่งบอกอัตลักษณ์ของเธอ อันเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่คอยกำหนดและจัดวางบุคคลให้อยู่ในพื้นที่ทางสังคม ขณะเดียวกันกลุ่มคนหรือปัจเจกเองก็เลือกที่จะสร้างตัวตนที่บ่งบอกตำแหน่งแห่งที่เพื่อตอบโต้ ต่อรอง และขัดขืนพลังอำนาจ

พี่เอื้องทำงานเป็นครูสอนอนุบาลในโรงเรียนเวียงคนามใกล้กับหนองจัน หลังจากเจอกับสามีชาวเวียงคนาม ชื่อลุงฟุค ที่ทำหน้าที่เป็นชาวหนุ่มในสมาคมเวียงคนาม และเป็นหัวหน้าสมาคมเวียงคนามในชุมชนในเวลาต่อมา พี่เอื้องจึงย้ายออกมาเช่าบ้านอีกหลังหนึ่งในหนองจัน ซึ่งแน่นอนว่าต้องเป็นบ้านไม้ไผ่สานหลังเล็ก ๆ กลางหนองน้ำ เพราะในหนองจันนั้นบ้านก่อด้วยอิฐปูนแทบจะนับได้เลย พอมีลูกคนที่ 3 เนื่องจากรายได้จากการเป็นครูไม่พอกิน เธอจึงหันมาขายกาแฟแม่ค้าขายน้ำเต้าหู้ และรับเย็บผ้าแบบมาช่วงกับกลุ่มเครือข่ายของชาวเวียงคนามด้วยกัน

3.1.2.2 พี่มาย “บ้าน” ที่ไม่เคยมั่นคง

หลังแต่งงานพี่มายก็แยกจากบ้านของพี่ชายมาเช่าบ้านอยู่กับสามีในชุมชนหนองจัน ลักษณะของบ้านที่เธอเช่าอยู่นั้นคือกระท่อมกลางน้ำหลังเล็ก ๆ ขนาด 4 x 6 เมตร ที่ทำจากไม้ไผ่

⁶ เป็นถนนตัดผ่านหน้าชุมชนที่ฝรั่งเศสสร้างไว้ในช่วงที่ลาวอยู่ภายใต้ระบอบอาณานิคม

สถาน แต่เนื่องจากสร้างมานานแล้วจึงมุ่งไปข้างตามกาลเวลา ต้องมีการหาวัสดุต่าง ๆ ตามแต่จะหาได้มาซ่อมไปเรื่อย ๆ

“บ้านที่พี่เช่าในช่วงแรก ๆ นั้นเป็นบ้านของคนเวียดนามที่เขาย้ายไปเช่าบ้านเพื่อค้าขายอยู่ที่อื่น สภาพเก่ามาก อะไรก็พังไปหมดแล้ว เขาเลยให้เช่าต่อในราคาถูก อีกอย่างตอนนั้นเราก็เพิ่งแยกครอบครัวออกมาใหม่ ๆ พี่ที่เป็นกรรมกรก่อสร้างบ้านอยู่วังเวียง (แขวงเวียงจันทน์)⁷ เป็นคนลาวนะ เราไม่มีทางเลือก เงินก็ไม่มีด้วย ได้บ้านอยู่ก็ถือว่าโชคดีแล้ว พี่เริ่มต้นชีวิตด้วยการขายน้ำหวาน ขายข้าวเปียก (ก๋วยจั๊บญวน) เดินเร่ขายตามบ้านในละแวกนั้น ไม่ต่างไปจากผู้หญิงต่างด้าวชาวเวียดนามทุกวันนี้เลย เพราะบ้านเราอยู่หลังกระทรวงภายใน (Ministry of Interior) เป็นซอยบ้านคน สมัยนั้นยังเป็นหนองน้ำ แล้วบ้านคนก็อยู่หลังหนองนั้น กระทรวงภายใน ยังไม่ได้สร้าง หลังจากนั้น พอตีปีน้ำท่วมเวียงจันทน์ ก็ย้ายไปอยู่ ที่เขาเรียกศาลาพันห้องตรงประตูชัย แล้วก็กลับมาอยู่ในหนองจัน เพราะเริ่มมีการสร้างกระทรวงภายในขึ้น แปลว่าชีวิตนี้ไม่เคยห่างจากหนองจันได้เลย จะไปไหนก็ต้องกลับมาเหมือนเดิม มีอยู่ครั้งหนึ่งเคยย้ายออกไปอยู่ถึงโพนเค็ง (ห่างจากหนองจัน 5 กิโลเมตร) ได้ 7-8 เดือน ก็ต้องกลับมาอยู่หนองจันอีก มาอยู่สี่หม่ได้ปีหนึ่งก็กลับมาอยู่หนองจันอีก เป็นแบบนี้ทุกที ออกไปอยู่ที่อื่นก็เช่าบ้านเขา อยู่หนองจันก็เช่าเหมือนกันแต่มันสะดวกกว่า คิดอยากขายอะไรก็ทำแล้วเดินออกไปตลาดก็ขายเลย พี่มาเก็บเงินซื้อบ้าน (ซื้อแค่ตัวบ้าน) ในหนองจันได้ตอนหลังแต่งงานได้ 3 ปี”

ภายในบ้านหลังน้อยกลางหนองจันของพี่มายไม่มีหิ้งไหว้บรรพบุรุษ และหิ้งบูชาเจ้าตามแบบความเชื่อของชาวเวียดนาม สาเหตุประการแรกเนื่องจากสามีของพี่มายเป็นคนลาวจึงไม่มีความจำเป็นต้องเช่นไหว้บรรพบุรุษ ประการที่สอง เพราะพี่มายไม่ได้อาศัยอยู่ในครอบครัวของตัวเองมาตั้งแต่เด็ก แม้ว่าจะเติบโตขึ้นในครอบครัวของชาวเวียดนามมาโดยตลอด แต่ก็ส่งผลให้เธอไม่ได้รับเอาสำนึกรำลึกถึงต่อบรรพบุรุษต่อมาจากพ่อแม่มาจนมาก

คำว่า “ไม่มีทางเลือก” บ่งบอกถึงสถานภาพความเป็นชายขอบในสังคมเมืองของพี่มาย แม้ว่าเธอจะมีอดีตที่ผูกพันอยู่กับหนองจันแต่ด้วยภาวะของความยากจน หนองจันจึงกลายเป็นตัวเลือกที่ถูกกำกับไว้โดยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การเลือกใช้ชีวิตอยู่หนองจันของครอบครัวพี่มายถึงจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่จำยอม แต่ก็ยังเป็นตัวเลือกที่ดีที่สุดสำหรับครอบครัวที่รายได้น้อย ไม่มีเงินลงทุนเพื่อค้าขาย และไม่อาจดำรงอยู่ได้ภายใต้โครงสร้างสังคมและนโยบายของภาครัฐที่เน้น

⁷ แขวงเวียงจันทน์ เป็นจังหวัดที่ติดกับนครหลวงเวียงจันทน์ทางทิศเหนือ ในสมัยก่อนเคยเป็นหัวเมืองเดียวกันกับเวียงจันทน์ แต่ในยุคที่ลาวอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส ได้มีการวาดแผนที่ และจัดทำสถิติตัวเลขประชากรขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาฝรั่งเศสได้แยกเวียงจันทน์ออกเป็น 2 เขตปกครองเพื่อให้ง่ายต่อการดูแลควบคุม ส่วนที่อยู่ชานเมืองจึงถูกเรียกว่า แขวงเวียงจันทน์แทน

การกระตุ้นเศรษฐกิจ และการบริโภคของภาคประชาชน ที่ส่งผลให้ราคาที่อยู่อาศัยในเมืองนับวันยิ่งเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ครอบครัวของพี่มายต้องหวนกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในหนองจันทน์หลายครั้ง

หากเรามองลึกไปถึงประเด็นเรื่องเพศภาวะกับความเป็นหญิงที่ถูกสร้างให้มีสำนึกผูกพันกับพื้นที่ส่วนตัว ก็คือบ้านแล้วนั้น การที่พี่มายมีชีวิตวนเวียนอยู่ในอาณาบริเวณของหนองจันทน์มาตั้งแต่เด็ก ความคุ้นชินกับสถานที่ ผู้คน และวิถีชีวิตแบบชาวหนองจันทน์ ได้ซึมซับกลายเป็นส่วนหนึ่งในตัวตนของเธอ ไปแล้ว เปรียบเสมือนสายใยที่มองไม่เห็นที่คอยดึงรั้งให้เธอต้องกลับมาสู่บ้านแห่งนี้อีกครั้งแล้วครั้งเล่า

แต่การมีบ้านในชุมชนแออัดก็ไม่ได้มั่นคงอย่างที่เธอคิด เพราะตลอดเวลาที่พี่มายใช้ชีวิตในหนองจันทน์ เธอต้องพบกับเหตุการณ์ไฟไหม้และยังต้องย้ายบ้านอีกหลายต่อหลายครั้ง

“ไฟไหม้ครั้งแรกปีไหนจำไม่ได้ หลังจากไหม้เสร็จก็กลายเป็นตลาดชั่วคราว นับดูคงผ่านมาได้สัก 26-27 ปีแล้วนะ ไม่เหลืออะไรสักอย่าง อุ้มแต่ลูกวิ่งออกมา นอนอยู่ที่โรงเรียน (มัธยมต้นเพ็ญวัด) ได้ 2-3 วัน เพื่อนถึงเอาเสื้อผ้ามาให้เปลี่ยน ไม่มีชุดเปลี่ยน มันไหม้ตอนกลางคืน ชุดชั้นในยังไม่ใส่เลย อยู่ที่นั่นไปเรื่อย ๆ ในใจก็คิดว่าจะทำยังไงดี ต้องมาตั้งตัวใหม่ ลูก ๆ จะเอาอะไรกิน จนได้ยินทางการบอกว่าจะเบิกสังกะสีช่วย ครอบครัวละ 10 แผ่น ก็นั่งรอ ปรากฏว่าไม่ได้เหมือนคนอื่น ไม่รู้เขาทำยังไงกัน ตกหล่นยังไงเราถึงไม่ได้ เพราะบางคนได้บางคนก็ไม่ได้ แต่พี่นี่ไม่ได้นะ จากนั้นเลยมาทำกระต๊อบอยู่ตรงที่เป็นตลาด (หนองจันทน์) เดียวนี้ไง อยู่ไปช่วงหนึ่งก็เกิดไฟไหม้รอบสองอีก ที่ก็ต้องย้ายถอยร่นเข้าไปในหนองอีก ทำสะพานได้เข้าไป ไครมาก่อนก็ได้อยู่ข้างนอก ไครมาทีหลังก็ได้อยู่ข้างใน ต่อเข้าไปเรื่อย ๆ ตามสะพานเข้าไป จนเกือบถึงฝั่งคลองป่าลาน ถ้าสะพานหัก หรือเสียก็จะออกดิ่งกันซ่อมช่วยกัน ขนาดบ้านพี่ชาวบ้านกับพี่มายช่วยกันสร้างเลย เราอยู่ด้วยกันมานาน ไม่มีใครแย่งที่ใครเลยนะ ส่วนใหญ่แล้วเป็นคนเวียคนะ คนลาวมีมาพักหลัง ”

เรื่องเล่าชุดนี้ของพี่มายไม่ได้เป็นเพียงความทรงจำของเธอกับครอบครัวเท่านั้น แต่ยังเป็นความทรงจำที่มีร่วมกันของชาวบ้านหนองจันทน์ โดยเฉพาะชาวเวียคนามพลัดถิ่น ความทรงจำชุดนี้แสดงถึงหน้าที่ของแม่ที่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของลูก ๆ ความดีใจที่ลูกปลอดภัย สำหรับผู้หญิงเวียคนามแล้ว การเป็นแม่คือการเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ ลูกคือของขวัญที่สวรรค์ประทานมาให้ และหน้าที่ของแม่คือดูแลเลี้ยงดูลูกให้ดีที่สุด ซึ่งหมายรวมถึงการทำให้ลูกอยู่ดีกินดีด้วย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ผู้หญิงเวียคนามยอมทำงานหนักเพื่อให้มีรายได้เพียงพอหรือมากขึ้นสำหรับครอบครัวของเธอ (Korinek, n.d. อ้างใน มนธริรา ธาโร, 2548:14) โดยเฉพาะในภาวะคับขันแล้วเราจะเห็นว่สิ่งแรกที่พี่มายคิดถึงก็คือลูก และยังทำให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเหนียวแน่นในยามที่ต้องเผชิญภาวะแห่งการสูญเสียของกลุ่มชาวเวียคนามหนองจันทน์ ที่ได้ร่วมแรงกันก่อสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่

3.1.2.3 พี่เฟื่อง: บ้านมีไว้ชุกหัวนอน

หลังจากเจอกับสามีคนแรกที่ทำงานเป็นพวกรถเข็นรับจ้างในตลาด พี่เฟื่องก็แยกบ้านออกจากป่าเถียนไปอยู่ต่างหาก แต่ยังคงอยู่ในหนองจั้นเหมือนเดิม เธอเริ่มต้นชีวิตครอบครัวด้วยการลงทุนทำแผงขายผักของตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่เธอถนัดและช่วยแม่ขายมาตั้งแต่เด็ก บ้านกลางหนองจั้นจากการบอกเล่าของพี่เฟื่องก็มีลักษณะไม่แตกต่างไปจากบ้านของพี่มายรวมทั้งชาวชุมชนแออัดครอบครัวอื่น ๆ ที่เป็นกระต๊อบไม้เล็ก ๆ ภายในใช้ผ้ากั้นส่วนกลางของบ้านไว้เพื่อเป็นพื้นที่ของห้องนอนหนึ่งห้อง และมีห้องน้ำหนึ่งห้อง ข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านก็ไม่มีอะไรมากมาย อุปกรณ์เครื่องครัวแทบจะหาไม่ได้ จะมีก็แต่ถ้วยชามไม้ก๊วย หม้อหุงข้าวเก่า ๆ ที่คนอื่นเขาไม่ใช้แล้วให้มา การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของเธอจะอยู่ในพื้นที่ตลาดซะมากกว่า บ้านสำหรับแม่ค้าหาเช้ากินค่ำอย่างเธอจึงมีไว้เพียงเพื่อชุกหัวนอน แต่ในฐานะแม่บ้านแล้วพี่เฟื่องจึงต้องรับผิดชอบทั้งงานบ้านดูแลสามีและลูก ๆ รวมทั้งภาระค่าใช้จ่ายในเรื่องปากท้องของสมาชิกครอบครัวแต่ละวันด้วย

“พอพี่เจอตัวคนแรกก็แยกบ้านออกไปสร้างบ้านอยู่ด้วยกันในหนองจั้นเหมือนเดิม ปลูกอยู่ริมหนองฝั่งในค่อนข้างค่อนไปทางคดป่าลาน โดยเริ่มจากการตั้งเสาตอมไปกลางหนอง จากนั้นก็สร้างส่วนอื่น ๆ ให้อยู่เหนือน้ำ หลังไม้ใหญ่หรืออกใช้เวลาสร้างแป๊บเดียว ต่อมาที่เริ่มออกมาขายผักแบบกับคินริมถนนคูเวียง สมัยนั้นมีรถสามคิง (สายตรวจเทศกิจ เป็นรถสามล้อเครื่องของเทศบาล ตำรวจนั่งได้สามคน) มาไล่ที่เป็นประจำ เพราะบริเวณนั้นทางการห้ามขายของ แม่ค้าหอบวิ่งกันหัวชุกหัวซุน มีอยู่ครั้งหนึ่งรถสามคิงสองคัน ขับมาคนละทางมาขานาบรรดเข็นขายน้ำที่สองข้างเลย เอาอะไรไปไม่ได้เลย ได้แต่หอบผักวิ่งหนี ได้กระหล่ำป्ली 2 ข่ง ตลกมาก ๆ ค่าเช่าที่เราที่จ่ายทุกวันนะ จ่ายให้พวกที่เขามาเก็บค่าตัว เป็นเจ้าหน้าที่จากทางเมืองศรีสัตนาคนหุตที่รับผิดชอบเรื่องจัดสรรตลาด เพราะปกติแล้วเวลาเราไปปูขายของจะมีพวกนี้มาเก็บค่าที่ โดยจะให้ตัวแล้วนีกหลังจากเราจ่ายรายวัน แต่พวกไล่ที่ก็มาไล่ทุกวันนะ เป็นพวกจากนครบาล ไม่เกี่ยวกับ ตลกไหมละ คนเก็บค่าที่ก็มาเก็บทุกวัน คนไล่ที่ก็มาไล่มันทุกวันอยู่นั้นแหละ วัน ๆ หนึ่งต้องจ่ายไปรวมแล้วสิบสองพันเลยนะ (ประมาณ 50 บาท) มีคนมาเก็บ 3 คนต่อวัน เป็นคนของพวกหุ้นส่วนจัดสรรตลาด มี 5,000 4,000 แล้วก็ 3,000 กีบ เป็นค่าอนามัย ค่าที่นั่ง และค่าภาษี อะไรพวกนี้แหละ แล้วถ้าโดนสามคิงจับเขาจะยึดของกลางไว้ แล้วให้เราไปจ่ายค่าปรับ คือถือว่าเป็นค่าไถ่ของเราคืนนั่นแหละ สมมุติว่าราคาบรรดเข็นขายน้ำเราลงทุนไปแสนกว่ากีบ (ประมาณ 500 บาท) แต่เจ้าหน้าที่จะตีราคาเป็น 2-3 แสนกีบ (ประมาณพันกว่าบาท) ถ้าไม่มีปัญญาไถ่ก็ไม่ได้คืน”

จากการนิยามตัวเองว่า “เป็นคนตลาด” ของพี่เฟื่อง บ้านและตลาดจึงเป็นพื้นที่ดำเนินไปของปฏิบัติการต่าง ๆ ในความคุ้นชินของเธอ กิจกรรมหลักเป็นการขายของ ขายน้ำ ขายผัก ภายใต้อำนาจพื้นที่ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่าง “ตลาด” ภาพการกดขี่ขูดรีดจากนายทุน และผู้ที่มีอำนาจใน

พื้นที่ต่อกลุ่มแม่ค้าปรากฏให้เห็นได้ไม่ยากนัก จากฐานะของผู้หญิงชายขอบอย่างพี่เฟื่องแล้ว เรื่องเล่าของเธอเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งการแย่งชิงเพื่อให้มีพื้นที่ขายของในตลาด ภายใต้ภาวะบีบคั้นทั้งจากภาครัฐและนายทุน แม่ค้าตัวน้อยด้อยอำนาจอย่างเธอจึงไม่มีสิทธิ์ต่อรองใด ๆ ได้เลย นอกจากหอบผักวิ่งหนีทางการเวลาที่ถูกไล่ และยังยินดีจ่ายค่าที่ให้นายทุนแค่ขอให้ให้มีพื้นที่ขายของเล็ก ๆ ในวันถัดไป หรือบางวันอาจไม่มีที่ให้ขายเลยก็ได้ แต่หากวันไหนโชคร้ายถูกทางการจับ ก็ยังต้องหาเงินมาจ่ายค่าปรับอีก

นอกจากจะบรรจุความทรงจำเกี่ยวกับการขายของแล้ว บ้านแห่งนี้ยังมีเหตุการณ์แห่งความรัก ความหวังใยของแม่ที่มีต่อลูก ที่เกิดขึ้นกลางหนองน้ำที่คนภายนอกมองว่าทิ้งเน่าทิ้งเหม็น

“ตอนที่เกิดลูกคนที่สาม ออกจากโรงพยาบาลเดินเข้าบ้านที่ต้องใส่รองเท้าบูท ลุยน้ำเข้าไป น้ำสูงถึงเข่าเลย แม่พี่ก็มาช่วยอุ้มหลานเข้าไป แก่ไม่ใส่หรือคนะร้องเท้าบูทนี้ ให้เราใส่เพราะเราเพิ่งคลอดลูก ลุยน้ำเข้าไป ลูกคนสุดท้องเคยตกน้ำด้วย เกือบตาย ตอนนั้นเพิ่งเริ่มคลาน ออกมาข้างนอก คลานไปคลานมา พอดีไม่มันเป็นช่อง เลยลอดเข้าช่องนั้นตกลงไปในน้ำ แต่พี่อยู่แถวนั้นพอดีเลยช่วยดึงขาก็กลาออกมาได้ทัน ถ้าไม่มันไม่รู้จะเป็นยังไง”

เราจะเห็นว่าความทรงจำของความเป็นแม่ของพี่เฟื่องเกิดขึ้นที่หนองจัน เป็นสิ่งที่หน่วยงานภาครัฐหรือนายทุนมองว่าเป็นเรื่องไร้สาระของผู้หญิง แต่มันกลับเป็นความทรงจำที่งดงามของสมาชิกครอบครัวของพี่เฟื่องถึง 3 รุ่น

ไม่เพียงเท่านั้น พี่เฟื่องในฐานะสมาชิกของชุมชนแออัดแห่งนี้ เช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่น ๆ เธอจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงความทรงจำร่วมของกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันไม่ได้ นั่นก็คือความทรงจำแห่งความสูญเสียจากเหตุไฟไหม้ที่เกิดขึ้นซ้ำหลายครั้งหลายหน ซึ่งภาพเหตุการณ์เหล่านั้นมักนำพาเธอไปสู่ห้วงแห่งความหวาดกลัวและความเจ็บปวดทุกครั้งเมื่อหวนรำลึกถึงสิ่งที่เกิดขึ้น

“เมื่อก่อนไฟไหม้ตลอด ช่วงปี 1986 ไฟไหม้หมู่บ้านหนองจัน พี่เพิ่งคลอดลูกได้สิบกว่าวัน พี่หอบลูกวิ่งออกจากบ้านมา กลัวมาก กลัวลูกตาย พี่ไม่เอาอะไรเลยนะ เป็นครั้งที่ร้ายแรงมาก เพราะไหม้วอดทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน หอบลูกเข้าไปอยู่ที่โรงเรียนเพ็ญวัด โนน ตอนนั้นพี่ไปตั้งกะต้อบอยู่ริมถนนคูเวียงชั่วคราว แล้วต่อมาก็กลับไปสร้างอยู่ตรงที่ไฟไหม้เหมือนเดิมเพราะเราไม่มีที่ไป ต้นเพลิงมาจากบ้านผู้หญิงชาวเวียงคนามที่ทำอาชีพทอดน้ำมันหมูขาย ในตอนนั้นรัฐก็ไม่ได้ช่วยเหลืออะไรมา แค่ทำทะเบียนบ้านให้ใหม่ พี่ก็เหลือทองอยู่สลึงหนึ่งคิดตัวมาขายทำทุนค้าขายใหม่ หמדตัว ไม่ได้อะไรออกมาเลยจริง ๆ นอกจากลูก”

เรื่องเล่าของเหตุการณ์ไฟไหม้ของผู้หญิง แตกต่างจากเรื่องของผู้ชายที่มักจะพูดถึงความเสียหายในเชิงกายภาพ หรือตัวเลขมากกว่า ตรงกันข้ามกับผู้หญิงที่มักนึกถึงกับความปลอดภัยของ

สมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก โดยเฉพาะลูก ๆ เป็นอันดับแรก สำหรับพี่เฟื่องบ้านของเธอคือหนองจัน ถึงแม้ว่าตัวบ้านในเชิงกายภาพจะถูกไฟไหม้วอดไปหมดแล้ว แต่คำว่าบ้านในเชิงของความหมายและความผูกพันซึ่งพุ่งไปยังตลาดและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อันได้หล่อหลอมเป็นวิถีชีวิตของเธอไปแล้ว นอกจากนี้คำว่า “ไม่มีที่ไป” ที่เธอได้กล่าวยังคงย้อนถึงภาวะที่ไร้ทางออกเนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของเธอและครอบครัวอีกด้วย พี่เฟื่องจึงต้องเลือกที่จะกลับไปเริ่มต้นใหม่ในพื้นที่แห่งความคุ้นชินเดิมของเธอ

3.1.2.4 พี่มินฮา บ้านกับอุดมการณ์ครอบครัว

ความคุ้นชินในพื้นที่หนองจันของพี่มินฮาหลังจากการเสียชีวิตของแม่คือการรับจ้างทั่วไปตามตลาด จนวันหนึ่ง ด้วยความรู้ภาษาเวียดนามที่เธอได้มีโอกาสไปร่ำเรียนถึงฮาดง ทำให้เธอได้เข้าไปทำงานเป็นครูสอนอนุบาล ณ โรงเรียนเวียดนามแห่งหนึ่งใกล้ ๆ กับหนองจัน

“ที่ทำงานรับจ้าง จนวันหนึ่งมีคนมาถามว่า “ที่โรงเรียนเวียดนามต้องการครูสอนเด็ก เธอทำได้ไหม” พี่ก็คิดว่าทำได้หรือไม่ก็ต้องลองก่อน เพราะเราเองก็ชอบเด็กอยู่แล้ว ชอบทางด้านนี้ อยู่แล้วก็เลยรับ ไป ๆ มา ๆ ทำไปเรื่อย ๆ ก็เริ่มชอบและยึดเป็นอาชีพหลัก”

หลังแต่งงานกับสามีชื่อเทียน มินฮาพบความจริงว่าสามีเธอต่างจากตอนที่มาจีบเธอมากมาย จากคนที่เคยเอาอกเอาใจ คอยพูดคำหวาน บอกรักทุกวันจนทำให้มินฮาใจอ่อนยอมแต่งงานด้วย เพราะคิดว่าถึงแม้เทียนจะยากจนแต่เขาก็มีงานทำที่มั่นคงพอที่เธอฝากชีวิตไว้ แต่แล้วความฝันของมินฮาที่ต้องสลายเมื่อเธอพบ “ความจริง” ว่านิสัยที่แท้ของเทียนไม่ได้เป็นอย่างที่เธอเข้าใจ เทียนเป็นคนเอาแต่ใจตัวเอง เห็นแก่ตัว ไม่สนใจลูกเมีย เวลาจะทำอะไรใครห้ามก็ไม่ฟัง เทียนใช้ชีวิตแบบผู้ชายรักอิสระ โดดเด่นอยู่ในพื้นที่สาธารณะ เป็นตัวของตัวเอง ชอบกินชอบเที่ยว ชอบเล่นพนันทุกอย่าง เห็นเพื่อนสำคัญกว่าครอบครัว ซึ่งเวลาที่เทียนอยากทำอะไรแล้วไม่มีใครกล้าห้าม ซึ่งต่างจากก่อนแต่งงานลิบลิบ

“หลังจากแต่งงานที่ก็ย้ายออกไปเช่าบ้านอยู่หนองด้วง ใกล้กับอู่ซ่อมรถที่ที่เทียนเป็นนายช่างอยู่ พี่เทียนมีรายได้คินะ เรามีปัญญาเช่าบ้านปีละห้าพันบาทได้ ตอนเจอกับพี่เทียนที่ก็ยังเป็นครูอยู่ สอนเด็กจนคลอดลูกคนที่สองนั่นแหละ พี่ถึงมาบอกให้ลาออก ให้อยู่บ้านดูแลลูก แล้วเขาจะเป็นคนหาเลี้ยงเอง แต่โชคร้ายพอลูกคนที่สองอายุได้ขวบกว่า พี่ที่มีอันต้องออกจากงานที่ทำอยู่ เพราะคิด ไข่ เล่น ไพ่กันจนไม่ไปทำงาน แถมยังชวนลูกน้องที่ออกมาเล่นด้วย เล่นที่บ้านที่นี่แหละ จากนั้นก็เลยต้องย้ายกลับมาอยู่หนองจันอีกในปี 1998 ส่วนพี่ก็ต้องไปค้าขายหาเลี้ยงลูกเลี้ยงพี่”

การมีสามีของมินฮาดูเหมือนว่าไม่ได้แตกต่างไปจากตอนที่เธอเป็น โสคเลย แต่เธอเพียงเปลี่ยนสถานภาพจากลูกสาวมาเป็นเมีย จากการเป็นผู้หาเลี้ยงพ่อมาเป็นผู้หาเลี้ยงพ่อคือเทียน แต่คราวนี้มีลูกอีก 2 คน พ่วงท้ายมาด้วย ซึ่งตามจารีตแบบชาวเวียดนามแล้ว ผู้หญิงไม่เคยเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อยังไม่แต่งงานลูกสาวต้องเชื่อฟังพ่อ เมื่อแต่งงานแล้วภรรยาต้องเชื่อฟังสามี และเมื่อสามีตายภรรยาต้องเชื่อฟังลูกชาย ซึ่งปกติแล้วหัวหน้าครอบครัวคือผู้ชายจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัว (นิติภูมิ เนาวรัตน์, 2549:92) แต่ในชีวิตจริงของพีมินฮาแล้ว ผู้ชายที่อยู่ในชีวิตของเธอ ไม่ว่าจะเป็นพ่อ หรือว่าเทียนผู้เป็นสามี ถึงแม้จะเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ก็ไม่เคยทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวเลย แต่ภาระกลับตกอยู่ที่แม่ (ในกรณีของพ่อ) และมินฮา ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวเป็นการจัดวางบทบาทของลูกสาว เมีย และแม่ในครอบครัวแบบชายเป็นใหญ่ของเธอที่ถูกผลิตซ้ำและส่งผ่านบทบาททางเพศภาวะจากผู้เป็นแม่ จนกลายเป็นสำนักของความรับรู้ตัวตนของมินฮาในฐานะผู้หญิงเวียดนามไปแล้ว เธอจึงปฏิบัติต่อสามีเช่นเดียวกับที่เธอดูแลพ่อของเธอ โดยเข้าใจว่ามันเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ดีพึงกระทำโดยปราศจากการตอบแทน

อุดมการณ์ครอบครัวแบบเวียดนาม ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในครอบครัวขยายหรือครอบครัวเดี่ยว คนในครอบครัวจะต้องอุทิศตัวให้ครอบครัว เรียกได้ว่าเป็น “selfless manner” (Mori, 2008:138) ดังนั้น เมื่อเทียนไม่ยอมทำงาน มินฮาที่ตอนนั้นยังเป็นแม่ลูกอ่อนก็ต้องทำหน้าที่ออกมาหาเลี้ยงครอบครัว เพราะเทียนไม่สามารถเลี้ยงเธอได้อย่างที่เคยพูดไว้ แต่ในขณะเดียวกันมินฮาก็ติดอยู่ระหว่างการตอบโต้กับการจายอมและขัดแย้งกันระหว่างความเป็นจริงและอุดมคติอีกด้วย

“พี่ก็เลยต้องเป็นคนออกไปค้าขาย ตั้งแต่เช้าออกไปซื้อของมานั่งขาย ขายไข่ ขายกระเทียม ขายผัก จะทำยังไงได้ล่ะ ในเมื่อพ่อไม่ยอมทำงานพี่ก็ต้องออกมาดิ้นรนทำมาหากิน ความจริงพี่ก็เบื่อพ่อมากนะ แต่มันเลิกไม่ได้สักที เพราะจะชั่วจะดีก็พ่อเรา เรามีหน้าที่ต้องดูแล ที่จริงแล้วมันเป็นเรื่องของเวรกรรม เหมือนเป็นคู่เวรคู่กรรม ต้องอดทนที่ฟ้าสร้างกันมาแบบนี้ ชาดิก่อนพี่คงเป็นหนี้เขามั้ง ชาตินี้ก็เลยต้องใช้กรรมกันไป”

ในเมื่อหาทางออกไม่ได้ มินฮาจึงใช้ข้ออ้างเรื่องเวรกรรมเพื่อปลอบใจตัวเอง เพราะถึงแม้ว่าเธอจะรู้สึกขัดแย้งอย่างไร สุดท้ายแล้วเธอก็เลือกที่จะรักษาครอบครัวไว้ให้ดีที่สุด และยังคงทำหน้าที่หาเลี้ยงเทียนและลูก ๆ อยู่เช่นเดิม เพราะในขณะที่เทียนมีอิสระในพื้นที่นอกบ้าน เขากลับไม่ยอมให้มินฮาได้ออกไปสู่โลกของเขา

“ตั้งแต่อยู่กินกันมา พี่ไม่เคยได้ออกไปไหนเลย พ่อก็ไม่ชอบให้ไปด้วย อย่งไปงานหรือไปกินข้าวบ้านเพื่อน พอกินได้สักพักพ่อก็จะชวนเมียกลับละ หอบลูกหอบเมียมาส่งบ้านก่อนแล้วไปกินเหล้าต่อ ไปเที่ยวต่อ ถึงตีสองตีสาม โน่น เขามักจะเอาลูกมาอ้าง ว่าลูกยังเล็ก แต่ตัวเขาไม่เคยช่วยดูแลลูกเลย ใคร ๆ ก็บอกว่าพี่เทียน โสคดีที่มีเมียคืออย่างที่ไม่เคยตาม ไม่เคยค่าพ่อเลย เพราะ

ค่าแล้วไม่มีอะไรดีขึ้น มันเป็นสันดาน เพื่อนที่หลายคนยังถามเลยว่าทำไมได้ยังไง ถ้าเป็นเขาทำไมไม่ได้ อย่างมีครั้งหนึ่งหลานสาวมาพักที่บ้านอาทิตย์หนึ่ง มันยังอดถามไม่ได้เลยว่า “น้ำ ๆ ขอดมอย่างหนึ่งแล้วน้ำอย่าโกรธนะ ทำไมผัวน้ำเขาไม่เคยอยู่บ้านเลยตั้งแต่หนูมาพักที่นี่ แล้วก็ไม่เห็นน้ำว่าอะไรเลย กินข้าวเสร็จเขาก็ออกไป เขาไปไหนหรือคะ” พี่ก็บอกว่าชินแล้ว ไม่ต้องไปสนใจหรอก เคี้ยวถึงเวลากินข้าวเขาก็กลับมาเอง”

สำหรับผู้หญิงเวียดนาม การได้แต่งงานและเป็นแม่คือผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบ ครอบครัวคือของขวัญที่สวรรค์ประทานให้ ดังนั้นจึงต้องรักษาไว้ให้ดีที่สุด ถ้าเปรียบเทียบกับผู้หญิงในสมัยโบราณแล้ว ผู้หญิงเวียดนามจะต้องมีลูกผู้ชายเท่านั้นจึงจะทำให้สถานภาพของเธอในบ้านสามีถูกยกย่องขึ้นมาในฐานะภรรยา แต่ความคิดเช่นนี้ก็ไม่ค่อยเข้มข้นนักในยุคปัจจุบัน สำหรับมินฮาดังแม้ว่าเธอจะมีลูกชายถึง 2 คน รวมทั้งทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวอย่างหนัก แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้สถานภาพในครอบครัวของเธอดีขึ้น เธอไม่สามารถต่อรองให้เทียบมาอยู่บ้าน ช่วยเธอดูแลลูกหรือแม้แต่ช่วยเธอค้าขาย ซึ่งเทียบเองก็ไม่เคยคิดจะทำ

3.2 บ้านใหม่ กับความคุ้นชินใหม่

หลังจากมีคำสั่งจากทางการให้ชุมชนแออัดหนองจันทน์ย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่รอบนอกของนครหลวงเวียงจันทน์ ในขอบเขตที่โครงการพัฒนาบึงหนองและสิ่งแวดล้อมนครหลวงได้จัดเตรียมไว้ให้ นั่นเป็นประเด็นที่มีการพูดถึงมากที่สุดในชุมชนหนองจันทน์ ชาวบ้านบางคนพูดว่า “เป็นโอกาสที่เราจะมีที่ดินเป็นของตัวเอง ซึ่งถ้าให้หาเองไม่รู้ว่าจะหาที่ไหนจะมี” แต่บางกระแสก็บอกว่า “ให้ย้ายออกไปอยู่ตั้งไกล เหมือนเอาลิงไปปล่อยป่ามั่ง” จากนั้น ชาวหนองจันทน์จึงได้มีการรวมตัวกันหารถรับจ้างเพื่อไปดูสถานที่ “บ้านใหม่” เนื่องจากมีชาวบ้านบอกว่าทางการจะปลูกบ้านให้ แต่เอาเข้าจริง ๆ แล้วรัฐให้เป็นที่ดินเปล่า ส่วนขนาดที่ทางการแจ้งมาแต่ละครั้งก็ลดลงเรื่อย ๆ รวมไปถึงจำนวนเงินชดเชยด้วย

“รอบแรกออกมาดูยังเป็นป่า พอรอบสองถางแล้วเห็นแต่ที่ดิน ออกมากันหลายคนนะ เดินกันไปจนถึงตรงวัดเวียด โนน (ฝั่งคุ้ม 2 ด้านหลังชุมชน) หารถออกมาดูกัน เพราะอยากรู้ว่าเราจะอยู่ยังไง ตอนนั้นเป็นช่วงรอรายชื่อออกมาว่าจะได้ที่เท่าไร ใครได้อยู่ที่ไหน พอรายชื่อออกก็พากันมาคู่อีกรอบ คราวนี้มาหาที่ของตัวเองตามหมายเลขที่ได้ ต้องถามเจ้าหน้าที่ตรงโรงเรียน เพราะเราไม่รู้ว่าจะขอไหนเป็นซอยไหน ขับรถมอเตอร์ไซด์หากันเอาเอง ใครไม่มีรถก็ต้องเดินหากันจนเมื่อยพอเจอที่ของตัวเอง มองหาเพื่อนอยู่คนละฝั่งเลย ใต้โบกไม้โบกมือ ตะโกนบอกกันว่าเจอแล้ว (หัวเราะ) คุ้มเดียวกันได้คนละฝั่ง โบกมือเรียกกัน ตลกมากเลยนะ เหมือนเวลาเราเข้าป่าไปแล้ว ตะโกนเรียกกัน เหมือนจะสนุกนะตอนนั้น แต่เอาเข้าจริง ๆ แล้วเหนื่อยใจ เพื่อนบ้านเก่า ๆ ตอนนี

ห่างเหินไปเยอะ เพราะไม่มีเวลามาเจอกัน จะเดินไปหากันก็เหนื่อย อีกอย่างเช้ามาก็พากันออกไปค้าไปขายกันหมด ถ้าขายของใกล้กันก็ได้เจอกันที่ตลาด โน่นแหละ เพราะกลับมาก็ค่ำแล้ว” (พีแบ๊แม่ค้าขายกาแฟ)

จากเรื่องเล่าที่ได้นำเสนอ พอจะสรุปได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ชุมชน” หรือ “ความเป็นชุมชน” นั้น สารสำคัญส่วนหนึ่งอยู่ที่พื้นที่ “ความสัมพันธ์” ไม่ได้อยู่ที่พื้นที่ทางกายภาพ สิ่งที่เราคุ้นเคยเรียกว่า “neighbour” และ “neighbourhood” หรือ “ละแวกบ้าน” ที่ผู้คนห่วงใย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากเกิดการกระทบกระทั่งขัดแย้งกันบ้างก็พยายามเลิกแล้วกันไป การถูกอพยพครั้งนี้มีผลในการทำลายความสัมพันธ์ดังกล่าวไปในระดับหนึ่ง ซึ่งผลกระทบต่อผู้คนที่มีความแตกต่างกันอาจไม่เหมือนกันก็ได้อาจน้อยเราก็พอเห็นได้ว่า “บ้าน” ในทัศนะของผู้หญิงไม่ได้ติดอยู่กับ “ครอบครัว” อย่างเดียว แต่ผูกพันอยู่กับเพื่อนบ้าน/เครือข่าย เพื่อนผู้หญิงใน “ชุมชน” นั้น ๆ ด้วย

3.2.1 พี่เอื้อง ภายใต้อาณาจักรของผ้า

การได้บ้านใหม่ของพี่เอื้องเริ่มต้นที่ ทางกรมมาจรายชื่อของชาวบ้าน แล้วเรียกไปฟังการบรรยายเงื่อนไขของโครงการ โดยให้ชาวบ้านเอาทะเบียนบ้านของตนมาด้วย ซึ่งในกรณีนี้ ถ้าบ้านไหน โชคดี มีทะเบียนบ้านหลายเล่มก็จะได้ที่ดินหลายแปลง อย่างเช่นบางครอบครัวที่ใช้ทะเบียนบ้านต่างด้าวเล่มสีแดง เมื่อแต่งเอาลูกเขยหรือลูกสะใภ้เข้าบ้าน ก็ต้องทำการแยกทะเบียนบ้านคนลาว (เล่มสีน้ำเงิน) ออกต่างหาก ดังนั้น ลูกที่แยกทะเบียนบ้านไปจะได้ที่ดินอีกแปลงหนึ่งแต่อาจได้เพียง 6 x 22 เมตร เนื่องจากจำนวนคนในทะเบียนบ้านมีไม่มาก แต่สำหรับครอบครัวของพี่เอื้องที่ยังใช้ทะเบียนบ้านต่างด้าวอยู่นั้น ตอนย้ายมา (ปี ค.ศ. 2000) ลูก ๆ ทั้ง 3 คน ของเธอยังอยู่ในวัยเรียน ครอบครัวเธอจึงได้ที่ดินเพียงแปลงเดียว ขนาด 8 x 22 เมตร ตั้งอยู่ในคุ่มที่ 1 บริเวณซอย 3 ส่อม (ตรอก) 3 ถือว่าเป็นตรงกลางของคุ่ม1 ก็ว่าได้ ซึ่งทำเลนี้เป็นการจัดมาให้แล้วของเจ้าหน้าที่พร้อมกับเงินชดเชยจำนวน 245,000 กีบ (ประมาณหนึ่งพันบาท)

“เจ้าหน้าที่มาแจกซองเอกสารให้ว่าใคร ได้ที่แปลงไหน หมายเลขอะไร พอมาถึงเราก็มาค้นหาเอา เขาตีคหมายเลขเอาไว้ให้แล้ว เป็นกระดานไม้ตอกไว้ตรงกลางที่ดิน พอเจอหมายเลขที่ตรงกับเอกสารแล้วก็เอาไม้มาตอกทำเป็นรั้ว คู่ว่างที่เรากว้างเท่าไหล่ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ที่ 8 เมตร เราก็เอาเชือกฟางมาล้อมรอบ แล้วก็เริ่มกางหญ้ากันเอง”

เนื่องจากทำเลที่ดินของพี่เอื้องอยู่ตรงกลางก่อนไปทางฝั่งซ้ายของชุมชน ถัดจากซอย (ตรอก) หลังโรงเรียนประถมไปหนึ่งซอย ซึ่งไม่ใช่ทำเลที่ดีสำหรับคุ่ม1 เพราะทำเลนี้จะอยู่บริเวณก่อนไปข้างหน้าชุมชนใกล้กับตลาดหรือโรงเรียนประถม ซึ่งสามารถขายของหน้าบ้านได้ หรือไม่มีก็

เป็นที่ตรงหัวมุมเพราะจะได้หน้าบ้านสองฝั่ง ซึ่งพี่ตัวเองก็อยากได้ทำเลที่สามารถขายของได้แต่ปัญหาอยู่ที่ “เงิน”

“ไม่ชอบก็จำเป็น ต้องย้ายออกมาอยู่ ถ้าเรามีเงินก็อาจขอเปลี่ยนกับคนอื่นได้ อย่างอยู่หัวมุมอะไรก็ว่าไป แต่เราไม่มีเงิน ถ้ามีเงินเราไปบอกเจ้าหน้าที่เขาก็ลบชื่อ เปลี่ยนที่ให้ เช่นเอาชื่อของคนที่เขายังไม่ได้ประกาศรายชื่อ หรือรายชื่อออกทีหลังมาเปลี่ยนให้เรา ถ้าเราชอบตรงนั้น เหมือนสลับเลขที่กัน หรือถ้าเป็นชาวบ้านด้วยกันเองก็ขอเปลี่ยนกันได้หลังรายชื่อออก อย่างสมมุติพี่อยากได้ตรงนี้มากก็อาจเอาที่ของพี่แลกแล้วก็เพิ่มเงินให้เท่านั้นเท่านี้ได้ แต่คิดที่เราไม่มีเงิน เมื่อก่อนพี่อยากแลกที่ตรงหน้าหมู่บ้าน ตรงข้าง ๆ สำนักงานหมู่บ้าน ใกล้กับโรงเรียนประถม จะได้เอาไว้ขายของให้เด็กนักเรียน แต่มีคนบอกว่า ถ้าเงินไม่ถึงสองสามแสนบาทเนี่ย เขาไม่ได้ยินเสียงเราหรอก”

คำพูดที่ว่า “เขาไม่ได้ยินเสียงเราหรอก” บ่งบอกถึงการไร้อำนาจและตัวตนของพี่เอื้องและครอบครัว เนื่องจากการไม่มีเงินจึง “ไม่มีสิทธิ์เลือก” ดังนั้น ครอบครัวที่ไม่มีเงิน จึงไม่มีโอกาสได้ที่ดินทำเลที่ดีในชุมชน ครอบครัวของพี่เอื้องก็ต่างจากอีกหลายครอบครัวภายใต้สังคมลาวที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความเป็นทุนนิยมมากขึ้น เงินเป็นสิ่งที่มีความมหาศาล คำว่า “เงินพูดได้” (money talk) จึงเป็นสิ่งที่ผู้มีอำนาจทำได้และทุกคนได้ยิน ยกเว้นครอบครัวชายขอบอย่างพี่เอื้อง

จากคนที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่เต็มไปด้วยผู้คนเข้าออกอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังอยู่ใกล้กับพื้นที่ตลาดใจกลางนครหลวง ที่มีบรรยากาศครึกครื้นมีชีวิตชีวา ตรงข้ามกับหลังจากย้ายออกมาอยู่บ้านใหม่ที่เป็นเพียงที่ดินโล่ง ๆ ซึ่งก่อนเข้าไปถึงชุมชนยังต้องผ่านถนนลูกรังลึก 2 กิโลเมตร สองข้างทางมีบ้านเป็นระยะ บางช่วงก็เป็นป่าสักของนายทุน ในช่วงแรก ๆ ที่ต้องปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ครอบครัวพี่เอื้อง พร้อมด้วยชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีรถมอเตอร์ไซด์ใช้กัน ทำให้รู้สึกอึดอัด และลำบากใจ เพราะต้องอาศัยนั่งรถประจำทางเพื่อเข้าเมือง ซึ่งจะวิ่งเพียงวันละสองรอบคือ 7 โมงเช้า และหนึ่งทุ่ม เด็กนักเรียนก็จะไปขึ้นรถเพื่อไปโรงเรียนในเมือง แม้คำหลายคนก็ออกมาซื้อขึ้นรถกัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แออัดมาก ส่วนรถรับจ้างยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก

“มาแรก ๆ ก็ไม่ยอมอยู่นั้นแหละ ตกเย็นมาเจียบมาก ไม่มีน้ำประปา มีแต่น้ำบาดาลอาบก็คัน ไฟก็ไม่มี มีแค่หลังละดวงแล้วบ้านก็ยังปลุกห่างกันมาก ไฟตามซอยก็ไม่มี หันไปทางไหนก็มีแต่ความมืด มาแรก ๆ ใครก็บ่นทั้งนั้น ไม่มีใครอยากอยู่หรอก แต่ตอนนี้คนก็มาอยู่เยอะขึ้นแล้ว ก็ดีขึ้น เมื่อก่อนเจียบมาก เพราะยังไม่มีใครย้ายมาอยู่ บ้านห่างกันมาก ซอยวันซอยเลยละ จะเดินไปหากันก็ลำบาก เล่นเอาเหนื่อยเขี้ยวละ ในตอนเช้าคนจะเข้ามาทำบ้านถึงบ่ายสามก็พากันกลับออกไปหมด ความเจียบก็เริ่มเข้ามา เราก็คิดถึงบ้านเก่า โอ้ย เซ็ง ต้องรอให้มันเช้าเร็ว ๆ คนจะได้ออกมาทำบ้านอีก เราก็เดินไปดู เพราะตอนนั้นยังไม่มีเงินทำบ้านตัวเอง ต้องนอนอยู่ที่โรงเรียนประถม เหนานนั้นแหละ ส่วนเพื่อนบ้านที่เคยอยู่ใกล้กัน คนหนึ่งได้ที่อยู่ตรงหลังโรงเรียนประถม โน่น ใจ บ้าน

หันหลังใส่กัน ส่วนคนอื่นกระจัดกระจายไปหมด แถวนี่ไม่ได้ติดกับใครเลยนะคนเก่า แยกกันคนละฝั่ง พอมันไกลก็เลยจี้เกียดไปหากัน เมื่อก่อนออกมาหน้าบ้านก็เจอกัน นั่งคุยกัน แต่เดี๋ยวนี้ก็จะไปหากัน ได้ก็เล่นเอาเมื่อยไปเหมือนกัน เลยห่างเหินกันไป อย่างลุงที่ขายกาแฟไว้ เมื่อก่อนอยู่หน้าบ้าน แต่ตอนนี้อยู่ซอยโน้น (เธอพูดถึงลุงเวียง ที่เปิดร้านกาแฟตรงหัวมุมซอย 2 ตรอก 3) เดี่ยวนี้คนเข้ามาอยู่เยอะขึ้นก็พอได้คุยกันบ้าง มีเพื่อนบ้าน”

ภาวะความเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยแบบกระทันหัน มีผลต่อสภาพจิตใจของพี่เสียง ความเจ็บของชุมชนที่ปราศจากผู้ที่เธอคุ้นเคย ความเครียด หงุดหงิด เหงา เหงิง ทำให้เธอคิดถึงบ้านเก่า คิดถึงบรรยากาศที่เธอคุ้นเคยมาทั้งชีวิต เครือข่ายทางสังคมในชุมชน เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องที่เคยอยู่ใกล้กัน คอยทักทาย ใถ่ถามสารทุกข์สุขดิบกัน และพื้นที่ตลาดที่เธอเคยเดินออกไปขายน้ำเต้าหู้ ไปซื้อกับข้าวทุก ๆ วัน ลูกค้าขาประจำของเธอ แม่ค้าที่เธอเคยไปซื้อของและพูดคุยด้วยทั้งหมดเหล่านี้ถูกตัดออกไปจากชีวิตของเธอเพียงชั่วข้ามคืน เหลือเพียงเธอกับสามีและที่ดินเปล่า ๆ หนึ่งผืน ซึ่งคงไม่ต่างไปจากครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนที่ต้องประสบชะตากรรมเช่นเดียวกัน เพราะหลังจากย้ายมาอยู่หมู่บ้านจัดสรรใหม่แห่งนี้ในระยะแรก ภายใต้อาการกดดันของชาวบ้านทำให้สัทธิกรรมการหย่าร้างเพิ่มขึ้น การทะเลาะวิวาทระหว่างคู่สามี และชาวบ้านด้วยกันเองก็เพิ่มขึ้น ผู้ชายหลายคนกลายเป็นคนติดเหล้าเพราะหาทางออกให้กับตัวเองและครอบครัวไม่ได้

ชาวบ้านที่ได้ที่ดินในช่วงแรก หลายครอบครัวยังไม่ได้ย้ายออกมาในทันที แต่จะเช่าบ้านอยู่ในเวียงเพื่อค้าขาย หรืออาศัยกับญาติเป็นการชั่วคราว แล้วออกมาปลูกบ้านในที่ดินที่ได้จากโครงการฯจนแล้วเสร็จ จึงย้ายออกมาอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่จัดอยู่ในฐานะปานกลาง หรือมีรายได้แน่นอน มีญาติอยู่เมืองนอกช่วยเหลือ หรือมีร้านขายของในตลาด เช่น ขายเสื้อผ้า ขายกระเป๋า/รองเท้า ขายเครื่องไฟฟ้า ฯลฯ มีรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์เป็นของตัวเอง แต่สำหรับครอบครัวพี่เสียงแล้วไม่มีปัญหาทำเช่นนั้นได้ เพราะลำพังค่าใช้จ่ายในครอบครัวแต่ละวันก็แทบจะหาไม่ได้อยู่แล้ว ดังนั้น ในช่วงที่ยังไม่ได้สร้างบ้านครอบครัวของเธอจึงอาศัยพักอยู่ที่โรงเรียนประถมในชุมชน ซึ่งมีทั้งหมดเพียง 5 ห้อง (ป.1 - ป.5) อยู่ได้คราวละ 5 ครอบครัว ถ้าครอบครัวไหนปลูกบ้านพออยู่ได้แล้วจะย้ายออกไป ให้ครอบครัวอื่นก็เข้ามาอยู่แทน หรือบางครอบครัวก็ไปนอนที่สถานีอนามัย

บ้านในหนองจันทน์ส่วนใหญ่จะปลูกกันเป็นแถวเรียงรายต่อเข้าไปในหนอง บ้านของพี่เสียงก็เช่นกัน ตั้งอยู่ระหว่างกลางและใช้ฝาต่อจากบ้านที่ติดกัน ดังนั้น เวลาเรือถอนแล้วไม้ที่ขมมาด้วยจึงมีจำนวนไม่มากเพราะได้ฝาเพียงข้างเดียว ไม้ที่ขมอีกจำนวนหนึ่งและหลังคา อีกทั้งไม้บางส่วนยังผุเพราะอายุการใช้งานและพังระหว่างการเรือถอน ส่วนข้าวของภายในบ้านที่ขมมานั้น เธอบอกว่าไม่มีอะไรมากมาย

“ตอนขนของมาไม่มีอะไรมาหกรอกเพราะบ้านเราหลังเล็ก มีชุดโต๊ะรับแขกไม่กี่เก้าอี้ ๑ ชุดหนึ่ง แต่ตอนนี้เหลือเก้าอี้สองอันที่วางอยู่ข้างจักรเย็บผ้า โน่น ใจ ส่วนที่เหลือพังบ้าง หายไปบ้าง ชุดที่เห็นใช้อยู่นี้เป็นของน้องสาวมัน โละทิ้งเลยเอามาใช้ ส่วนตู้โชว์อันนี้ เพิ่งมาผ่อนเอาตอนอยู่ที่นี้ วันละ 15,000 กีบ (60 บาท) เพราะตอนนั้นยังมีรายได้จากการขายของหน้าบ้าน ใจ แต่ตอนนี้ไม่มีแล้ว ส่วนเครื่องนอนก็มีแค่เสื่อ หมอน มุ้งไปอย่างนั้นแหละ สิบปีละ ทิ้งไปหมดแล้ว เครื่องครัวยังไม่มียอะไร มีแต่หม้อกระทะของเขาแบ่งกันใช้ เขาให้ใช้ก็ใช้ ไม่มีของตัวเองหกรอก ของใช้ส่วนตัวยังไม่มียอะไรนอกจากเสื้อผ้าไม่กี่ชิ้น”

ถึงแม้จะได้เงินค่าชดเชยจำนวนไม่มาก แต่ชาวบ้านก็ยังปลอบใจตัวเองว่า ช่างเถอะ อย่างน้อยก็ได้ที่ดินฟรี แต่หลังจากขนไม้มากองไว้แล้ว แทนที่จะได้สร้างบ้าน พี่เสือกกลับพบปัญหาในการสร้างบ้านไม้ ทำให้ลุงฟุคสามีของเธอต้องไปยืมเงินเพื่อนมาสร้างบ้านปูน

“พอขนไม้มาได้สองวัน วันที่สามมาดูไม้ปลวกขึ้นกินหมดเลย ที่ตรงนี้เป็นดินปลวก ไม้ใช้สร้างบ้านไม้ไม่ได้ จนมีคนพูดว่า “คนหนองจันทน์พอย้ายมาที่นี่กลายเป็นคนรวยเพราะได้อยู่เฮือนก่อ (บ้านปูน)” ถึงจะบอกว่าจนก็ไม่มีใครเชื่อ เพราะตอนอยู่หนองจันทน์อยู่บ้าน ไม้ (หัวเราะ) เฮือนก่อมีไม่ถึงสิบหลังนะหนองจันทน์ ที่เหลือเป็นไม้หมดเลย พอมาที่นี่หาบ้าน ไม้ค่อนข้างยาก ที่จริงเพราะบ้าน ไม้อยู่ไม่ได้ อย่างไม้ตรงหลังบ้านที่ ตอนแรกเริ่มก่อหน้าบ้านก่อน หลังบ้านยังใช้ไม้อยู่ พอเราถ่อถึงหลังบ้าน ไม้เสาเราก็ปล่อยไว้เลย ไม้รื้อออก แต่เราถ่อเสาปูนไว้ติดกัน ตอนนี้อยู่ปลวกกินจากพื้นถึงหลังคาแล้ว เคาะ ๆ คูข้างในไม่มีอะไรเลยเหมือนกล่องกระดาษ แล้วเป็นกันทั้งหมู่บ้านเลยนะ ที่ตรงนี้เป็นดินปลวก”

การต้องสร้างบ้านปูนทำให้พี่เสือกประสบปัญหาเรื่องเงินเป็นอย่างมาก เนื่องจากญาติพี่น้องของเธอส่วนใหญ่แล้วทำงานรับจ้างหรือค้าขายแบบหาเช้ากินค่ำ ถึงแม้ว่าพี่สาวคนโตของเธอก็ได้ที่ดินอยู่ไม่ไกลกันนัก แต่ก็ประสบปัญหาเรื่องการปลูกสร้างบ้านเช่นเดียวกัน ส่วนเครือญาติฝ่ายสามีนั้นฐานะดีกว่า แต่ก็ไม่ได้ช่วยเหลืออะไรมาก เพราะลุงฟุคซึ่งเป็นสามีไม่ยอมไปขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องของตน เนื่องจากรู้สึกว่าเป็นการเสียหน้าที่ตนเองเอาตัวและครอบครัวไม่รอด ซึ่งการเข้าไปขอความช่วยเหลือจากเครือญาติลุงฟุคส่วนใหญ่มักจะเป็นหน้าที่ของพี่เสือก แต่ด้วยความที่ลุงฟุคเคยเป็นหัวหน้าสมาคมเวียดนามในหนองจันทน์มาหลายสมัย ทำให้มีเพื่อนฝูงมีคนรู้จักเยอะ โดยเฉพาะเพื่อนกลุ่มที่เล่นฟุตบอลด้วยกัน จึงพอมือคนยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือให้ยืมเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อมาสร้างบ้าน

“ตอนสร้างบ้านนี้เราไม่มีเงิน ต้องอาศัยยืมจากเพื่อน ๆ ของตาเฒ่า (สามี) คนละนิดละหน่อยนี่แหละ เขาไม่เอากำไร เราคืนเขาตามกำหนด วันหลังเราก็ไปขอยืมคนอื่นต่อ เพราะเราไม่ได้ทำเสร็จทีเดียว นาน ๆ เราทำทีละอย่างสองอย่าง ตามกำลังทรัพย์ เหมือนงวคนนี้มีคนให้ยืมเงินมา

ก็ซื้อของมาเก็บไว้ ใต้น้อยก็ทำตามน้อย อย่างเราไปยิ้มได้สัก 4-5 แส่น (เกือบสองพันบาท) เรากะว่า ได้ฝานี้ เราก็ทำฝานี้ก่อน แล้วก็ค่อย ๆ ผ่อนเขาให้หมด แล้วเราก็ไปยิ้มคนอื่นมาทำต่อ ประมาณนี้แหละ เพราะตาเฒ่า (สามี) ก็ไม่ได้ทำอะไร เมื่อก่อนแกเป็นช่างไม้แต่หยุดมาได้สิบกว่าปีแล้ว เพราะเราใช้มือ ทั้งเจาะ ทั้งเลื่อย แต่เดี๋ยวนี้มันมีเครื่องจักร มันทันสมัย อีกอย่างคนอื่นเขาคิดราคาสูงกว่า สู้ไม้ไหว ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ พี่ก็ยังทำเต้าหู้แล้วขึ้นรถเมลล์ไปขายที่ตลาดนะ แต่เรามีทุนน้อยทำน้อยแล้วต้องจ้างรถเข้าไปขายในเมืองมันไม่คุ้มก็เลยหยุด แล้วก็รับฝามาเย็บด้วย พอมายังอยู่ก็ยิ่งรู้สึกว่ามันไกล เย็บได้ระยะหนึ่งแล้วเขาไม่ขึ้นค่าแรงให้เลยหยุดอีก เรบวกลการรวมในต้นทุนด้วย พอเขาไม่ขึ้นให้ เราก็ไม่ได้อะไร ก็เลยต้องหยุดเพราะมันเหนื่อย ได้เงินมาเท่าไรก็เอาไปใช้หนี้หมด ต่อมาเลยเปลี่ยนมาขายของหน้าบ้าน เอาเงินที่ได้จากการเย็บฝามาซื้อของเข้าที่ละน้อย”

นอกจากจะเป็นเสาหลักในการหารายได้เข้าบ้านแล้ว พี่เอียงยังต้องทำหน้าที่แม่บ้าน ทำกับข้าว ซักผ้า ดูแลลูกพี่และลูก ๆ ที่ในขณะนั้นยังเรียนไม่จบมัธยมต้น ไม่เพียงเท่านั้น เนื่องจากครอบครัวไม่มีรายได้เพียงพอที่จะจ้างคนมาสร้างบ้าน อีกทั้งสามีเธอก็อายุมากแล้ว (ลุงฟุคแก่กว่าพี่เอียง 15 ปี) พี่เอียงจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยลุงฟุคในการสร้างบ้านด้วย

“ตอนสร้างบ้านหลังนี้ก็ต้องช่วยกันนั่นแหละ เพราะมีกันอยู่สองตัวเมีย ผสมปูนเสร็จ ตรงข้างล่างนี้ก็ช่วยกันก่อ พอปีนขึ้นไปสูงก็ให้พี่ขึ้น ไป เมียเป็นคนยื่นของให้ ช่วยกันทำ พอถึงเวลาทำกับข้าวเราก็วิ่งไปทำ เสร็จก็มาช่วยพี่ทำต่อ เพราะตั้งค้จะไปจ้างคนเราไม่มีใจ เพื่อน ๆ เขาช่วยเรื่องเงินแล้วเราก็ค่อย ๆ ทำกันเอง แต่แบบบ้านอะไรต่าง ๆ ตาเฒ่าเป็นคนคิดหมด พี่ไม่เข้าไปยุ่งหรอก ปล่อยให้พี่เอียงทำหน้าพี่ของแก”

ในครอบครัวปีตาธิปไตยแบบขงจื้อที่ผู้ชายมีอำนาจมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายจะเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน มีเครือข่ายในพื้นที่สาธารณะที่เป็นทางการมากกว่าผู้หญิง อย่างที่ลุงฟุค หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องออกแบบบ้าน ส่วนพี่เอียงมีหน้าที่หาเงินมาใช้หนี้ให้เพื่อนของลุงฟุค และเนื่องจากเงินที่ยืมมานั้นมาจากเครือข่ายทางสังคมของลุงฟุคยิ่งทำให้พี่เอียงรู้สึกว่ามันสมควรแล้วที่เธอจะต้องออกมารับผิดชอบ ทำหน้าที่เป็นผู้หาเงินมาใช้หนี้ ในขณะเดียวกันผู้หญิงก็มีเครือข่ายไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้หญิงด้วยเช่นกัน แต่ในกรณีของพี่เอียง เครือข่ายของเธอถูกตัดขาดลงหลังจากการย้ายบ้าน ทำให้อำนาจต่อรองภายในบ้านของเธอถูกลดทอนลง

ถึงปัจจุบันบ้านของพี่เอียงยังไม่แล้วเสร็จ ไม่ได้ทาสี เป็นเพียงปูนเปลือยเปล่า ไม่มีเพดาน มีห้องนอนขนาดประมาณ 3 x 3 เมตรทั้งหมด 3 ห้อง เรียงกันเป็นแถวตามทางเดินถัดจากพื้นที่ห้องกลาง ซึ่งมีศาลกราบไหว้บรรพบุรุษติดอยู่ด้านบนหันออกไปหน้าบ้าน ส่วนด้านล่างมีศาลเจ้าวางอยู่ ในห้องกลางมีตู้โซฟาไม้สูงเกือบ 2 เมตรตั้งอยู่ ข้างหลังบ้านเป็นพื้นที่ว่างไว้สำหรับ

ทำอาหาร ห้องส้วมและห้องอาบน้ำอย่างละ 1 ห้อง นอกจากนั้นบริเวณข้างบ้านที่เว้นไว้เป็นห้องแยกต่างหาก เพื่อเก็บของอุปกรณ์ที่เหลือจากการทำบ้าน

ผู้ศึกษาสังเกตเห็นรูปปั้นของโฮจิมินอันเล็กตั้งอยู่บนสุดของผู้โซ้ว ในตำแหน่งใกล้เคียงกับหิ้งบรรพบุรุษ อันแสดงถึงความเคารพนับถือที่มีต่อท่านเช่นเดียวกับบรรพบุรุษของตน ภายในตู้โซ้วมีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างเช่นหม้อ ถ้วยจานชามที่ยังใหม่ แก้วน้ำเอาไว้รับแขก ตรงกลางเป็นที่ตั้งของทีวีสีขนาด 21 นิ้ว และชั้นล่างเป็นเครื่องเล่นซีดียี่ห้อจากจีน ที่เด่นที่สุดได้แก่ใบประกาศเกียรติคุณจากสมาคมเวียดนามที่เป็นชื่อของลุงฟุคเรียงรายอยู่เต็มตู้ พร้อมด้วยธงเล็ก ๆ ที่เป็นที่ระลึกจากการเข้าร่วมการแข่งขันกีฬาฟุตบอลกระชับมิตรรายการต่าง ๆ ที่จัดโดยสมาคมเวียดนามตั้งแต่สมัยที่ลุงฟุคยังหนุ่ม ๆ จนถึงปัจจุบัน และรูปภาพของลุงฟุคในชุดเล่นฟุตบอลที่ถ่ายกับเพื่อนร่วมทีมติดอยู่ตามกระจกฝั่งขวา ส่วนกระจกฝั่งซ้ายของผู้เป็นรูปของลุงฟุคกับลูก ๆ ตอนเป็นเด็ก แต่ผู้ศึกษาไม่เห็นมีรูปภาพของพี่เอียงปรากฏอยู่ในตู้นี้เลย

ตู้โซ้วที่วางอยู่ในห้องกลางนี้ เป็นพื้นที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของผู้เป็นเจ้าของบ้าน ซึ่งอัตลักษณ์ของลุงฟุคถูกทำให้เป็นอัตลักษณ์ของครอบครัว เป็นหัวหน้าครอบครัว เรื่องที่สมควรยกย่องคือบทบาทในพื้นที่สาธารณะ งานที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมที่เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นชาย (masculinity) ส่วนพี่เอียงเป็นเพียงผู้หาเลี้ยงที่ “ไร้ตัวตน” (selfless) เพราะแม้แต่ในตู้โซ้วยังไม่มีพื้นที่เหลือให้กับผู้เป็นเมียอย่างเธอ จะมีก็แต่เครื่องครัวที่เชื่อมโยงกับความเป็นหญิง (femininity) ซึ่งเมื่อถูกผู้ศึกษาถามว่า ทำไมไม่เอารูปของพี่ไปตั้งโซ้วบ้าง คำตอบที่ได้จากพี่เอียงคือ “พี่ไม่ชอบถ่ายรูป” ส่วนจักรเย็บผ้าซึ่งเป็นเครื่องมือหากิน ที่เคยช่วยสร้างเสริมอำนาจทางเศรษฐกิจให้กับพี่เอียงนั้น ตอนนี้อยู่ทางฝั่งใต้ที่ทางเดินที่เชื่อมระหว่างหน้าบ้านเข้าสู่ห้องครัว

เวลาพูดถึงลุงฟุคน้ำเสียงของพี่เอียงจะแผ่วไว้ซึ่งความเคารพอยู่ตลอดเวลา อาจเป็นเพราะอายุที่ห่างกันถึง 15 ปี พี่เอียงไม่เคยตำหนิลุงฟุคที่ไม่ทำงานหาเลี้ยงเธอ แต่กลับภูมิใจในตัวสามีของเธอที่สามารถสร้างบทบาทในฐานะหัวหน้าสมาคมเวียดนามของชุมชน จนเป็นที่ยอมรับและมีคนนับหน้าถือตา เธอพูดอยู่เสมอว่าถ้าไม่ได้ความช่วยเหลือเพื่อน ๆ ของลุงฟุค ก็คงไม่มี “บ้านใหม่” หลังนี้ ถึงแม้ว่ามันจะยังสร้างไม่เสร็จก็ตาม อุดมการณ์ครอบครัวที่ถูกหล่อหลอมเข้าไปในจิตสำนึกของผู้หญิงเวียดนามอย่างพี่เอียงนั้น ทำให้เธอไม่เคยรู้สึกเหน็ดเหนื่อยกับ “หน้าที่” ของเมียและแม่ ที่รับผิดชอบทุกอย่างทั้งในบ้านและนอกบ้าน แต่กลับเป็นความโชคดีของเธอที่ได้มีสามีอย่างลุงฟุค และความไร้ตัวตนของเธอเอง

ดังนั้น การย้ายบ้านสำหรับพี่เอียงจึงเป็นการย้ายอาณาจักรปิตาธิปไตยของลุงฟุคมาไว้ที่ชุมชนจัดสรรใหม่ การที่เธอผูกพันตัวเองอยู่กับหนองจั้นอย่างเหนียวแน่น ทำให้การย้ายออกมาก่อให้เกิดความสับสนในการตีความอัตลักษณ์ใหม่ กับสถานที่ใหม่ โดยเฉพาะเมื่ออำนาจทาง

เศรษฐกิจของพี่เอ็งต้องลดทอนลง รวมทั้งเครือข่ายทางสังคมของเธอได้ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในอาณาเขตของชุมชนใหม่ด้วยเงื่อนใยของระยะทาง ส่งผลให้เธอสูญเสียความมั่นใจในตัวเอง ที่จะกลับมาเริ่มต้นค้าขายในพื้นที่ตลาดอีกครั้ง พี่เอ็งจึงเป็นตัวอย่างของผู้หญิงที่ยอมแพ้ต่อโชคชะตา ยอมอยู่อย่างไม่มีรายได้ในบ้านใหม่ นั่งเลี้ยงหลาน (ลูกของลูกชายคนโต) ไปวัน ๆ รอคอยความช่วยเหลือจากลูกชายและลูกสะใภ้ ซึ่งมักจะซื้อกับข้าวเข้ามาฝาก หรือให้เงินใช้บ้างเวลามารับลูก

“มาอยู่ที่นี่แล้วรู้สึกว่าจะไร้มันก็ไกลไปหมด พี่ไม่ยอมไปไหนเลย รู้สึกว่ามันลำบากไปหมด ตอนแรกก็สู้อยู่หรอกนะ แต่หลัง ๆ มันเริ่มไม่ไหว จะว่าไปแล้วยังไงก็ไม่ดีเท่าบ้านเก่าหรอก พี่ชอบที่นั่นมากกว่า ถึงจะแออัดแต่มันหากินสบาย ไม่ต้องเดินทาง เพราะเราอยู่ที่นั่นจนชินแล้ว อย่างบ้านปูนแบบนี้ก็ไม่คิดว่าจะได้อยู่หรอก เคยอยู่แต่บ้านไม้ ออกมาที่นั่นมันไกลตลาดอยากทำอะไรก็ลำบาก อย่างโรงเรียนเวียดนามในเวียงเขาสวนให้ไปสอนเด็กอนุบาล ที่ยังไม่ไปเลย กลัวไหนจะต้องดูแลหลานอีก แต่เขาก็เสนอให้หลานเรียนฟรีนะ แต่พี่ก็ยังคงกลัวอยู่ดีถ้าต้องขับรถมอเตอร์ไซค์เข้าไปเอง ถ้าเกิดอุบัติเหตุจะว่าไง แต่ถ้าพี่มีเงินก็อยากย้ายกลับเข้าไปอยู่ในเวียงนุ่นแหละ ตรงที่มันหากินได้ แต่นั่นมันไม่มีก็จำเป็นต้องทนอยู่ไปวัน ๆ ถ้ามีเงินเหมือนคนอื่น ไม่อยู่จริง ๆ นะแบบนี้ ไปทำอย่างอื่นแล้ว เพราะเรายังไม่แก่ถึงขนาดต้องนั่งอยู่นอนกินใจ”

อย่างที่ได้อธิบายไปแล้วว่าพื้นที่ทางกายภาพมีผลต่ออัตลักษณ์ทั้งในฐานะที่คนอื่นมองเราและในฐานะที่เรามองตัวเอง รวมไปถึงการจัดความสัมพันธ์ของตัวเรากับผู้อื่นด้วย พื้นที่ทางกายภาพใหม่ หรือ “บ้านใหม่” มีผลต่อการตีความอัตลักษณ์ของพี่เอ็ง ทำให้เธอรู้สึกว่าเธอกลายเป็นอื่น (other) ของความเป็นเมืองไปเสียแล้ว รู้สึกว่าการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ในเมืองนั้นไม่ปลอดภัย มีความรู้สึกแปลกแยกไม่คุ้นชิน ทั้ง ๆ ที่เธอเกิดและเคยใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่กลางใจเมืองถึงแม้ว่าในช่วงแรก เธอจะพยายามรักษาอัตลักษณ์ความเป็นเมืองไว้โดยยังเดินทางเข้ามาขายน้ำเต้าหู้ในตลาด รับฝากกลับไปเยี่ยมที่บ้านและออกมาส่งเอง แต่เมื่อเวลาผ่านไป ระยะทางและภาวะกดดันทางเศรษฐกิจทำให้เธอต้องยอมแพ้ในที่สุด (รายละเอียดในบทที่ 4)

3.2.2 พี่เอ็ง: ความคุ้นชินใหม่กับเสาหลักบ้านเก่า

พี่เอ็งอยู่กินกับสามีคนที่แรกจนคลอดลูกคนที่ 2 เธอจึงตัดสินใจเลิกงาน ต่อมาไม่นานก็เสียชีวิตเพราะกินเหล้ามาก ส่วนสามีคนที่ 2 ของเธอก็ติดเหล้าอีกเช่นกัน พอเมาก็มักจะหาเรื่องทะเลาะ ดังนั้นเธอจึงได้ออกจากบ้าน มีลูกด้วยกัน 1 คน ต่อมาเธอก็พบกับสามีคนที่ 3 ซึ่งแต่งงานเซ็นรถเซ็นรับจ้างในตลาด ได้ไม่นานเธอก็ตัดสินใจอยู่กินกับแดง ซึ่งตอนนี้มีลูกด้วยกัน 2 คน รวมทั้งหมดเป็น 5 คน แแดงเองก็ติดเหล้าไม่ต่างจากสามีคนแรกและคนที่ 2 ของเธอ พี่เอ็งย้ายออกไปเช่าบ้านอยู่กับแดงที่โพนพะเนาได้ระยะหนึ่ง ก่อนที่จะได้ยืมข่าวจากทางการถึงการโยกย้าย

ชุมชนหนองจันทน์ออกไปอยู่เขตรอบนอก ซึ่งเป็นช่วงที่เจ้าหน้าที่โครงการมาทำการสำรวจสถิติจำนวนครอบครัวที่ได้รับที่ดินชดเชยพอดิ ดังนั้น ครอบครัวของเธอจึงไม่มีชื่ออยู่ในรายชื่อที่จะได้รับสิทธิ์ดังกล่าว

“ตอนแรกพี่จะไม่ได้อยู่แล้วนะที่นี่ เพราะตัวพี่มันชวนย้ายไปอยู่ใกล้กับครอบครัวของ มัน บ้านแม่มันอยู่โพพพะเนา ก็เลยลองไปทำมาหากินที่นั่น แม่มันบอกจะช่วยลงทุนให้ขายของแต่สุดท้ายแล้วก็มีแต่คำพูด พอเอาเข้าจริง ๆ แล้วช่วยอะไร ไม่ได้สักอย่าง หลอกเราย้ายมา คิไม่ดีที่เราล้มหลังอย่าง โน้นอย่างนี้อีก พอดิได้ข่าวว่าเขาจะให้ที่ดินก็เลยย้ายกลับมาอยู่บ้านแม่ของพี่ (ป่าเลี่ยน) เรามีแค่ทะเบียนบ้านแต่ไม่มีบ้านในหนองจันทน์ พอดิน้องสาวที่ไปทำงานอยู่แคนาดารู้เรื่อง เขาส่งสารเห็นว่าพี่มีลูกหลายคน เขาก็รีบส่งเงินมาให้วิ่งเต้น หมดเบียร์ไป 2 ลัง ไหนจะซื้อโน่นซื้อนี่ให้เจ้าหน้าที่อีก จ่ายไปร้อยกว่าเกือบสองร้อยเหรียญ (5-6 พันบาท) ถึงจะได้ที่ดินแปลงนี้มา ซึ่งเราไม่มีสิทธิ์เลือกเลยอยากได้ตรงไหนเพราะเราไม่มีเงิน ที่ถูกจัดให้อยู่ประเภท 3 ได้แค่ 6 x 22 เมตร ถ้าพี่ยังอยู่ในนั้น มีบ้านมีที่ดินให้เขาวัด แล้วก็มิลูกถึง 5 คนเนี่ยนะ พี่ต้องได้อย่างน้อยกว้าง 8-10 x 22 เมตรแล้วละ แต่นี่เราใช้เงินวิ่งเต้นเอา”

เนื่องจากผู้หญิงถูกประกอบสร้างทางสังคม-วัฒนธรรมมาให้ผูกติดอยู่กับกันครัว จึงทำให้ผู้หญิงอ่อนไหวง่ายต่อความอยู่รอดของครอบครัวมากกว่าผู้ชายที่มักถูกเลี้ยงให้มีความสนใจต่อเรื่องสาธารณะ น้องสาวของพี่เฟื่องก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจน ขณะเดียวกันถึงแม้ว่าคนในครอบครัวจะแยกย้ายกันไปอยู่คนละที่ แต่สาเหตกรความเป็นหญิงของครอบครัวพี่เฟื่องก็ยังคงเหนียวแน่น เพราะนอกจากที่น้องสาวของเธอจะส่งเงินเพื่อช่วยปลูกบ้านให้กับพี่สาวแล้ว เธอยังส่งเงินมาปลูกบ้านให้กับป่าเลี่ยนผู้เป็นแม่ แต่พี่ชายที่อยู่เมืองนอกอีกคนกลับไม่ได้ช่วยอะไรเลย จากกรณีของพี่เฟื่องทำให้เราเห็นถึงความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือสนับสนุนกันระหว่างผู้หญิง “sisterhood” ในครอบครัวเดียวกัน ระหว่างแม่กับลูกสาว น้องสาวกับพี่สาว ที่ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมใด ผู้หญิงไม่ว่าจะไปทำงานต่างถิ่นแดนไกลเพียงใด ก็ยังมีสำนึกในความรับผิดชอบ มีความห่วงใยต่อญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลังเสมอ

การต้องย้ายบ้านของพี่เฟื่องจากความคุ้นชินเดิมมาสู่ความคุ้นชินใหม่นั้น ในช่วงแรกที่ยังไม่ได้สร้างบ้านนั้นทำให้เธออึดอัดมาก เพราะลำพังอาชีพหาเช่ากินค้าอย่างเธอ และสามีขี้เหล้าอย่างแดง ไม่มีทางหาเงินมาสร้างบ้านได้ แต่ด้วยความจำเป็น และความต้องการอยากมีที่ดินเป็นของตัวเอง เธอและครอบครัว จึงจำเป็นต้องย้ายออกมาอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรใหม่ที่ไม่คุ้นเคย

“ตอนย้ายมาใหม่ ๆ อึดอัดมาก เพราะรื้อบ้านมากองไว้เลย ๆ เราก็นอนเฝ้า พี่นาก็เอาแผ่นไม้ปู ใช้สังกะสีเก่ามางมุงชั่วคราว ล้อมด้วยฟ้ายางเอาไว้ก่อน แล้วก็นอนกัน在那นั่น สามสี่แม่ลูกนอนตากยุงกันอยู่ในนั้นแหละ พอให้คุ้มแดดคุ้มฝน ทำเหมือนเป็นเพิงพักชั่วคราว รอจนกว่า

น้องสาวฝากเงินมาให้ถึง ได้มาปลูกกระท่อบอยู่กัน ตัวบ้านทุกอย่างข้างเขาทำหมด ตั้งแต่ออกแบบ ปลูกสร้าง เพราะเราก็ไม่มีเงิน ไม่มีปัญญาด้วย ตอนนั้นน้องสาวฝากมาให้ 1,100 เหรียญ (ประมาณ สามหมื่นบาท) ให้ทำบ้าน เสร็จก็เหลือเงินอยู่ประมาณ 2-3 ล้านก็บนี้แหละ (หมื่นกว่าบาท) ก็เอามา ใช้จ่ายในครอบครัว เพราะว่าไม่เราไม่ได้ซื้อ เราใช้ของเดิม ปลูกเหมือนเดิม ขนาดเท่าเดิม แต่ซื้อปูน ดิน ทราช เพราะเราเทพื้น (ปูน) หลังเก่าปลูกอยู่กลางหนองน้ำเทพื้นไม่ได้ แล้วก็ซื้อสังกะสีเพิ่ม บางส่วน เพราะของเก่ามันขึ้นสนิมแล้ว ทะลุเป็นรู แล้วก็อีกขาดตอนหรือไปบ้าง ส่วนที่ซื้อให้ดูแค่นี้แหละ ซื้อใหม่ (เธอซื้อขึ้นไปหลังคาตรงส่วนที่สังกะสีดูใหม่กว่าส่วนอื่น) ที่เหลือเป็นของเก่า คูสิก็ น่าจะรู้จะ เป็นรูอยู่เยอะ ๆ นะ แต่ฝนตกนี้ไม่รั่วนะ เห็นเป็นรูแบบนี้ ขี้วของพื้นขามาทุกอย่างเลย เครื่องเรือนทั้งหมดที่เห็นนี้แหละ (ชี้เข้าไปภายในบ้าน) พวกเครื่องนอน พัดลม เครื่องครัว เพราะ ครั้งสุดท้ายบ้านพี่ไม่ได้ถูกไฟไหม้ บ้านที่สร้างใหม่ตอนนี้อยู่มา 7-8 ปี ปลูกก็กินไปเยอะแล้ว”

ขณะที่ลูกพี่และพี่เอื้องตัดสินใจยืมเงินเพื่อนมาสร้างบ้านปูนแทนบ้านไม้แบบเดิม เพราะไม่อยากให้มีปัญหาเรื่องปลวก แต่สำหรับพี่เฟื่องแม้ว่าจะได้รับเงินช่วยเหลือจากน้องสาว แต่เธอต้องการเก็บเงินไว้ใช้จ่ายในครอบครัว บ้านของพี่เฟื่องจึงสร้างอย่างประหยัดที่สุด มองจากข้าง นอกเป็นกระท่อบไม้หลังเล็ก ๆ ทำจากไม้ที่ผุและมีรอยปลวกเป็นบริเวณกว้าง ข้างในมีส่วนที่เว้นไว้ เป็นห้องข้างหน้า มีทีวีขาวดำเก่า ๆ วางไว้บนโต๊ะไม้ตัวเล็กหนึ่งเครื่อง เนื่องจากไม่มีแผงเสาดอากาศ จึงทำให้ดูได้เพียงบางช่อง ภาพและเสียงก็ไม่ค่อยชัดจนนัก ภายในมีห้องนอนหนึ่งห้อง ขนาด ประมาณ 3 x 4 เมตร ปูเสื่อเก่า ๆ มีพัดลมตั้งหนึ่งเครื่อง ไม่มีมุ้ง นอนอยู่กันสามพ่อลูก มีเสื้อผ้าของ ทั้งสามคนวางกองอยู่บนพื้นห้องนอน พี่เฟื่องบอกว่าตอนนี้บ้านรกมาก เพราะปล่อยให้สามมีเธออยู่ กับลูกเพียงลำพัง ส่วนเธอแยกไปอยู่บ้านแม่ได้ระยะหนึ่งแล้ว ห้องน้ำอยู่ข้างหลังนอกตัวบ้านถัดจาก พื้นที่ห้องเล็ก ๆ ที่ใช้เก็บเครื่องครัวน้อยชิ้นที่ขนมาจากบ้านเก่า วางไว้บนชั้นวางของที่มีฝุ่นเกาะอยู่ เต็ม แสดงว่าไม่ได้มีการทำอาหารมานานพอสมควร หลังบ้านมีบันไดเล็ก ๆ 3-4 ชั้นลงไป บริเวณ หลังบ้านยาวประมาณ 6 เมตร มองเห็นถึงเหล็กขึ้นสนิม สูงประมาณ 1.2 เมตร ไว้ใส่น้ำบาดาลที่ ต่อมาจากบ่อน้ำของบ้านข้าง ๆ ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีน้ำประปาใช้แล้ว (หลังจากย้ายออกได้ 9 ปี ทางกรได้ทำการวางท่อน้ำประปา) และเปิดให้มีการขอยื่นเรื่องขอติดตั้งเพื่อใช้น้ำประปา ราคาจะ อยู่ที่ 1,600,000 กีบ (ประมาณหกพันบาท) ซึ่งถือว่าแพง และชาวบ้านเพียงครั้งหนึ่งของชุมชน เท่านั้นที่สามารถมีน้ำประปาใช้ได้

เนื่องจากที่มาของเงินที่ใช้ในการสร้างบ้านมาจากน้องสาวของพี่เฟื่อง ดังนั้น อำนาจใน การตัดสินใจเรื่องแบบของตัวบ้าน และพื้นที่ใช้สอยทุกอย่างจึงอยู่ที่พี่เฟื่อง โดยที่แดงผู้เป็นสามี ไม่ได้มีส่วนร่วมใด ๆ แต่ถึงแม้ว่าพี่เฟื่องจะมีเงินและมีอิสระในการออกแบบบ้านด้วยตัวเอง แต่ก็

มิได้หมายความว่าเธอมีอำนาจอยู่เหนือนายแดง เพราะเอาเข้าจริง ๆ แล้ว พี่เฟื่องก็ยังคงอยู่ในสถานะเมียของนายแดง และแม่ของลูก ๆ ที่ต้องคอยดูแลสมาชิกในครอบครัวให้ได้

“ตอนนั้นของมานี่พี่ทำคนเดียวนะ ผัวพี่ไม่ช่วยอะไรเลย ไม่เกี่ยวเลย สมัยก่อนนอกจากขายของแล้ว งานบ้านทุกอย่างพี่รับผิดชอบหมด ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน ผัวพี่มันเอาแต่กินเหล้า ทำงานได้เงินมาเท่าไรไม่เคยบอก ไม่เคยให้เราด้วย มันให้แต่ลูกของมันสองคน ค่าใช้จ่ายในบ้านมีแต่พี่คนเดียว อย่างตอนนี้พี่แยกไปอยู่บ้านแม่ ตอนเย็นตลาดปิดมันกลับมาทีก็จะแะกินเหล้า แล้วก็ซื้อกับข้าวให้ลูก พอตอนเช้าก็ให้ค่าขนมลูกไปโรงเรียน พี่ไม่เอาของมันเลยนะ ไม่เคยใช้เงินมันเลย แต่ถ้าวินไหนพี่ทำได้ พี่ก็เอามาซื้อของกิน ของใช้ในบ้าน”

แดงทำงานเป็นรถเข็นรับจ้างในตลาด ทำให้มีรายได้ประจำ วันละ 300-400 บาท ถือว่ามั่นคงกว่าพี่เฟื่องที่ต้องออกไปขายน้ำทั้งที่ไม่มีที่ขายประจำ รายได้ไม่แน่นอน รวมทั้งหากวันไหนไม่มีทุนหรือไม่มีเงินจ้างรถ วันนั้นก็ต้องหยุดขายของ นอกจากนี้ พี่เฟื่องก็ไม่มีสิทธิ์ตัดสินใจเกี่ยวกับรายได้ของสามี และช่วงที่พี่เฟื่องไม่ได้ไปขายของ สามีก็ไม่ได้ให้เงินหรือช่วยเหลืออะไรเธอเลย

แม้ว่าแดงจะจีเหล้าไม่ต่างไปจากสามีคนแรกของเธอก็ตาม แต่พี่เฟื่องก็ยังพยายามรักษาความสัมพันธ์นี้ไว้ ด้วยการทำ “หน้าที่” ทุกอย่างที่คุณเป็นเมียพึงกระทำ แต่หลังจากที่พี่เฟื่องได้มีที่ดินเป็นของตนเองและสร้างบ้านหลังน้อยจนแล้วเสร็จ เธอกลับต้องทะเลาะกับนายแดงเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน เนื่องจาก ที่ดินที่น้องสาวช่วยวิ่งเดินนี้เป็นชื่อของพี่เฟื่องคนเดียว ประกอบกับอาการติดเหล้าอย่างหนักของนายแดง ทั้งสองจึงมีปากเสียงกันเป็นประจำ จนทำให้พี่เฟื่องทนไม่ไหวต้องแยกออกไปอยู่บ้านแม่คือป่าเถื่อนที่อยู่ไม่ไกลกันเท่าไร

“เอกสารสิทธิ์ที่ดินตอนแรกเป็นชื่อพี่ที่ทะเลาะกับผัวทุกวันเพราะมันอยากได้ อยากให้เป็นชื่อมัน ผัวพี่บอกให้พี่ขายเพื่อนขายชาน เพราะมันไม่ได้อยากอยู่ที่นี้ มันไกล มันอยากให้พี่ย้ายไปอยู่ในเวียงกับมัน พี่บอกพี่ไม่ขายเพราะน้องสาวที่วิ่งเดินให้ อีกอย่างถ้าเราขายไปแล้วเราจะไปอยู่ที่ไหนล่ะ ลูก ๆ ก็หลายคน พี่สงสารลูก เอาไว้ให้ลูกอยู่ ถึงบ้านจะหลังเล็กแต่ก็เป็นบ้านของเราไม่ต้องไปเช่าเขา ต่อมาพี่เบื้อ ก็เกิดทะเลาะก็เลย โอนเป็นชื่อน้องสาวพี่ซะเลย คนที่เขาทำบ้านให้หั้นะ แต่ปรากฏว่ายิ่งทะเลาะกันหนักกว่าเดิม มองหน้ากันไม่ติด ทุกวันนี้ขนาดประตูบ้านพังมันยังไม่ยอมซ่อมเลย พอเราบอกมันซ่อมมันว่า “ไม่ใช่บ้านกู ทุกวันนี้อยู่ไปวัน ๆ เท่านั้น ไม่ใช่บ้านของกูนี่” พอเหล้าเข้าปากก็เริ่มด่า เริ่มโวยวาย ทำลูกก็ว่าผิด พุดเหลวไหลไปเรื่อย ใครมาบ้านก็ไม่ได้ เพื่อนฝูงมาหากก็ไม่ได้ คิดว่าจะชวนกันไปทำไม่ดี แล้วเราจะไปไหนได้ละ ไม่ใช่สาว ๆ แล้ว แต่เขาก็ไม่ได้มีผู้หญิงที่ไหนนะ กินแต่เหล้าอย่างเดียว กินในหมู่บ้านนี้แหละ ซื้อกินทีละเป็ก สองเป็ก ก็เมาอาละวาด จนไม่มีใครกล้ามาบ้าน อยู่กับแม่ก็เป็นแบบนี้จนแม่รำคาญ แต่ไม่เคยลงไม้ลงมือ ตอนนีพี่

ก็เลยแยกกันอยู่ พี่ไม่ได้กลับบ้านหลังนี้ละ มันอยากอยู่ที่ให้มันอยู่ ตอนกลางคืนพี่ไปนอนบ้านแม่ แต่กลางวันพี่ก็เข้ามาตอนมันไม่อยู่”

การ โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้เป็นชื่อน้องสาว คือสิ่งที่พี่เฟื่องใช้แสดงอำนาจเพื่อตอบโต้ การข่มขู่ของแดง อีกทั้งการเลือกที่จะขัดแย้งกับสามียังสะท้อนว่าระบบเครือญาติของพี่เฟื่องมีความ มั่นคงและเข้มแข็งกว่าความสัมพันธ์แบบคู่เมีย ส่วนการแยกกันอยู่ของพี่เฟื่องก็ยังคงเป็นการแสดง อำนาจอย่างไม่เป็นทางการ เป็นยุทธวิธี “เพิกเฉย” เอาตัวเองออกจากสถานการณ์ที่ขัดแย้ง เพื่อให้ แแดงสำนึกว่าเราไม่อาจทำทุกอย่างเองได้โดยปราศจากการสนับสนุนจากพี่เฟื่อง

พี่เฟื่องต้องยกเลิกแผงขายผัก เนื่องจากไม่สามารถเดินทางออกไปซื้อผักจากชาวสวนที่ นำมาขายส่งตั้งแต่เช้าตรู่ได้ทัน แต่เธอยังคงใช้รถเข็นตระเวนขายน้ำในบริเวณรอบ ๆ ตลาดข้าวคืนฝั่ง ชนบทเช่นเดิม แต่รายได้ของเธอก็ลดน้อยลง เมื่อเธอต้องใช้บริการรถรับจ้างเพื่อเดินทางเข้าเมืองทุก วัน ประกอบกับภาระในการเลี้ยงดูลูกทั้ง 5 คน ที่อยู่ในวัยเรียน ทำให้เธอต้องกู้เงินระบบผ่อนจ่าย รายวัน ซึ่งดอกเบี้ยแพงมากถึงร้อยละ 50 ไม่เพียงเท่านั้น มีช่วงหนึ่งเธอประสบปัญหาารถเงินของ เธอลือหลุด แต่เธอไม่มีเงินซ่อม ทำให้ต้องหยุดขายของพักใหญ่ ทำให้ลูก ๆ ของเธอต้องไปกินข้าว บ้านยาย ก็คือป่าเถื่อนซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน

จากการที่พี่เฟื่องเชื่อมโยงตัวตนเข้าไว้กับความ เป็นชาวหนองจั้น ดังนั้น การพลัดพราก จากหนองจั้นของเธอจึงมีผลต่อการรับรู้อัตลักษณ์ทั้งหมดของเธอ เมื่อเธอไม่ใช่คนที่อยู่ในเมืองอีก ต่อไป โดยเฉพาะเมื่อชีวิตของพี่เฟื่องต้องลำบาก และยากจนลงกว่าเดิมหลังจากย้ายมาอยู่ในชุมชน จัดสรรใหม่ ทั้งปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย การค้าขาย หนี้สิน ทำให้เธอไม่สามารถดูแลเลี้ยงดูลูก ไป จนถึงปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัว ต้องแยกกันอยู่กับสามี สิ่งเหล่านี้ทำให้ภาพของหนอง จั้นยิ่งชัดเจนในความทรงจำของเธอ ความมั่นคงทางด้านอาหารที่ถึงแม้ไม่มีเงินก็อยู่ได้ เป็นสิ่งที่เธอ อยากย้อนกลับไปตามหาอีกครั้ง

“มาอยู่ที่นี่เรามีบ้าน มีที่ดิน แต่เราไม่มีโอกาสลืมตาอ้าปากได้เลย ทุกอย่างต้องซื้อหมด อยากกินอะไรก็ต้องมีเงิน จะออกไปหาเงินก็ต้องมีเงินค่ารถ ทำให้เราต้องกู้หนี้ยืมสินคนอื่น กลายเป็นคนจู้หนี้ (ติดหนี้เขาไปทั่ว) สุดท้ายแล้วหลายคนก็ต้องขายที่ดินเพื่อใช้หนี้ มีแต่บ้านแต่ไม่ มีเงินซื้อข้าวกิน ถึงตอนนี้พี่ก็ยังคิดถึงหนองจั้นอยู่เพราะที่เกิที่นั่น ไปตลาดที่ไรต้องหัน ไปมอง ที่เดิม คิดถึง ที่เคยอยู่ เคยเป็นบ้านของเรา ยังคิดเสียดายที่เก่าอยู่ ที่ ๆ เราหากินสบาย อย่างมาอยู่ที่นี่ ถ้าเราอยากหากิน อยากไปตลาด ถ้าเราไม่มีเงินเยอะเราก็ออกไปไม่ได้ ถ้าอยู่หนองจั้นเรามีเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ เราก็ออกไปได้แล้ว ถ้าอยู่ที่นี่เรามีเงินไม่ถึง 40,000-50,000 กีบ (150-200 บาท) เราไปไม่ได้ ไหนจะค่ารถไปกลับก็สิบพัน (40 บาท) ไหนจะซื้อของกินอีก ถ้าเราอยู่หนองจั้นมีเงินสิบพัน (40

บาท) ถ้าไม่ซื้อหมู ซื้อเนื้อ เราก็ซื้อปลาทุ กับผักมาลวกกิน ได้แล้ว แต่อยู่ที่นี้ไม่ได้นะทุกอย่างต้องใช้เงินหมด”

3.2.3 เครือข่ายโพ้นทะเล: ที่พึ่งของ “เสาหลัก” อย่างมินฮา

ที่มินฮาได้ที่ดินอยู่บริเวณซอย 3 ซ่อม 4 ซึ่งเป็นเส้นที่อยู่หลังสุดของกลุ่ม 1 ดังเช่นครอบครัวที่เป็นชายขอบอื่น ๆ ที่มินฮาไม่ได้มีโอกาสเลือกทำเลที่ดินของตนเอง และเนื่องจากยังไม่มีเงินปลูกบ้านในที่ดินผืนนี้ ครอบครัวของมินฮาจึงต้องไปขออาศัยนอนเฝ้าบ้านของคนอื่นที่กำลังก่อสร้างแต่เจ้าของยังพักอยู่ในเวียง ซึ่งเจ้าของบ้านจะเข้ามาคุมการก่อสร้างเฉพาะช่วงกลางวัน

“ตอนย้ายมาสมาชิกครอบครัวเรามีกันอยู่ 4 คน คือพี่กับพี่แล้วก็ลูกชายอีก 2 คน พี่ได้ที่ดิน 8 x 20 เมตร แล้วก็ได้เงินอีกแสนกว่ากีบ (ประมาณ 500 บาท) ซึ่งก็ใช้ซื้ออะไรไม่ได้หรอก เพราะมันน้อยมาก ตอนนั้นคิดหนักมาก ว่าเราจะเอาเงินที่ไหนมาสร้างบ้าน เพราะพี่เราก็ไม่เหมือนชาวบ้าน แต่เรามีเพื่อน ใจ เพื่อนฝูงพอ ได้ยินว่าเรารื้อบ้าน ก็ให้มาคนละเล็กคนละน้อยเราก็เก็บไว้ ต่อมาญาติมาจากแคนาดาก็ให้เงิน เพราะเราไปเจอเขาถามเราว่า “ย้ายไปอยู่หมู่บ้านจัดสรรใหม่สร้างบ้านหรือยัง” เราก็ตอบว่า “ยัง” “แล้วอยู่ยังไง” “ก็ขออาศัยชาวบ้าน ที่ดินนะมีแล้วแต่ยังไม่ได้ตั้งเสา” เขาก็ให้มา 100 เหรียญ ส่วนพี่สะใภ้อยู่ฝรั่งเศสได้ยินข่าวก็ฝากมาให้อีก 100 เหรียญ เราก็ดีใจกลับบ้านก็ช้อนไว้ พับไว้ที่ขอบเสื้อชั้นในกลัวถ้าพี่เห็นแล้วจะเอาไปเล่นไฟหมด”

สาแทรกและเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการของที่มินฮา ไม่ว่าจะเป็นเพื่อน ๆ ที่ขายของด้วยกัน เครือญาติที่อยู่เมืองนอก หรือแม่แต่ชาวบ้านในชุมชน สามารถช่วยเหลือได้ในยามจำเป็น เมื่อต้องรื้อบ้านย้ายบ้านออกไปอยู่สถานที่ใหม่ เครือข่ายแบบผู้หญิงนี้ช่วยเสริมอำนาจทำให้เธอไม่รู้สึกโดดเดี่ยว เป็นภาวะของ “บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด” เพราะเธอยังคงมีความผูกพันกับเครือญาติของเธออยู่ตลอดเวลา ทำให้เธอลดการพึ่งพาสามีที่ไม่เอาไหนอย่างพี่เทียน เพราะถึงยังไงเทียนก็พึ่งไม่ได้ มีแต่เป็นภาระให้เธอด้วยซ้ำ

ถึงแม้จะรู้ว่าครอบครัวมีปัญหาเรื่องปลูกบ้าน แทนที่เทียนสามีของมินฮาจะไปหางานทำเพื่อให้มีรายได้เพิ่ม เขากลับเลือกที่จะเข้าทำงานเป็นกองหลอนบ้าน (อาสาสมัครหมู่บ้าน) ซึ่งไม่มีรายได้ นั่งทำงานอยู่ที่สำนักงานของหมู่บ้านทั้งวัน ถ้าวันไหนมีการทะเลาะเบาะแว้งกันของคนในชุมชน เทียนก็จะไปช่วยไต่เถียง หรือถ้าไม่มีอะไรทำก็จะตั้งวงกินเหล้าในกลุ่มกองหลอนด้วยกัน มีอยู่ครั้งหนึ่งที่มีคนเสนองานคนขับรถให้บริษัทเอกชนแห่งหนึ่งให้กับเทียน โดยให้เดือนละ 5,000 บาท แต่เทียนก็ปฏิเสธถึงแม้ว่ามินฮาจะพยายามเกลี้ยกล่อมเพียงใดก็ตาม โดยบอกว่า “เธอไม่ต้องมาสอนฉัน มันไม่คุ้มค่าเดินทางเข้าเมืองหรอก อยู่อย่างนี้แหละดีแล้ว ไม่ต้องเป็นหนี้ใคร”

หนทางที่เทียนจะมาช่วยหาเงินเพื่อสร้างบ้านให้เธอกับลูก ๆ นั้นริบหรี่เต็มที แต่ที่มินฮากลับยังไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามารุมเร้า เธอยังคงขึ้นรถเมล์ไปขายนมส้มที่ตลาดในเมืองอยู่เช่นเดิม ถึงแม้ว่ารายได้จะลดลงเพราะออกไปขายได้เพียงวันละรอบ แต่จากลับเธอก็ซื้อน้ำอัดลม ขนม และเครื่องในหมูมาอย่างขายหน้าบ้านที่เธออาศัยอยู่ในตอนเย็นด้วย ทำให้เธอพอมีรายได้ซื้อกับข้าวเลี้ยงตัวและลูกในแต่ละวัน

แต่หลังจากเก็บเงินจำนวน 200 เหรียญ ช้อนไว้ได้ 5 เดือนเต็ม ที่มินฮาก็ทนไม่ไหว เพราะเห็นลูก ๆ ต้องวิ่งไปดูทีวีบ้านคนอื่น จึงเกิดความสงสารและอยากซื้อทีวีให้ลูกดู แต่ใจหนึ่งก็กลัวว่าถ้าเอาเงินออกมาแล้วผิวจะต่อว่าและเอาเงินไปเล่นไพ่อีก เพราะอย่างน้อยถ้าเอาออกมาแล้วเธอต้องได้บ้านสักหลังให้ลูกอยู่

“พอที่คิดได้แล้วจึงตัดสินใจควักเงินออกมา แล้วรีบเอาไปสร้างบ้านเป็นอันดับแรก ตอนย้ายมา พอรู้บ้านแล้วได้สังกะสีเก่า ๆ เครื่องเรือนก็ไม่มีอะไรมาก มีตู้เย็นที่พี่ใช้ทำงานส้ม ซื้อมาตั้งแต่สมัยแต่งงานกันใหม่ ๆ ตอนนั้นพี่เทียนหาเงินได้ไง นอกจากนั้นก็ไม่มีอะไร เพราะไม่มีมันก็เก่ามากใช้ไม่ได้ต้องทิ้งหมด ส่วนไม้ที่ใช้ทำบ้านที่เป็นไม้ที่เหลือจากบ้านคนอื่นที่เขาทิ้งเพราะมาถึงเขาก็ทำบ้านปูนกัน ไม้ที่รื้อมาก็เหลือใจ เราก็ไปขอมาทำบ้านเรา ปะตรงโน้นตรงนี้ ตกลงบ้านก็เสร็จเพราะเงินเมียทั้งหมด ตัวพี่ไม่ได้ออกแรงอะไรเลย แค่นั่งชี้ซ้ายชี้ขวาเท่านั้นเอง จะเอาอะไรกับเขาละ ขนาดพี่ให้ไปซื้อเสาปูนมาตั้งยังซื้อแค่เสาไม้ ทุกวันนี้ปลวกกินจนบ้านจะพังอยู่แล้ว พี่ยังไม่ปัญหาซ่อมเลย บ้านก็เอียง ไม่รู้ว่าเมื่อไหร่จะพัง บ้านทิ้งหลังใช้เงินไปร้อยเดียว (ประมาณสามพันบาท) ส่วนอีกร้อยหนึ่งก็มาซื้อทีวีให้ลูก รวมโต๊ะและเสาทาอากาศด้วย”

บ้านที่มินฮากลับมาเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูงประมาณครึ่งเมตร ขนาดประมาณ 5 x 8 เมตร มีห้องรวมเพียงห้องเดียวแล้วใช้ผ้ากั้นส่วนหนึ่งของห้องไว้เป็นที่นอนรวมกันทั้งครอบครัว ข้างหลังเป็นห้องน้ำ ส่วนพื้นที่หน้าห้องน้ำใช้ทำอาหารและล้างจาน และไม่มีหิ้งบูชาใด ๆ แต่เวลาที่มีแขกมาบ้าน สิ่งแรกที่ที่มินฮากลับมาให้ดูก็คือรูปภาพของเธอกับญาติพี่น้องจากที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในอัลบั้มรูป แล้วนั่งบรรยายว่าใครเป็นใคร เกี่ยวข้องกับเธออย่างไร การโชว์รูปภาพนี้ไม่ใช่เพียงที่มินฮากลับมาที่ชอบทำ แต่ครอบครัวชาวเวียดนามในลาวอีกหลายที่ก็มักจะทำเช่นเดียวกัน ซึ่งการเล่าเรื่องราวของตัวเองผ่านรูปภาพนี้ เป็นการรำลึกถึงญาติพี่น้องหรือสาแหรกที่อยู่ห่างไกล และยังแสดงให้เห็นว่าพวกเขาที่มีมา สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงถึงความเป็นชาติพันธุ์ รากเหง้าของความเป็นเวียดนาม อันมีผลต่ออัตลักษณ์ของปัจเจกและเครือญาติ ที่ต้องจากกันไปคนละทิศทางเนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจและการเมืองในอดีต และได้ผลิตซ้ำจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างไม่รู้ตัว

การก่อสร้างสร้างความเป็นบ้านกับความเป็นหญิงดูเหมือนจะแยกกันไม่ออก ไม่ว่าจะเป็
นในแง่ของความหมาย คือผู้หญิงทำหน้าที่ผู้ให้ความรัก ความอบอุ่นแก่สมาชิกภายในบ้าน สร้างสาย
สัมพันธ์ที่ดีให้กับครอบครัว ภาระเหล่านี้ยังรวมไปถึงความกินคือผู้คิของสมาชิกในบ้านอีกด้วย
ดังนั้น ด้วยอุดมการณ์ที่เป็นเงื่อนไขให้ผู้หญิงต้องอุทิศตนเพื่อครอบครัวนี้ จึงทำให้พืมินฮายัง
กลับไปขายนมส้มที่ตลาดข้าวคืนอยู่ถึง 3 ปี ต่อมาพบว่าสามีของเธอป่วยเป็นมะเร็งเม็ดเลือด ทำให้
เธอต้องหยุดการขายของทุกอย่างเพื่อมาดูแลเทียนในช่วงที่อาการทรุดหนัก และหลังจากนั้นปีกว่า
เทียนก็เสียชีวิตลง

“ช่วงที่พี่เทียนป่วยครอบครัวลำบากมาก เพราะเราไม่มีราย ได้เลย พี่ต้องไปยืมตั้งเขาจน
ทั่ว เพราะลูกสองคนก็ยังไม่โตยังต้องไปโรงเรียนทุกวันด้วย ตอนนั้นขนาดรองเท้าลูกขาดยังไม่
มีปัญญาซื้อให้เลย สงสารลูกมาก แต่หลังจากงานศพพี่เทียน พี่เหลือเงินก้อนหนึ่งที่ได้จากการให้ทาน
ในงานศพของเพื่อน ๆ และญาติพี่น้องจากที่ต่าง ๆ หลังจากใช้หนี้หมดแล้ว พี่จึงตัดสินใจซื้อ
รถจักรยานยนต์ในราคา 600 เหรียญ (ประมาณ 17,000 บาท) ถือเป็นการลงทุนเพื่อให้เราได้ออกไป
ค้าขาย ไปตลาดได้ เพราะตอนนั้นเรามีแต่จ้างรถ กว่าจะได้ไปต้องยื่นรอเป็นชั่วโมง ไหนจะขาดกลับ
อีก แต่ถ้าเรามีรถใช้เองอยากออกไปตอนไหนก็ได้ ถ้าขายหมดเร็วเราก็กลับเร็ว อีกอย่างเวลาเพื่อน ๆ
อยากเจอ หรือชวนไปไหนเราก็กสามารถไปหาได้”

ถึงจะมีรถใช้แล้วแต่ก็เชื่อว่าพืมินฮายจะสามารถกลับมาเอานมส้มที่บ้านได้วันละหลาย
รอบเหมือนสมัยตอนอยู่บ้านเก่า เพราะระยะทางระหว่างบ้านถึงตลาดยังไกลเท่าเดิม เธอจึงยังคงขาย
ได้เพียงวันละรอบ มีราย ได้วันละประมาณ 100-200 บาท ซึ่งไม่พอกิน และสุดท้ายเธอจึงกลับไปยึด
อาชีพเก่าของเธอคือการเป็นครูนูบาล

และแม้ว่าพืมินฮายจะสามารถสร้างบ้านในชุมชนจัดสรรใหม่ได้สำเร็จ แต่ความเป็นบ้าน
ที่เธอไม่อาจเรียกกลับมาได้ คือความอบอุ่นในครอบครัวที่เคยมีในบ้านเก่า

“ที่โน่นต่างกับที่นี่มาก เพราะอย่างน้อยก็ยังมีน้ำประปา สะดวกสบาย อยากกินอะไรก็
ง่าย เดินไปนิดเดียว มีหมดทุกอย่าง ตกเย็นเรายังได้ซื้อน้ำหวาน ซื้อผลไม้ ซื้อโน่นนี่ไว้ให้ลูกกิน พา
ลูกเดินออกไปเลือกซื้อของ ครอบครัวก็มีความสุข อยู่ที่นี่สงสารลูก เพราะไม่มีอะไรกิน จะซื้อของ
ที่ต้องนั่งรถรับจ้างออกไป เปลืองตั้งค์มาก ลูกขออะไรก็ให้ไม่ได้ รู้สึกว่าเราให้ความอบอุ่นลูกไม่ได้
แล้วจึงจะมาหาพ่อไปอีกคน เหมือนเคราะห์ซ้ำกรรมชดจรง ๆ”

พืมินฮายเป็นตัวอย่างของผู้หญิงที่สู้ชีวิต ไม่ยอมแพ้โชคชะตา ถึงแม้ว่าเธอต้องรับภาระ
เลี้ยงดูสามีและลูกชาย 2 คน แต่เธอก็ไม่เคยท้อถอย เธอสามารถสร้างบ้านและซื้อรถมอเตอร์ไซด์
ได้จากเงินช่วยเหลือที่มาจากกรอุปถัมภ์ของเครือญาติและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ของเธอ ซึ่ง
ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติโดยสาระสำคัญแล้ว เป็นการสร้างพันธะทางสังคม

ของคนที่มีฐานะแตกต่างกัน ผู้มีฐานะสูงกว่าจะเสนอการ “ให้” แก่ญาติที่ตนต้องการจะผูกพันด้วย โดยคาดหวังว่าจะได้รับการตอบแทนจากผู้ใต้อุปถัมภ์ในอนาคต (กนกพร ดิบุรี, 2545:163) ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อผู้หญิงในมิติที่แสดงถึงศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรนอกครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นแรงงาน การทำการผลิต เงินตรา และทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ที่ดิน (เพ็งอึ้ง: 176) และสามารถช่วยให้พื้มีนฮายีนหยัดอยู่ได้อย่างไม่โดดเดี่ยว

3.2.4 บ้านของพื้มาย: เพื่อทดแทนความทรงจำที่หายไป

เช่นเดียวกับชาวหนองจันอื่น ๆ ที่ถูกย้ายมาอยู่ในชุมชนจัดสรรใหม่ ทางผู้รับผิดชอบโครงการฯ จะจัดที่ดินให้อยู่รวมกันในกลุ่ม 1 และเนื่องจากเหตุการณ์ไฟไหม้หนองจันครั้งสุดท้าย บ้านของพื้มายถูกไฟไหม้วอดหมดทั้งหลัง ทำให้เธอต้องมาปลูกเพิงไม้ชั่วคราวอยู่ริมตลาด แล้วทำข้าวเปียก (ถ้วยจับฉนวน) ขายที่เพิงดังกล่าว การที่พื้มายมีลูกค้าประจำเยอะ ทำให้เธอมีรายได้จากการขายข้าวเปียกวันละ 7-8 หมื่นกิบ (ประมาณ 500-600 บาท) เมื่อช่วงเกือบสิบปีก่อน ซึ่งถือว่ามากพอสมควร และด้วยความมัธยัสถ์ตามแบบฉบับแม่ค้าเวียดนาม ทำให้เธอพอมีเงินเก็บและสามารถสร้างบ้านก่อหลังจากได้ที่ดินในหมู่บ้านจัดสรรใหม่ และยังผ่อนรถสองแถวเล็กให้กับสามีอีกด้วย

“ตอนรู้อาจะย้ายออกจากหนองจันก็รู้สึกเสียใจนะ กลัวว่าจะได้อยู่ที่ลำบาก ต้องอยู่ในป่าในดง มาตอนแรกก็ตกใจเหมือนกัน มันไกล เพราะเราไม่เคยออกจากแถวนี้ เราอยู่ใกล้ ๆ เเดิน 2-3 ก้าวก็ถึงตลาดแล้ว ที่เราอยู่หากิน ที่นี้เราต้องมาอยู่ไกลแบบนี้คงจะลำบากมาก ก็คิดไปเรื่อย คิดไปคิดมา กังวลมาก ตอนแรกที่ได้ที่ดินที่คุ่ม 1 ขนาด 8 x 22 เมตร แล้วก็มาปลูกบ้านก่อหลังเล็ก ๆ ก่อน อยู่ได้สักพักแล้วมาผ่อนรถกระบะป้อมเล็ก (รถสองแถวเล็ก) ให้พี่ขับได้ 2 ปี โชคร้ายเกิดอุบัติเหตุไปชนคนบาดเจ็บสาหัส เราไม่มีเงินก็ต้องขายบ้านเพื่อไปรักษาเขา ชนไป 2 คนพร้อมกันเลยนะ เงินเก็บจากการขายของเราก็หมดไปด้วย ตอนนั้นเราต้องไปเช่าบ้านเขาอยู่ แต่พอรักษาคนหายดีแล้ว เราก็เริ่มเก็บเงินซื้อที่ดินใหม่ที่คุ่ม 2 อยู่มาได้ 7 ปีแล้วตอนนี้บ้านยังไม่เสร็จเลย เราสองพี่น้องหาเงินด้วยตัวเอง ค่อย ๆ ทำไป ลูกเต้าสองคนไม่ได้ช่วยอะไร แล้วก็ไม่ได้ไปกู้ใครเขามาด้วย ที่ถึงภูมิโง่มา”

ที่ดินแปลงที่ 2 ของพื้มายตั้งอยู่ในเขตคุ่ม 2 ที่อยู่หลังชุมชนจัดสรรใหม่ พื้มายซื้อมาได้ ในราคาถูก เนื่องจากเจ้าของที่ดินเขาไม่อยากจะอยู่จึงขายต่อให้เธอ เพราะเมื่อเรามองที่ดินแปลงดังกล่าวจากด้านหน้าแล้วพื้นที่จะอยู่ต่ำกว่าถนนประมาณ 1.5 เมตร ผิวดินมีลักษณะไม่เรียบลาดเอียงลงไปทางบ่อน้ำใกล้กับวัดเวียด ที่ดินมีขนาดประมาณ 6 x 22 เมตร จากลักษณะของที่ดินแล้วบ้านของพื้มาย (ขณะนี้ยังสร้างไม่เสร็จ) จึงต้องสร้างสองชั้น คือชั้นล่าง (ใต้ดิน) อยู่ต่ำกว่าถนน ส่วนชั้นสองอยู่ในระดับเดียวกับถนน ซึ่งขณะนี้ ชั้นล่างสร้างเป็นโครงและพื้มายก็เข้าไปอยู่แล้ว

ส่วนชั้นที่สองนั้นเพิ่งตั้งเสาปูน ซึ่งพี่มายบอกว่าจะทำห้องนอนสัก 4 ห้อง เอาไว้เวลามีญาติมาพักด้วย

ตัวบ้านยังเป็นปูนเปลือย ภายในชั้นล่างมีห้องกลางหนึ่งห้อง ซึ่งมีที่นอนใหญ่หนึ่งอันวางอยู่บนพื้น และโต๊ะตั้งทีวี ส่วนหลังบ้านที่ใช่เป็นห้องครัวนั้น มีตู้เย็นใหญ่ที่พี่มายใช้เก็บ วัตถุดิบที่ใช้ในการทำข้าวปุ้นน้ำแจ่ว (ขนมจีนน้ำเครื่องในหมู) เพื่อขายในแต่ละวัน และเนื่องจากพี่มายมีรถเป็นของตัวเอง เธอจึงไม่ลำบากในการเดินทางหรือขนของไปขายในตลาดข้าวคืน นอกจากนั้น ต่อมาเธอยังสามารถเช่าร้านของตัวเองในพื้นที่ตลาด ด้วยความประหยัด ประกอบกับสามีของเธอ พี่พรทำหน้าที่เป็นเพื่อนคู่คิด คอยอยู่เคียงข้างช่วยเหลือเธอ ไม่ว่าเธอจะค้าขายอะไรก็ไม่เคยเคียง สองหัวเมียช่วยกันทำคนละไม้คนละมือ

จากความทรงจำที่ต้องเร่ร่อนในวัยเด็ก กระตุ้นให้พี่มายมุ่งมั่นอยากมีบ้านเป็นของตัวเองสักหลัง ทำให้เธอต้องเก็บหอมรอมริบทุกวิถีทางเพื่อทำให้ความฝันเป็นจริง เธอมักจะกล่าวถึงพี่น้องที่กระจัดกระจายว่าตอนนี้พยายามติดต่อกัน และรวมตัวกันให้บ่อยขึ้นเพื่อทดแทนช่วงเวลาวัยเด็กที่เสียไป ดังนั้น สิ่งที่เธอบอกว่า “เอาไว้เวลามีญาติมาพักด้วย” จึงหมายถึงความต้องการมีบ้านไว้เพื่อเป็นสถานที่แห่งการหวนรำลึกถึงความหลังครั้งเก่า หรือเป็นสถานที่นัดพบ กลับมาพบกันอีกครั้งของพี่น้องที่ต้องแยกจากกันเพราะความยากจน

หลังจากย้ายมาอยู่เกือบสิบปี การเดินทางเข้าเมืองก็สะดวกขึ้น เพราะชาวบ้านพากันซื้อรถเพื่อวิ่งรับ-ส่งผู้โดยสารจากชุมชนเดินทางเข้าเมือง ปัจจุบันมีรถกระบะป่วงอยู่ 30 กว่าคัน เนื่องจากเริ่มมีระบบเงินผ่อนรายเดือนกับบริษัทเอกชน ถ้าผู้ใดขับรถเป็นก็เริ่มวางเงินดาวน์ เพราะส่วนมากเมียก็เป็นแม่ค้าขายของในตลาดอยู่แล้ว จึงต้องออกไปส่งทุกวัน รายได้จากการรับส่งผู้โดยสารจะเก็บเป็นค่าผ่อนรถบ้าง ค่าน้ำมันบ้าง ครบเดือนก็ไปจ่ายให้บริษัท มีแต่ได้ไม่มีเสีย อยู่น้อยแต่จะวันจะมีรายได้ถึงแสนกว่าก็บ (400 - 500 บาท) เพราะรับผู้โดยสารจากหมู่บ้านออกไปคราวละ 4-5 คน เก็บไปเรื่อย ๆ ตลอดทาง กว่าที่จะถึงตลาดก็เบียดเต็มคันรถ แล้วยังขากลับอีก วันหนึ่งถ้าได้หลายรอบ ถือว่ารายได้ดีพอสมควร

พี่มายโชคดีที่สามีของเธอเป็นคนใจเย็น ไม่ค่อยพูด เมียว่าไงก็ว่าตาม เพราะไม่ว่าเมียจะทำอะไร อยากค้าขายอะไร พี่พรก็ช่วยเมียได้ทั้งนั้น แต่สำหรับเรื่องการสร้างบ้านนั้น พี่มายกลับบอกว่าตัวเองไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบ หรือตัดสินใจอะไรเลย ปล่อยให้เป็นที่ของพี่พร “เพราะผู้หญิงไม่รู้เรื่องแบบนี้ เราจะเก่งเฉพาะเรื่องการทำอาหารนี้แหละ ส่วนงานประเภทก่อสร้างเนี่ยต้องยกให้ผู้ชายเขา” ถึงแม้ว่าพี่มายจะบอกว่าเธอเน้นเฉพาะเรื่องทำกับข้าวและค้าขาย ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนสามีเธอนั้นเหมาะที่จะขับรถ และสร้างบ้าน ที่ถือว่าเป็นความรู้แบบผู้ชาย แต่จากการสังเกตของผู้ศึกษาแล้ว พี่พรทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการกวาดบ้าน ล้าง

งาน ล้างผัก ไปซื้อของตามคำสั่งของพี่มาย ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระของเธอได้อย่างมาก ความรัก ความเข้าใจในครอบครัวพี่มาย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เธอสามารถปรับตัว เอาตัวรอดในพื้นที่บ้านใหม่ ที่แตกต่างไปจากบ้านเก่าอย่างสิ้นเชิง

“พอมาอยู่แล้วรู้สึกวุ่นวาย น่าจะให้ตั้งนานแล้ว ให้เราไปงมลำบากทำไมที่นั่น อยู่ในหนองนะ อยู่ที่นี่สบายนะ อย่างที่เห็นนี่แหละ พี่มีบ้านเป็นของตัวเอง (ยิ้มด้วยความภูมิใจ) บั้นปลายชีวิตอยากมีบ้านดี ๆ อยู่กับเขาบ้าง สมัยหนองจั้นเป็นบ้านตัวเองก็จริงแต่เป็นบ้านปะ โน่นปะนี่เต็มไปหมด หออะไรมาพอแอมได้ก็แอม ผังหนึ่งแอมไม่อัด ผังหนึ่งฝาไม้สาน อีกผังหนึ่งเป็นสังกะสีปะไปก่อน มีรูตง โน่นตรงนี้ เพราะเราไม่มีเงิน แต่ยังไงทุกวันนี้ก็ยังคิดถึงหนองจั้นอยู่ คิดถึงมาก คิดถึงที่อยู่ทีนอนเก่า ๆ บรรยากาศเก่า ๆ ถึงแม้ว่าบ้านเราจะโทรมก็คิดถึง เพราะเราเคยอยู่ เคยทำมาหากินที่นั่น มาใหม่ ๆ นอนไม่หลับ ก็ใช้นะว่าเรามาสร้างบ้านที่นี่ แต่ตลกก็มากที่คิด ที่หากิน ที่มันสบาย เราไม่ได้ลำบากอะไร นำให้เราก็มืด ขาดเหลืออะไรก็วิ่งไปตลาด เสร็จ แป๊บเดียวก็ถึงแล้วซื้อข้าวซื้อของ มันก็สะดวกหลายอย่าง แต่จะคิดถึงยังไงหนองจั้นก็เปลี่ยนไปแล้ว ไม่มีชุมชนที่เป็นบ้านของเราเหมือนแต่ก่อน”

สำหรับพี่มายแล้วสภาพทางกายภาพของบ้านไม่ใช่เรื่องสำคัญเลย เพราะถึงแม้ว่าใคร ๆ มองแล้วจะรู้สึกว่าเป็นแค่เพียงเพิงไม้เล็ก ๆ แต่มันก็คือบ้านที่เธอต้องหวนคิดถึงคำนี้ถึงทุกครั้งเมื่ออยู่ลำพัง ไม่ว่าจะย้ายไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ภาพของบ้านหลังเก่าก็ยังคอยตามเธอไปทุกที่ “ที่นอนเก่า ๆ บรรยากาศเก่า ๆ” ในที่นี้มีความหมายรวมไปถึง “บ้านคือที่หาอยู่หากิน” ประโยคนี้สะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อครอบครัว ภาระหน้าที่ของเมียและแม่ที่ต้องเป็นผู้หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องสมาชิกภายในบ้านทั้งหมด เป็นปัจจัยตัดสินใจวิถีชีวิตของพี่มาย ในขณะที่เดียวกันเธอก็ยังใฝ่ฝันถึงบ้านดี ๆ เอาไว้เป็นสถานที่รวมญาติด้วย อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ที่เชื่อมโยงอยู่กับอัตลักษณ์ของเธอนั้น พี่มายสามารถปรับตัวได้ดีกว่าพี่เฮือง พี่เฟื่อง ที่ต้องพบกับปัญหามากมายหลังจากการโยกย้าย เนื่องจากเงื่อนไขอันจำกัดของพวกเธอส่งผลให้ไม่สามารถกลับไปทำมาหากินในพื้นที่ตลาดได้อย่างที่พี่มายทำ

3.3 สรุป

จากเนื้อหาทั้งหมดของบทที่ 3 ได้นำเสนอการปรับตัว การจัดพื้นที่ภายในบ้านจากความคุ้นชินเดิมมาสู่ความคุ้นชินใหม่ การจัดความสัมพันธ์ทางเพศภาวะในครอบครัว และเสาหลักของความเป็นเวียคนาม การสร้างบ้านทางกายภาพและบ้านในแง่ความสัมพันธ์ ของแม่ค้าเชื้อสายเวียคนามที่เชื่อมโยงกับการสร้างอัตลักษณ์ที่มีความหลากหลายภายใต้ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่แตกต่างกัน (position of difference) อันได้แก่ เพศภาวะ (gender) ชาติพันธุ์ (ethnicity) ชนชั้น

(class) อายุ (age) และสภาวะทางร่างกาย (body) การเชื่อมต่อกับความทรงจำ และชุดประสบการณ์ของผู้หญิงกับพื้นที่บ้านเกิดและพื้นที่ ที่เคลื่อนย้ายเข้าไปอยู่ใหม่สัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้เคลื่อนย้าย และยังคงสอดคล้องกับภาพลักษณ์ของพื้นที่ (image of place/location) รวมทั้งยังมีระบบคุณค่าบางอย่างพ่วงมาด้วย นั่นก็คือกฎจริยธรรมของอุดมการณ์ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง (family-centered ideology) แบบชาวเวียดนามที่คอยควบคุมการตัดสินใจในการเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ของพวกเขา

ดังนั้น การสูญเสียบ้านหรือถูกย้ายบ้านไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ว่าอาคารเท่านั้น แต่บ้านยังมีความหมายอื่น ๆ อีกมากมาย จากข้อเขียนของ McDowell ได้กล่าวไว้ว่า บ้านเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ บ้านคือจักรวาลแรกของเรา เป็นพื้นที่ของความทรงจำ และอัตลักษณ์ของคนในบ้านทุก ๆ พื้นที่ทำให้เราซาบซึ้งถึงความคิดเกี่ยวกับบ้าน แต่ความนึกคิดเกี่ยวกับบ้านมีความหมายและความสัมพันธ์ของคน ที่ไม่เคยตายตัวหรือคงที่ แต่กลับเลื่อนไหลและหลากหลาย เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Bachlard, 1969 อ้างใน McDowell, 2003:15) ดังนั้น การย้ายบ้านจึงไม่ใช่แค่การย้ายสถานที่อยู่เท่านั้น แต่เป็นการย้ายคนออกไปจากความทรงจำ (memories) และความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ของพวกเขาอีกด้วย

พบว่ากรณีศึกษาเกือบทุกคนหันมายึดอาชีพค้าขายหลังจากแต่งงาน แม้ว่าก่อนแต่งงานนั้นหลายคนประกอบอาชีพอื่น เพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งกรณีศึกษาส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่างานที่เคยทำอยู่นั้นรายได้ไม่พอกิน โดยเฉพาะในสถานะที่พวกเขากลายเป็นแม่ ทำให้ภาระที่ต้องรับผิดชอบเพิ่มขึ้น อย่างเช่น พี่เอ็ง และพี่มินฮาที่ทำงานเป็นครูอนุบาลในโรงเรียนเวียดนาม พี่มายเคยทำงานเป็นเด็กรับใช้ตามบ้าน ยกเว้นพี่เฟื่องที่เป็นลูกสาวแม่ค้าขายผักอยู่แล้ว

ถึงแม้จะถูกย้ายบ้านแต่ชาวบ้านรวมทั้งแม่ค้าเวียดนามในชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังพยายามรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นคนเมืองเอาไว้ ด้วยการกลับมาทำงานรับจ้าง ขายของ เย็บผ้า หรือหาบเร่อยู่ในตลาดเช่นเดิม แต่ต่อมาหลายคนก็ต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นเพราะไม่อาจทนต่อภาระต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นด้วยเงื่อนไขของระยะทาง ส่วนผู้ชายทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง เข็นรถตามตลาด หรือช่วยเมียขายของ อย่างกรณีของพี่มาย และพี่เฟื่องซึ่งทั้งสองมีสามีเป็นคนลาว สำหรับพี่เอ็งการย้ายบ้านกลับทำให้เธอแปลกแยกกับความเป็นเมืองและไม่อยากเดินทางเข้ามาในเมือง แต่ก็มีผู้ชายบางกลุ่มที่เลิกทำงานและให้เมียหาเลี้ยง ดังเช่นในกรณีของพี่เอ็งและพี่มินฮาที่มีสามีเป็นคนเวียดนาม เหตุผลของการหลอหลอมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันระหว่างเพศ/เพศภาวะดังที่กล่าวมาสร้างสำนึกด้านความสัมพันธ์และผูกพันกับครอบครัวในทางที่แตกต่างกัน สำนึกของผู้ชายจะถูกเลี้ยงให้เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะ ในขณะที่พื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้หญิงกลับอยู่ที่กันครัว ดังนั้นความ

อยู่รอดและความมั่นคงของครอบครัวถูกทำให้กลายเป็นความอยู่รอดและมั่นคงของตัวเอง (ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช, 2550:87)

ในประเด็นของครอบครัวและเครือญาติ หรือสาแหรกนั้นพบว่า ธรรมเนียมของครอบครัวของชาวเวียตนามในลาว จะยังเป็นครอบครัวขยาย ที่ยังคงยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติให้ฝ่ายหญิงต้องย้ายเข้ามาอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย และนับถือศิบรรพบุรุษของสามี ทำให้ฝ่ายหญิงต้องตัดขาดกับเครือญาติของตน แต่สำหรับกลุ่มแม่ค้าในชุมชนหนองจันทน์ส่วนมาก หลังแต่งงานมักจะย้ายออกมาอยู่แบบครอบครัวเดี่ยว ทำให้ไม่ต้องเข้าไปอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวของผู้ชาย จึงไม่ต้องปรับตัวมาก และยังพบว่าถึงแม้จะย้ายบ้านก็ครั้งละหนึ่งโยนแห่งสาแหรกของพวกเธอก็ยังไม่ขาดเลย โดยเห็นได้จากการช่วยเหลือเกื้อกูล สนับสนุนกันระหว่างเครือญาติของฝ่ายหญิงยังมีให้เห็นอยู่ไม่ขาดสาย โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาขึ้น อย่างเช่นพี่เลี้ยงที่ย้ายออกไปอยู่บ้านแม่เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับสามี และให้ลูก ๆ ไปกินข้าวบ้านแม่ในช่วงที่เธอไม่มีรายได้ พี่มินฮา ขอความช่วยเหลือจากเครือญาติของเธอที่เมืองนอกในเรื่องค่าใช้จ่ายในการสร้างบ้าน ยกเว้นกรณีของพี่เฮืองที่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวเดิมหลังแต่งงานส่วนผู้ชายกลับไม่ยอมให้เครือญาติของตนรับรู้ถึงปัญหา ไม่ยอมให้เห็นจุดอ่อน หรือต้องการรักษาภาพลักษณ์ของความสมบูรณ์แบบที่สุดไว้ต่อหน้าครอบครัวเดิม เพื่อให้ครอบครัวของตนภาคภูมิใจในความเป็นผู้นำครอบครัว การแบกหน้าเพื่อขอความช่วยเหลือต่าง ๆ จากผู้อื่นจึงกลายเป็นภาระของผู้เป็นเมีย

ถึงแม้ว่าผู้ชายในครอบครัวแบบเวียตนามจะมีหน้าที่สืบทอดตระกูล รวมทั้งกราบไหว้บรรพบุรุษ แต่ในกระบวนการสร้างและรักษาสาแหรกนั้นผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญมากกว่า ฉะนั้นอัตลักษณ์ทางเพศภาวะจึงไม่เพียงแต่ถูกผูกติดอยู่กับพื้นที่/สถานที่เท่านั้น แต่ระบบเครือญาติก็ยังเป็นบริบทที่สำคัญต่อการกำหนดความสัมพันธ์ทางเพศภาวะด้วย เนื่องจากอัตลักษณ์ของบุคคลมีรากมาจากความทรงจำ และภาพพจน์ที่เชื่อมโยงกับครอบครัว และเครือญาติเสมอ ในขณะที่สถานบันอื่นในสังคมจะถูกกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลง แต่ครอบครัวอาจเป็นสถานบันเดียวที่สังคมพยายามรักษาไว้ คำถามคือ ในทางปฏิบัติหรือในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นทุกเมื่อเชื่อวัน ใครที่เป็นเสาหลักในครอบครัวและสามารถรักษาความเป็นครอบครัวไว้ได้มั่นคงได้ดีที่สุด บทบาทของความ เป็นแม่และเมีย จึงเป็นสถานภาพที่ถูกทำให้อยู่กับที่มากกว่าสถานภาพอื่น ๆ (Leela Dube, 1997 อ้างใน ปรานี วงศ์เทศ, 2549:65)

ในประเด็นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัวพบว่า นอกจากแม่ค้าทุกคนต้องรับภาระหารายได้หลักในบ้าน รับผิดชอบค่าใช้จ่ายประจำวัน รวมไปถึงเงินลงทุนค้าขายแล้ว หลังจากย้ายมาอยู่ในชุมชนจัดสรรใหม่แล้ว ความรับผิดชอบของแม่ค้าทุกคนเพิ่มขึ้นจากการต้องหาเงินมาสร้างบ้าน อย่างในกรณีของพี่เฮือง เธอต้องรับผิดชอบหนี้สินทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง

บ้าน พี่เฟื่องต้องรับภาระขอความช่วยเหลือจากน้องสาว วิ่งเต๋นเพื่อให้ได้ที่ดินในชุมชนและสร้างบ้าน รวมทั้งพี่มินฮาที่การสร้างบ้านของเธอเกิดขึ้นได้เพราะความช่วยเหลือจากเครือข่ายและเครือข่ายทางสังคม (social network) ของเธอเอง ความอดทน ต่อผู้คัดค้านทุกอย่างของเธอคือเพื่อสร้างความอบอุ่นในครอบครัวและสร้างความหมายให้กับบ้าน

ความเป็นแม่ที่ต้องอุทิศตนเพื่อลูก ก็ยังเป็นสิ่งที่แม่ค้าทุกคนให้ความสำคัญ อย่างเช่นพี่เฟื่อง การยอมย้ายมาลำบากในชุมชนจัดสรรใหม่ก็เพราะอยากได้ที่ดิน อยากมีอะไรไว้ให้ลูก โดยยอมแบกรับภาวะกดดันในด้านเศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อที่ว่าลูกนั้นคือสิ่งที่สวรรค์ประทานมาให้ ดังนั้น เมื่อสามีของพี่เฟื่องต้องการขายบ้านเพื่อย้ายกลับเข้าไปอยู่ในเมือง เธอจึงขัดขืนด้วยการโอนเป็นชื่อของน้องสาว

จะเห็นว่าด้วยอุดมการณ์ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง (family-centered ideology) แม่ค้าทั้งหมดใช้อำนาจต่อรองเพื่อตัวเองน้อยมาก รวมไปถึงการใช้เงินที่หามาได้ เพราะรายจ่ายส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อครอบครัว ลูกและสามีเป็นหลัก จนกลายเป็นภาวะไร้ตัวตน (selfless) ในครอบครัว ไม่มีสิทธิในรายได้ของสามี อย่างกรณีของพี่เอื้อง พี่เฟื่อง และพี่มินฮา ดังนั้น การที่แม่ค้าทั้งหลายเป็นผู้หารายได้หลักภายในครอบครัวนั้น จึงไม่ได้หมายความว่าพวกเธอเป็นผู้มีอำนาจในครอบครัว รวมไปถึงการตัดสินใจในใช้เงิน อย่างกรณีของพี่มาย และพี่เอื้อง ที่แม้ว่าพวกเธอจะเป็นคนหาเงิน แต่การตัดสินใจสร้างและออกแบบตัวบ้านแล้ว สามีของพวกเธอยังเป็นผู้มีอำนาจเต็ม แต่ในกรณีของพี่เฟื่องและพี่มินฮา ถึงแม้ว่าพวกเธอจะเป็นคนตัดสินใจในใช้เงินในการสร้างบ้าน แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้อำนาจภายในบ้านของสามีลดลง เพราะเอาเข้าจริง ๆ แล้ว พวกเธอก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่ของ “เมีย” ที่คอยดูแลรับใช้ “ผัว” อยู่เช่นเดิม ถึงอย่างไร ในครอบครัวปีศาจไปโดยแบบขงจื้อแล้ว “บ้าน” ก็คือ “อาณาจักรของผัว” และหน้าที่ของ “เมีย” คือการทำทุกอย่างเพื่อความพึงพอใจ (satisfy) ของผู้เป็นผัว

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะ “แซ่แข็ง” สถานภาพบทบาทของผู้หญิงกับความสัมพันธ์ทางเพศ/เพศภาวะ โดยการใช้จารีตประเพณีที่ดี โดยกฎหมายและ/หรือ การสร้างวาทกรรม หรือชุดคำอธิบายใด ๆ ก็ดี ก็ไม่อาจหยุดยั้งไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เพียงแต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีมาก-น้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของแต่ละกรณีไป กรณีที่สามีทำตัวเป็นอุปสรรคต่อชีวิตครอบครัวจะด้วยสาเหตุหรือภูมิหลังอะไรก็ตามที่ “การสร้างบ้าน” ทั้งในมิติทางกายภาพและมิติทางความสัมพันธ์ทางสังคมมักมีปัญหา แม้ภรรยาจะพยายามอย่างสุดกำลังก็ตาม ในกรณีที่สามีเป็น “คนดี” การสร้างใหม่มักเป็นไปอย่างค่อนข้างประสบความสำเร็จ ท้ายที่สุด “บ้าน” ในประสบการณ์ของผู้หญิงที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ที่ผู้ศึกษานำมาเล่า มีทั้งด้านที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่ของเครือข่ายความสัมพันธ์หลากหลายชุด เป็นทั้ง “บ้าน” และ “ที่ทำงาน”

(ทำมาค้าขาย) ไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น การแบ่งพื้นที่เป็น “ส่วนตัว/สาธารณะ” ในแบบสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นการแบ่งแบบชัดตรงข้าม หรือ “ทวิลักษณ์” จึงใช้ไม่ได้ นอกจากนั้น ผู้หญิงจึงเป็นได้ทั้งผู้ถูกใช้อำนาจปิตาธิปไตยครอบงำและเป็นทั้งผู้ต่อต้านอำนาจดังกล่าวไปในขณะเดียวกัน ส่วนอำนาจที่กระทำต่อผู้หญิงและเป็นอำนาจที่ผู้หญิงลุกขึ้นต่อสู้ขัดขืน มีทั้งอำนาจในพื้นที่บ้านและพื้นที่นอกบ้าน เช่น ตลาด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อำนาจทุนและอำนาจรัฐเป็นผู้กระทำที่สำคัญ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น พวกเธอก็มิได้โดดเดี่ยวในลักษณะที่เป็นเหยื่อหรือเป็นผู้ถูกกระทำในฐานะปัจเจก พวกเธอมี “สาแทรก” หรือ “เครือข่าย” ของ “พี่น้อง” และ “เพื่อนฝูง” คอยรองรับอยู่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved